

З ПОТОЧНОГО ЖИТТЯ НТШ

XXXVI НАУКОВА СЕСІЯ НАУКОВОГО
ТОВАРИСТВА ім. ШЕВЧЕНКА

XXXVI Наукова сесія НТШ тривала з 26 лютого по 29 березня 2025 р., її робота відбувалася в межах окремих комісій і осередків.

За кількісними показниками, порівняно з попередніми роками, Шевченківська сесія 2025 р. виявилася наймасштабнішою. Її програма укладена заступником голови НТШ Андрієм Фелонюком у процесі постійної взаємодії з головами й секретарями комісій і осередків. Засідання відбулися у 33 комісіях із 36, одній секції та 12 осередках Товариства із 15. Загалом програма налічувала 899 доповідей, 307 з яких припало на комісії НТШ у Львові, а 592 — на осередки.

Комісії працювали у форматі політематичних засідань, водночас проводячи й інші наукові заходи, — семінари, „круглі столи“, конференції, урочисті академії, презентації видань. Варто згадати засідання, присвячені пам'яті вчених-членів НТШ та інших видатних діячів науки й культури, переважно приурочені ювілейним і пам'ятним датам: 230-річчя від народження письменника та організатора театру в Галичині Івана Озаркевича (Івано-Франківський осередок), 200-річчя від народження вченого-природознавця та мецената Володимира Дідушицького (Екологічна комісія), 160-річчя від народження почесного члена НТШ, митрополита Андрея Шептицького (Тернопільський осередок), 135-річчя від народження діяча гімнастично-спортивного руху, педагога Степана Гайдучка (Комісія тіловиховання і спорту ім. І. Боберського), 120-річчя від народження письменника Уласа Самчука (Рівненський осередок), 100-річчя від народження дійсного члена НТШ, вченого-мистецтвознавця Володимира Овсійчука (Секція етнографії та фольклористики), дійсного члена НТШ, вченого-хіміка Романа Кучера (Хімічна комісія), дійсного члена НТШ, вченого-мікробіолога Георгія Шавловського (Біохімічна комісія), 95-річчя від народження дійсного члена НТШ, етнографа і фольклориста Романа Кирчіва (Секція етнографії та фольклористики), 80-ліття від народження члена НТШ, мистецтвознавця Олега Сидора (Комісія образотворчого та ужиткового мистецтва й Інститут колекціонерства мистецьких пам'яток при НТШ). Філософська комісія у рамках всеукраїнської конференції „Березневі читання НТШ“ вшанувала пам'ять своїх членів учених-філософів Андрія Пашука, Ігоря Захари, Василя Лисого та Ігоря Держка. Літературознавча комісія провела „круглий стіл“ „Учений, організатор науки, меценат“ до 90-річчя від народження президента Світової Ради НТШ, філолога Леоніда Рудницького, Комісії фізики та інформатики і кібернетики — науковий семінар „Любомир Романків — видатна постать в історії становлення і розвитку комп'ютерної техніки“, Історична комісія — симпозіум „Микола Чубатий: постать науковця крізь призму архівної спадщини“. Три-

ває традиція проведення читань імені Анатолія Свідзинського (Волинський осередок), Всеукраїнських наукових читань імені Ростислава Пилипчука (Театрознавча комісія).

Слід назвати і тематичні конференції, семінари: Дев'ятнадцять Пастернаківські читання „Мілітарна культура України (археологічний аспект)“ (Археологічна комісія), Семіотичний семінар (Комісія семіотики соціально-культурних процесів), XII семінар „Українофобія як явище та політтехнологія“ і презентація книжки „Символи українофобії. Матеріали до довідника“ (Київ, 2025) (Комісія спеціальних (допоміжних) історичних дисциплін), всеукраїнська конференція „Березневі читання НТШ“ („Спадщина Філософської комісії НТШ: актуальність ідей для сучасності“), розмова про унікальне видання — українську пам'ятку XIII ст. „Оршанське Євангеліє“ (Мовознавча комісія), „круглий стіл“ „Актуальні проблеми економічної соціології“ (Соціологічна комісія), урочиста академія „Шевченко понад простором і часом“ (Лікарська комісія), наукова конференція „Українська тіловиховна традиція (з нагоди 135-річчя від народження Степана Гайдучка та 100-річчя від заснування організації „Луг“)“ (Комісія тіловиховання і спорту ім. І. Боберського), наукова конференція „Галич давній і сучасний: відновлення історичної пам'яті“ (Івано-Франківський осередок). Детальнішу інформацію про більшість наукових заходів з цього переліку можна прочитати у поточному числі „Вісника НТШ“.

Співорганізаторами низки засідань комісій були навчальні та академічні установи України, зокрема — факультети Львівського національного університету імені Івана Франка, Львівський торговельно-економічний університет, Інститут історії Церкви та Бібліотека Українського католицького університету, базові університети обласних осередків НТШ, Інститут проблем сучасного мистецтва Національної академії мистецтв України, Львівський історичний музей, Українське геральдичне товариство, Львівський відділ Українського географічного товариства. Це свідчить про розширення співпраці НТШ з іншими національними інтелектуальними середовищами й поширення ідей Товариства.

Найбільше засідань (три) провели Комісії спеціальних (допоміжних) історичних дисциплін, Літературознавча, Театрознавча й Тіловиховання і спорту ім. І. Боберського, по два — Історична, Філософська, Архітектури і містобудування, Інформатики та кібернетики, Соціологічна, Фізика Землі, решта — по одному. Три комісії (Правнича, Електроніки і електротехніки, Проблем лісівництва) не подали програми своєї роботи під час Наукової сесії, що свідчить про їх організаційну кризу й фактичне припинення роботи. Традиційно спільними були засідання в Комісіях механіки

та матеріалознавства, Інституті колекціонерства українських мистецьких пам'яток і Комісії образотворчого та ужиткового мистецтва. Історична комісія організувала спільне засідання з Дрогобицьким осередком, а Комісія фізики — з Комісією інформатики та кібернетики. Єдина із секцій, яка організувала пленарне засідання, — Етнографії та фольклористики. Одна з її комісій — Етнографічна — одночасно збирала науковців у двох тематичних групах.

Розгорнуту програму наукових заходів представили Волинський (42 доповіді), Дніпровський (81), Дрогобицький (43), Івано-Франківський (204), Рівненський (46), Сумський (36), Тернопільський

входилися в комісіях за місцем їх проживання та праці. Зокрема, Тетяна Єщенко виступила з доповіддю „Тарас Шевченко: архітектор українського духу“ на урочистій академії „Шевченко понад простором і часом“, яку організувала Лікарська комісія, а Йосип Опейда — з доповіддю „Академік Роман Кучер — життя в науці“ на урочистому засіданні Хімічної комісії, приуроченому 100-літньому ювілею цього видатного вченого-хіміка, одного з ініціаторів відновлення діяльності НТШ в Україні та його дійсного члена.

29 березня 2025 р. в Дзеркальній залі Львівського національного університету імені Івана Франка відбулося Пленарне засідання XXXVI Наукової сесії Наукового товариства ім. Шевченка. Вже традиційну безрезневу подію провели у змішаному форматі з трансляцією на платформі Zoom.

Відкрив засідання голова НТШ Роман Кушнір. До присутніх також звернувся перший проєктор ЛНУ імені Івана Франка Андрій Гукалюк.

Згідно з порядком денним, заслухано чотири доповіді. Завідувач кафедри української літератури імені академіка Михайла Возняка ЛНУ імені Івана Франка Володимир Микитюк розповів про шевченкознавство вченого-філолога, засновника і почесного члена Товариства ім. Шевченка Омеляна Огоновського. Про міжвоенну археологію у НТШ розповіла завідувачка відділу археології Інституту українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України, член НТШ Наталія Булик, продемонструвавши чимало рідкісних та унікальних фото, які ілюструють діяльність директора Музею НТШ Ярослава Пастернака. Провідний науковий співробітник Інституту прикладних проблем механіки і математики ім. Я. С. Підстригача НАН України та науковий секретар НТШ Роман

Андрій Фелонюк, Ігор Мриглод, Роман Кушнір. Дзеркальна зала Львівського національного університету імені Івана Франка, 29 березня 2025 р.

(55), Черкаський (61) осередки, засідання мали також нтшівці з Києва, Коломиї, Ужгорода, Умані. Окремі осередки практикують проведення, окрім засідань у комісіях, також пленарні (Дніпро, Дрогобицький, Івано-Франківський, Рівне, Тернопіль, Черкаси). У них працює мережа комісій, об'єднаних у секції. В Івано-Франківському, Рівненському і Тернопільському осередках рівномірно представлені комісії з гуманітарних і природничих наук. Натомість у Дніпровському, Дрогобицькому, Сумському, Черкаському функціонують розбудовані секції й комісії гуманітарного напрямку. Наприклад, у Черкасах, у рамках Історично-філологічної секції, окрім Історичної та Філософської, плідно працюють комісії — Міжнародних відносин та Історіографічна, а в Дніпрі, поряд з іншими секціями історичного спрямування — Секція історії науки, техніки та освіти. У Тернопільському осередку нещодавно засновано Богословську комісію, яка організувала своє перше засідання. Не подали наукової програми Вінницький і Одеський осередки, які, найімовірніше, перебувають в організаційній кризі, що потребує їх реорганізації та переобрання управи. Донецьке відділення у 2014 р., внаслідок російсько-української війни, втратило свою ресурсну базу, а члени роз'їхалися по Україні. Тому його дійсні члени долучилися до заходів, які про-

Пленарне засідання Наукової сесії. Дзеркальна зала Львівського національного університету імені Івана Франка, 29 березня 2025 р.

Пляцко поділився своїми думками про життя та науковий шлях Івана Пулюя, проаналізувавши за різними напрямками його багатоаспектний внесок у розвиток світової науки та культури.

Учасники Пленарного засідання Наукової сесії. Перший ряд (зліва направо): Богдана Криса, Назар Федорак, Микола Павлунь, Дмитро Федасюк, Богдан Кіндрацький, Галина Шерба. Дзеркальна зала Львівського національного університету імені Івана Франка, 29 березня 2025 р.

Доповідь „Слово про Вчителя. До 100-річчя від народження Ігоря Юхновського” виголосив головний науковий співробітник Інституту фізики конденсованих систем НАН України та заступник голови НТШ Ігор Мриглюд. Він описав важливі біографічні віхи видатного вченого-фізика, політичного та громадського діяча, Героя України і наголосив на багатогранності постаті Ігоря Юхновського. Доповідач пригадав чимало цікавих спогадів з часів навчання і спільної праці з Ігорем Рафаїловичем.

Після виголошення наукових доповідей Р. Кушнір спільно з головами комісій та осередків НТШ підбив підсумки роботи засідань секцій, комісій та осередків XXXVI Наукової сесії НТШ. Виступили голова Івано-Франківського осередку Василь Мойшишин, голова Мовознавчої комісії Ганна Дидик-Меуш, член Президії НТШ Сергій Світленко, голова Дніпровського осередку Дмитро Архірейський, заступник голови НТШ Лідія Бойчишин, голова Черкаського осередку Віталій Масненко, дійсний член НТШ Михайло Гнатюк, голова Тернопільського осередку Михайло Андрейчин, голова Лі-

карської комісії Зоряна Масна, голова Рівненського осередку Андрій Бомба, заступник голови НТШ і голова Комісії інформатики і кібернетики Дмитро Федасюк, голова Економічної комісії Петро Куцик, голова Комісії спеціальних (допоміжних) історичних дисциплін Андрій Гречило, голова Уманського осередку Юрій Кисельов і заступник голови НТШ, голова Історичної комісії Андрій Фелонюк.

На завершення засідання натхненними нотами звучали композиції „Гей видно село“, „Летіла зозуля“, „Гей, соколи“, „Балада про дві скрипки“, „Анничка“, „Пісня буде поміж нас“ у виконанні хорової групи народного ансамблю пісні і танцю „Черемош“ Львівського національного університету імені Івана Франка (керівниця та диригентка — Тетяна Когут).

Загалом XXXVI Наукова сесія засвідчила позитивну динаміку в науково-організаційному розвитку Товариства, яке стало місцем об'єднання представників різних спеціальностей, що обговорюють актуальні наукові ідеї.

Редакція

XXXVI НАУКОВА СЕСІЯ ДНІПРОВСЬКОГО ОСЕРЕДКУ НАУКОВОГО ТОВАРИСТВА ім. ШЕВЧЕНКА

Ключовою подією у житті Дніпровського осередку Наукового товариства ім. Шевченка від кінця 2024 р. стала XXXVI сесія, проведена 12 березня 2025 р. у змішаному (очно та онлайн) форматі. Співорганізаторами заходу стали Дніпровський осередок НТШ і Дніпровський національний університет імені Олеся Гончара. На початку пленарного засідання зі вступним словом до присутніх звернулися ректор Дніпровського національного університету імені Олеся Гончара, професор Сергій Оковитий та голова Дніпровського осе-

редку НТШ, декан історичного факультету ДНУ ім. Олеся Гончара, доцент Дмитро Архірейський. На пленарному засіданні учасники сесії прослухали три доповіді: „Шевченкіана українського інтелектуала Олексія Андрієвського (1845—1902)“ дійсного члена НТШ, професора С. Світленка, „Тарас Шевченко та родина Лазаревських“ доцента кафедри східноєвропейської історії ДНУ ім. Олеся Гончара В. Воронова та „До проблеми національної самоідентифікації махновського руху“ декана історичного факультету ДНУ ім. Олеся

Гончара Д. Архирейського. Для Дніпровського осередку доброю традицією є включення шевченкознавчих доповідей у програму пленарних засідань щорічних сесій НТШ.

XXXVI сесія НТШ, як і три попередні, проходила в умовах війни, проте змогла зацікавити

Виступ доцента Віктора Воронова з доповіддю „Тарас Шевченко та родина Лазаревських“

широке коло науковців, освітян, музейників, краєзнавців, аспірантів і студентів. Після пленарного засідання робота сесії Осередку тривала у п'яти секціях: „Історія України“ (дві підсекції), „Всесвітня історія“, „Історія науки, техніки та освіти“, „Музейна справа, музеєзнавство та літературознавство“ та „Географічні студії та проблеми дидактики“. Всього на секційних засіданнях виступили 83 учасники, що становило рекордні за останні роки 92 відсотки від загальної кількості заявок. У секціях виступили 3 дійсні члени НТШ, 13 докторів наук, професорів, 33 кандидати наук, доценти, 14 краєзнавців, а також 21 аспірант і студент історичного факультету ДНУ ім. Олеся Гончара, або 23 відсотки від загальної кількості заявок. Активна участь у щорічних сесіях НТШ перспективної, з точки зору науки, молоді, давно стала візитівкою Дніпровського осередку. Цього року учасники сесії представляли, крім Дніпра, Київ, Херсон, Кропивницький, Кам'янське, Кривий Ріг, Павлоград і навіть Потсдам (Німеччина), що свідчить про розширення географічних меж діяльності Дніпровського осередку НТШ. Учасники сесії загалом представляли, крім Дніпровського осередку НТШ та Дніпровського національного університету імені Олеся Гончара, Дніпровський державний медичний університет, Західнодонецький інститут Міжрегіональної академії управління персоналом (м. Павлоград), Український державний університет науки і технологій (м. Дніпро), Університет митної справи та фінансів (м. Дніпро), Херсонську державну морську академію, Дніпропетровський національний історичний музей ім. Д. І. Яворницького, Музей історії міста Кам'янське, Музей історії Дніпра, Музей спротиву Голодомору (м. Дніпро), Державний музей авіації (м. Київ).

Магістральними у роботі секції „Історія України“ стали питання археології та етнографії, інтелектуальної, духовної, етнонаціональної, соціальної історії України, проблеми бібліографії та історичного джерелознавства, краєзнавчі сюжети, окремі аспекти Української революції 1917—1921 рр. На засіданні секції її учасники заслухали ще декілька шевченкознавчих доповідей. У секції „Всесвітня історія“ були представлені слов'янознавчі, германознавчі та сходознавчі доповіді, обговорювалися питання міжнародних відносин, проблеми історіографії та репрезентації історії у сучасній мас-культурі. Секція „Історія науки, техніки та освіти“ охопила широкий спектр тем, пов'язаних із розвитком наукових і технічних досягнень, їх впливом на суспільство, а також еволюцією освітніх методик і педагогічних інновацій. Знайшлося місце на секції й шевченкознавчим доповідям. У межах секції „Музейна справа, музеєзнавство та літературознавство“ доповідачі проаналізували сучасні виклики, що стоять перед музеями, акцентували увагу на проблемах збереження культурної спадщини, а також методах популяризації літературної спадщини у музейному просторі. Секція „Географічні студії та проблеми дидактики“ зосередилася на висвітленні перспектив розвитку туристичної галузі та стану регіональних краєзнавчих досліджень, а також на окремих проблемах середньої освіти.

Секціями керували відомі в регіоні науковці, члени НТШ О. Посунько, О. Дяченко, Ю. Святець, Л. Лучка, А. Венгер, В. Савчук, Н. Кушлакова, О. Старік, О. Бойко, В. Безуглий, В. Грушка, О. Каковкіна. Керівництво секцією „Всесвітня історія“ довірили голові Наукового товариства студентів, аспірантів, докторантів і молодих учених історичного факультету ДНУ ім. Олеся Гончара В. Фроловій.

Активна робота Березневої сесії Дніпровського осередку НТШ розкрила дійсний потенціал остан-

Робота секції „Музейна справа, музеєзнавство та літературознавство“

нього, що дає оптимістичні підстави сподіватися на плідну наукову, освітню й просвітницьку діяльність Осередку і в майбутньому.

Робота сесії знайшла відображення на сайті ДНУ ім. Олеся Гончара.

Дмитро АРХІРЕЙСЬКИЙ

НАУКОВА КОНФЕРЕНЦІЯ „ГАЛИЧ ДАВНІЙ І СУЧАСНИЙ: ВІДНОВЛЕННЯ ІСТОРИЧНОЇ ПАМ'ЯТІ”

13 березня 2025 р. в Івано-Франківській обласній універсальній науковій бібліотеці (ОУНБ) ім. І. Я. Франка відбулась наукова конференція „Галич давній і сучасний: відновлення історичної пам'яті”, організована Івано-Франківським осередком Наукового товариства ім. Шевченка (ІФО НТШ) з участю Івано-Франківських обласних організацій Національної спілки письменників України та Національної спілки краєзнавців України, Товариства письменників і журналістів ім. Івана Франка, науково-просвітницького товариства „Просвіта-Світовид” та ОУНБ ім. І. Я. Франка.

бачає дослідження джерел у широкому розумінні цього поняття, пошук і публікацію матеріалів головню з позаукраїнських архівів і бібліотек, перегляд старих кліше і наповнення знань про місто найновітнішими знахідками вітчизняного і зарубіжного походження. Йшлося також про книжки бібліотеки „Галича” видавництва „Лілея-НВ”, зокрема, про монографії Ігоря Ковалю „Вітольд Ауліх та археологічні студії княжого Галича”, Ганни Жолоб, Ігоря Ковалю та Андрія Стасюка „Ярослав Пастернак — дослідник „Галицької Трої”, Зиновія Федунківа „Оборонна архітектура Галича над

Учасники конференції „Галич давній і сучасний: відновлення історичної пам'яті”.
Івано-Франківськ, 13 березня 2025 р.

У вступному слові голова ІФО НТШ Василь Мойсишин підкреслив, що, незважаючи на велике державотворче, історичне і духовне значення Галича внаслідок проведеної адміністративно-територіальної реформи, з карти Прикарпаття зник Галицький район, і Галич втратив статус районного центру. Одним із завдань конференції він бачить прийняття ухвали, яка б передбачала виділення прикарпатського Опілля в окремий район з центром у місті Галич.

Дійсний член НТШ Микола Кугутяк у доповіді „Духовна спадщина Давнього Галича” розповів про євангелізаційні процеси на теренах Галицького Прикарпаття, про проблеми формування і розвитку монастирської традиції давнього Галича-Крилоса XII—XVIII ст., духовну і цивілізаційну місію нецтва, його роль у системі єпископської і митрополічної Галицької катедри. Про політичне значення княжого Галича в сучасних геополітичних вимірах говорив дійсний член НТШ Іван Монолатій.

Головний редактор збірника наукових праць „Галич”, учений секретар національного заповідника „Давній Галич” Андрій Стасюк і видавець Василь Іваночко провели презентацію збірника „Галич” і серії книжок про Галич видавництва „Лілея-НВ”. Збірник виходить з 2016 р. і перед-

Дністром”, В'ячеслава Корнієнка „Епіграфіка сакральних пам'яток Галича (XII—XIX ст.)”, Йосипа Пеленського „Галич в історії середньовічного мистецтва на основі археологічних досліджень і архівних джерел”, японського науковця Тору Сенгі „Галич, Галицька та Руська землі у взаємовідносинах з Угорщиною XI—XIII сторіч”, професорки Печського університету Марти Фонт „Галич у системі русько-угорських відносин XI—XIII ст.”, Ярослава Пастернака „Старий Галич”.

Серед інших доповідей зазначимо такі: Олега Полівчака „Витоки створення Королівства Руського — Галичини”, Василя Бабія „Галич — центр історичного буття України”, Володимира Боцюрка „Роль імператриці Марії Терезії у відродженні Галича після першого поділу Польщі у 1772 р.”, Михайла Косила „Освіта Давнього Галича”, Євгена Барана „Зародження історичної прози на основі літературних сюжетів „Галицько-Волинського літопису”, Ганни Карась „Культурно-мистецька місія Володимира Савчука у пропаганді українського хорового мистецтва”, Надії Руско „Релігійна ідентичність галичан: історичні зміни та сучасні виклики”.

В обговоренні доповідей і проекту ухвали конференції взяли участь академік НАН України Євстахій Крижанівський, кандидат медичних наук

лікар Ярослав Василюк, директор видавництва „Лілея-НВ“ Василь Іваночко, доктор медичних наук, професор Володимир Боцюрко, голова НПТ „Просвіта-Світовид“ Олег Полівчак, які пропонували просити Івано-Франківську обласну раду звернутися до Верховної Ради України з пропозицією про виділення прикарпатського Опілля (в межах колишніх Галицького і Рогатинського районів) в окремий Галицький район з центром у місті Галич.

Під час роботи конференції були розгорнуті виставки книг про Галич з фондів ОУНБ ім. І. Я. Франка та видань про Галич видавництва „Лілея-НВ“.

Завершився захід невеличким концертом у виконанні скрипальки Любові Литвинчук і бандуристки Віри Калитки-Хом'як, дуету „Живиця“ у складі Любові Литвинчук і Віти Захарії, дуету у складі Тараса Гросберга й Андрія Галавая.

Василь МОЙСИШИН

СПІЛЬНЕ ЗАСІДАННЯ ДРОГОБИЦЬКОГО ОСЕРЕДКУ ТА ІСТОРИЧНОЇ КОМІСІЇ НТШ

14 березня 2025 р. в гостинних стінах Центру українсько-австрійської співпраці / Культурно-освітній центр імені Івана Франка (м. Дрогобич, вул. Івана Франка, 14) відбулося пленарне засідання XXXVI Наукової сесії Дрогобицького осередку НТШ, співорганізатором якого виступила Історична комісія НТШ. З вітальним словом до присутніх звернувся голова осередку НТШ у Дрогобичі, професор, доктор історичних наук Леонід Тимошенко. Він подякував учасникам і присутнім на засіданні за небайдужість і зацікавленість у збереженні і підтримці на високому науковому рівні дослідницької традиції Товариства, наголосивши на історичному значенні НТШ для розвитку української науки. Під час засідання було виголошено п'ять доповідей, з них три мали шановні гості зі Львова. Честь відкрити наукову частину зборів отримав керівник Львівського відділення Інституту української археографії та джерелознавства ім. М. С. Грушевського НАН України, доктор історичних наук, професор Мiron Капраль, який розповів про цінне

джерело з ранньомодерної і церковної історії України — рукописний кодекс Михайла Ганушевського, та висвітлив складну проблему визначення авторства знаменитого полемічного твору початку XVII ст. „Перестороги“. Підхопив естафетну паличку наукового викладу директор ДІКЗ „Нагуєвичі“, кандидат історичних наук Богдан Лазорак. У своєму виступі він детально охарактеризував експедиційну роботу заповідника впродовж останніх кількох років і співпрацю з провідними дослідниками сакрального мистецтва, зокрема доктором історичних наук Володимиром Александровичем і реставратором Андрієм Лінинським. Увазі присутніх були представлені фото численних експедицій по давніх парафіях Франкового краю, а також кілька оригінальних примірників богослужбових стародруків з колекції ДІКЗ „Нагуєвичі“. Керівниця відділу давніх актів Центрального державного історичного архіву України у Львові, кандидатка історичних наук Богдана Петришак зацікавила присутніх найновішими результатами

Учасники спільного засідання Дрогобицького осередку та Історичної комісії НТШ. Зліва направо: Ярослав Ониськів, Віра Байса, Ярослав Лопушанський, Богдана Петришак, Андрій Фелонюк, Мiron Капраль, Леонід Тимошенко, Микола Закусов, Василь Ільницький, Галина Антоненко, Михайло Зубрицький, Роман Пастух. Дрогобич, 14 березня 2025 р.

досліджень про персональний склад писарів міської канцелярії Дрогобича на основі свідчень рукописних документів XV—XVII ст. Не менш цікавим був виступ професора Леоніда Тимошенка, який у своїй доповіді відкрив раніше невідомі факти з історії виникнення і функціонування в Дрогобичі у XVIII ст. кармелітського монастиря з костелом св. Михаїла (нині собор Св. Трійці Самбірсько-Дрогобицької єпархії УГКЦ). Завершив цикл доповідей старший науковий співробітник Львівсько-

го відділення Інституту української археографії та джерелознавства ім. М. С. Грушевського, заступник голови НТШ, кандидат історичних наук Андрій Фелонюк. У змістовному виступі він охарактеризував діяльність і учасників Семінару історії України при Науковому товаристві ім. Шевченка у 1936—1939 рр. Після всіх виступів доповідачі відповідали на питання присутніх, жвава дискусія продовжилася в кулуарах.

Назар ЮРЧИШИН

УТВЕРДЖЕННЯ УКРАЇНОЗНАВЧИХ ПРІОРИТЕТІВ

20 березня 2025 р. в бібліотеці Уманського національного університету проведено засідання Уманського осередку НТШ, в рамках якого заслухано низку доповідей на теми, актуальні як із погляду розвитку сучасної науки, так і з позицій утвердження українських національних пріоритетів у вітчизняній науковій сфері.

Зокрема, деякі маловідомі сторінки минувшини Уманського національного університету, який щойно став багатопрофільним закладом вищої освіти, висвітлив перший проректор УНУ, доктор сільськогосподарських наук, професор, член НТШ Іван Мостов'як. Зміни спеціалізації сільського господарства Черкаської області за останні десять років, їхні причини та наслідки охарактеризував доктор географічних наук, професор Сергій Сонько. Важливі проблеми геополітики України порушив голова Уманського осередку НТШ, доктор географічних наук, професор Юрій Кисельов, висвітливши можливості актуалізації геополітичної й геостратегічної доктрини Михайла Колодзінського. Шевченківській тематиці присвячені доповіді нтшівського подружжя науковців — Олександра та Юлії Ситників. Зокрема, пан Олександр — доктор історичних наук, професор — порушив проблему реалізації історіософських заповідей Тараса Шевченка в контексті сьогодення, а темою пані Юлії — кандидата історичних наук, доцента — було філософське переосмислення спадщини Тараса Шевченка в сучасному контексті. Шевченківська тема була в центрі уваги й кандидата історичних наук, доцента Маї Костюк, яка розкрила

Доповідь виголошує перший проректор УНУ Іван Мостов'як. Умань, 20 березня 2025 р.

тематичну „Т. Г. Шевченко та його внесок у формування філософії української національної ідеї“. Новий погляд на сучасну систему класифікації антропогенних ландшафтів представила кандидат географічних наук, доцент Ірина Кравцова.

Цікаві не лише для представників певної галузі науки теми викликали загальну дискусію, яка засвідчила актуальність одного з головних завдань НТШ — наповнення наукових досліджень в Україні потужним українознавчим компонентом.

Юрій КИСЕЛЬОВ

ТРИДЦЯТЬ ШОСТА НАУКОВА СЕСІЯ ОСЕРЕДКУ НТШ У ЧЕРКАСАХ

У Черкаському національному університеті імені Богдана Хмельницького, Черкаському державному технологічному університеті та Черкаській гімназії № 31 відбулася XXXVI Наукова сесія Осередку НТШ в Черкасах.

На підсумковому пленарному засіданні 20 березня було розглянуто проблематику, пов'язану з опором російській агресії, становлення української військово-морської традиції, історіографією Голодомору 1932—1933 рр.

Учасників наукової сесії привітав перший проректор ЧНУ Василь Мойсієнко, який нагадав присутнім, що Наукове товариство ім. Шевченка — важлива українська наукова громадська інституція, яка існує вже понад 150 років. Це перша українська академія наук, народжена зусиллями українських інтелектуалів Наддніпрянщини та Галичини. Колектив Черкаського національного університету був одним з ініціаторів сучасного відродження НТШ. Саме на університетській базі

був створений Осередок Товариства у Черкасах, який розпочав свою діяльність 1997 р.

спільного відзначення Дня ВМС України з Чорноморським флотом РФ у 2012—2013 рр. як хиб-

Засідання Філософської комісії Черкаського осередку НТШ. 14 березня 2025 р.

До привітань приєднався директор ННІ міжнародних відносин, історії та філософії Андрій Касян,

ного шляху нівелювання української національної ідентичності.

Члени Педагогічної комісії Черкаського осередку НТШ. 18 березня 2025 р.

зазначивши важливість Товариства у справі залучення студентства до наукової діяльності та становлення їхньої громадської патріотичної позиції.

Науковому осмисленню питань протидії російській агресії були присвячені доповіді: професора Юрія Присяжнюка „Дидактична історія як чинник гібридної війни РФ проти України (з досвіду протидії)“, голови Осередку, професора Віталія Масненка „Історики-колаборанти в умовах російсько-української війни: просопографічний портрет“, вчительки Черкаської гімназії № 31 Вікторії Грицай „Стан природоохоронних територій України під час російсько-української війни“, вчителя Черкаської школи № 27 Максима Попова „Особливості усно-історичних досліджень в рамках проєкту „Протидія історичній політиці країни-агресора РФ у процесі деокупації українських територій“, доктора історичних наук Костянтина Івангородського „Анти-західна складова“ міфологізації так званої „СВО“ у російській історіографії“. Аспірант Олександр Калько розглянув спроби запровадження традиції

Історіографічний аспект історико-аграрної проблематики висвітлили: професор Сергій Корновенко у доповіді „Голодомор-геноцид 1932—1933 рр. в Україні на сторінках тогочасної гетьманської преси США“ та аспірант Денис Дяжур — „Порівняльний аналіз листів до редакції „The Manchester Guardian“: радянська пропаганда проти достовірного висвітлення Голодомору 1932—1933 рр.“

Завершуючи захід, голова Осередку Віталій Масненко висловив сподівання, що студентам ННІ міжнародних відносин, історії та філософії було цікаво і корисно взяти участь у роботі пленарного засідання Наукового товариства.

Всього під час XXXVI Наукової сесії було заслухано й обговорено понад шістьдесят наукових доповідей на восьми засіданнях у секціях і комісіях: історії, історіографії, міжнародних відносин, філософії, педагогіки,

Пленарне засідання Наукової сесії Осередку НТШ у Черкасах. 20 березня 2025 р.

комп'ютерних наук та управління проєктами.

За матеріалами наукової сесії буде видано збірник наукових праць.

Віталій МАСНЕНКО

ПЛЕНАРНЕ ЗАСІДАННЯ НАУКОВОЇ СЕСІЇ РІВНЕНСЬКОГО ОСЕРЕДКУ НТШ

24 березня 2025 р. у приміщенні Рівненської обласної універсальної наукової бібліотеки відбулося пленарне засідання Наукової сесії Рівненського осередку НТШ.

Відкрив засідання голова Рівненського осередку Андрій Бомба. Заступник голови НТШ Андрій Фелонюк привітав присутніх від імені Президії Товариства, охарактеризував значення НТШ в українській історії, згадав дійсних членів Товариства родом з Волині, подарував директорці бібліотеки Валентині Ярощук останні нтшівські видання, а також вручив членські квитки новоприйнятим членам Рівненського осередку.

Член Секції математичного моделювання та обчислювальних методів Юрій Турбал виступив з доповіддю: „Використання мовних моделей штучного інтелекту і діяльності наукових, науково-пе-

дійсний член НТШ Андрій Жив'юк виголосив доповідь „Православна церква на Волині в агентурних тенетах НКВД / НКГБ періоду Другої світової війни“. Він зазначив, що агентурно-оперативна робота каральних органів, спрямована на встановлення контролю за релігійними об'єднаннями на Західній Волині, здійснювалась в унісон із політичними, економічними, адміністративними утисками, які чинила супроти релігійних структур радянська влада. Однак агентурні комбінації більшовицьких спецслужб для церкви становили значно більшу небезпеку: вони були спрямовані на її інструменталізацію шляхом внутрішнього розкладу і встановлення повного контролю за її діяльністю. Таким чином спецслужби намагались взяти православну церкву під свій повний контроль, досягши в цьому значних успіхів. До

Учасники пленарного засідання Наукової сесії Рівненського осередку НТШ. Зліва направо: Раїса Тхорук, Лілія Овдійчук, Наталія Шульжук, Михайло Бойчура, Лариса Бачишина, Іван Логвинчук, Оксана Остапчук, Любомир Гладун, Назар Давидюк, Юрій Турбал, Сергій Барановський, Андрій Бомба, Володимир Старжець, Сергій Каштан, Андрій Фелонюк, Любов Галуха, Ігор Беднарський, Руслана Давидюк, Ярослав Зубик, Віталіна Данильчук, Ліна Бородинська, Григорій Чирук, Валентина Ярощук, Яків Іващук, Ірина Захарчук, Олександр Булига. Рівне, 24 березня 2025 р. Світлина Андрія Жив'юка

дагогічних працівників“. У доповіді розглянуто принципи роботи великих мовних моделей (LLM) та архітектуру трансформерних нейромереж, що лежать в основі сучасних систем штучного інтелекту. Аналізувались основні виклики, пов'язані з розробкою, навчанням і застосуванням LLM, включаючи обчислювальні витрати, етичні аспекти та проблеми узагальнення знань. Окрему увагу приділено перспективам розвитку мовних моделей, таких як розробка ефективніших алгоритмів навчання, адаптація моделей до конкретних завдань та інтеграція з іншими технологіями. Доповідь містила порівняльний аналіз сучасних LLM та прогноз їх застосування в різних галузях. Виступ Ю. Турбала викликав жваве обговорення серед учасників сесії. Члени цієї ж секції, Михайло Бойчура та Яків Іващук, внесли суттєві доповнення, спрямовані на розв'язання проблем адаптації штучного інтелекту до виконання науково-дослідних завдань, підвищення ефективності навчального процесу та поліпшення безпосереднього спілкування між носіями різних мов.

прикладу, серед єпископату і кліру Української автономної православної церкви, яка визнавала канонічне підпорядкування Московській патріархії, під час нацистської окупації виявилась низка агентів держбезпеки, окремі з яких навіть виконували функції резидентів спеціальних загонів 4-го управління НКВД СРСР.

Дійсний член НТШ Лілія Овдійчук виголосила доповідь „Улас Самчук як особистість в контексті доби“, у якій розкрила родовід, оточення, освіту та вплив цих чинників на формування майбутнього письменника. На основі спогадів сучасників та мемуарів У. Самчука проф. Л. Овдійчук окреслила риси характеру і вдачі, світ захоплень і світогляд митця. Одночасно доповідь репрезентувала фото музеїв у с. Дермань, с. Тилявка, м. Рівне як місця пам'яті, де народився, жив письменник.

Насамкінець Андрій Жив'юк, Лілія Овдійчук і Сергій Барановський поінформували учасників засідання про роботу секцій Осередку (відповідно історичної, філологічної і математичного моделювання та обчислювальних методів).

Редакція

СТАТТІ ТА ПОВІДОМЛЕННЯ

У ФОТООБ'ЄКТИВІ:
МІЖВОЄННА АРХЕОЛОГІЯ НАУКОВОГО
ТОВАРИСТВА ІМЕНІ ШЕВЧЕНКА

На період між двома світовими війнами припадає час найбільшого розквіту й одночасно найбільших труднощів у розвитку української академічної археології Львова. Закладена в австрійський період методико-теоретична база для розвитку археології у стінах НТШ наприкінці XIX — на початку XX ст. давала добрий результат. Розвиток цієї науки у міжвоєнний час зосереджувався навколо Музею НТШ, який став провідним українським науковим осередком на теренах заходу України. Найкраще його репрезентували Юрій Полянський (1892—1975) та Ярослав Пастернак (1892—1969). Як згодом відзначав Я. Пастернак: „Археологічний відділ музею став уже центром українських археологічних дослідів, наче Археологічним Інститутом для всіх українських західних земель”¹. Саме тому про академічну й музейну археологію у НТШ варто говорити як про одне ціле. Це — добрий приклад численних польових робіт, популяризації, наукового опрацювання, налагодження комунікації з колегами з інших осередків й одночасно документування, збереження, реставрації та експонування археологічних артефактів. Важливе місце відводилося фотографії. Це — своєрідні візуальні тексти, які для археології мають особливе значення, позаяк під час розкопок археологічна пам'ятка руйнується, вдруге її обстежити не можливо, лише зі світлин, що збереглися, можна відтворити певні моменти, пов'язані з дослідницьким процесом. Я. Пастернак сам проводив фотофіксацію під час розкопок, а в той час „доступ чужому інтелегентови (а ще з фотогр[афічним] апаратом) до села дуже утруднений і він більше тратив би часу на воловодження з поліцією”².

Суттєвим підсиленням джерельної бази для дослідження історії археології у НТШ, поряд з іншими групами джерел і публікаціями сучасних авторів, є колекція негативів на склі, пов'язана з діяльністю вчених-археологів Товариства у 1920—1930-х роках, яка зберігається у Науковому архіві відділу археології Інституту українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України³. Відзначимо, що

Фотографії цінуються, бо дають інформацію. Вони розповідають про те, що є. Вони інвентаризують. Для шпигунів, метеорологів, коронерів, археологів та інших інформаційних професіоналів їхня вартість неоцінима.

Сьюзен Зонтаг

більшість фото не була опублікована ні самими археологами НТШ, ні їх наступниками. Аналіз колекції світлин дає підстави відстежити не лише методику польових археологічних досліджень, особовий склад експедицій, масштаби проведених робіт, вигляд експозиції Музею чи окремих експонатів, а й окремі питання повсякденного життя Галичини та Західної Волині у міжвоєнний період, зокрема, яким було матеріальне забезпечення зображених осіб, якою була мода того часу тощо. Тобто в археології фотографія є одночасно і методом дослідження, і засобом документації⁴.

Віднайти цю унікальну колекцію вдалося випадково. Після 24 лютого 2022 р., коли прилетіли перші російські ракети на українські міста, гостро постало питання збереження культурної спадщини і уможливлення, за необхідності, її евакуації. Під час пакування архіву виявлено згадані негативи на склі. Виникло питання, яким чином колекція потрапила до фотолабораторії відділу археології, яка з 1980-х років є нечинною. Тут варто наголосити, що у 1939 р. музейні колекції НТШ передано до Львівського історичного музею, а в будинку НТШ розмістили Львівський відділ Інституту археології АН УРСР⁵. Частина експонатів і документації Музею НТШ залишилась у розпорядженні новоствореного Львівського відділу Інституту археології АН УРСР⁶. Цей фотоархів дивом врятований, оскільки в радянський період наукова спадщина Я. Пастернака та Ю. Полянського підлягала вилученню. Прізвище Ярослава Пастернака було забороненим, на ньому стояло клеймо „буржуазний історик”, і навіть згадка про нього каралася. Офіційно, за документами, колекція вважалася

¹ Пастернак Я. Музеї Наук. Т-ва ім. Шевченка за час від 1.1.1935—31.XII.1937. Культурно-історичний музей // Хроніка Наукового товариства ім. Шевченка у Львові за час від 1.1.1935—25.XII.1937.— Львів, 1937.— Ч. 73.— С. 95.

² Хроніка Наукового товариства ім. Шевченка у Львові.— Львів, 1922.— Ч. 65—66.— С. 16.

³ Відділ археології та Археологічний музей Інституту українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України містяться в цьому ж будинку НТШ, де був музей та працювали українські археологи у міжвоєнний період.

⁴ Колеснікова В. Історія археології у світлинах: проблеми збереження та використання фотоархівів // Наукові студії. Історико-краєзнавчий музей м. Винники.— Львів; Винники, 2013.— Вип. 6.— С. 173.

⁵ Детальніше див.: Булик Н. Історія відділу археології // Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України: історія, імена, ідеї / Відп. ред. І. Соляр.— Львів, 2021.— С. 89—120.

⁶ Державний архів Львівської області, ф. Р-45 (Львівський державний етнографічний музей), оп. 1, спр. 4, арк. 99.

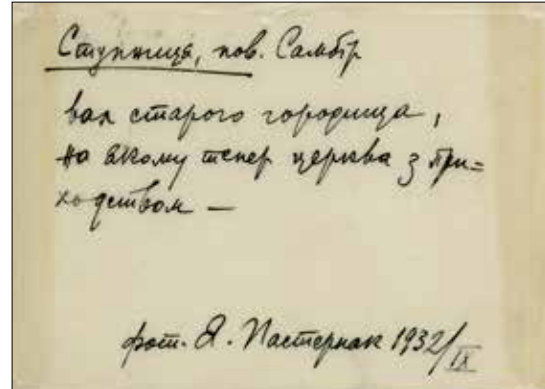
вилученою⁷ і знищеною. Археологам відділу вдалося переховувати ці безцінні негативи і зберегти їх для нащадків. На скляних пластинах зберігались понад тисяча фотографій різних років, і тільки розпочавши роботу з їх оцифрування, вони стали доступними.

Повертаючись до колекції негативів, виникає цілком природне запитання: хто є їхнім автором? Маємо підстави вважати, що значну частину фотографій — як зроблених під час польових досліджень, так і в самому приміщенні установи, — виконав Ярослав Пастернак, багаторічний директор Музею НТШ. На це вказують, зокрема, написи на конвертах з негативами, а також той факт, що дослідник довгий час працював у музеї та активно займався археологією.

Ярослав Пастернак, окрім професійної підготовки як археолог, ще з довоєнного часу володів навичками фотографування і мав власний фотоапарат, який використовував під час етнографічних експедицій, а згодом — і на археологічних виїздах. Після призначення директором Музею НТШ він послідовно працював над технічним зміцненням установи, зокрема, наповняв на створенні лабораторії та реставраційної майстерні. Попри обмежені просторові можливості будівлі Музею на вул. Чарнецького, 24, сам Я. Пастернак у публікації про діяльність музею за 1928 рік чітко визначає пріоритети його розвитку: „канцелярія музею містилася з початком року в малій, темній кімнатці біля другого входу до музею. Нemoжність працювати в ній також ізза вохкості змусила Управу музею перенести її тимчасово до салі кераміки, а щойно пізною осінню, після перенесення воєнного локатора до другої каменниці, повернула вона на своє давнє місце біля салі кераміки. Відзискану рівночасно побіч кімнатку з водотягом призначено на фотографічну темну комору та консерваційну робітню”⁸. Варто підкреслити, що фотолaboratorія постійно поновлювалась і вдосконалювалась: „Необхідну кожному музеєви фотографічну робітню збогатив Виділ НТШ дуже потрібним апаратом до побільшувань формату 9/12 і меншого”⁹.

Невелика частина світлин виконана іншими членами НТШ. Зокрема, в колекції є склопластини фотографій, які у „Записках НТШ” опублікував Ю. Полянський¹⁰. На основі аналізу інвентарних книг Музею НТШ нам вдалось встановити, що археологічна колекція фотонегативів на склі почала формуватись між 1910 та 1913 рр. В той час вона складалась із 35 світлин археологічних предметів, що перебували на обліку в Музеї НТШ¹¹.

Більшість підписів на паперових конвертах виконані рукою Я. Пастернака із зазначенням місцезнаходження, культурно-хронологічної належності пам'ятки, а також часу, коли виконана світлина (Рис. 1)¹². Для сучасного дослідника це справжня знахідка, оскільки не потрібно локалізувати кожне фото, що не завжди було б можливим.

1. Приклад оформлення конвертів з негативами Я. Пастернака з колекції НТШ

Збірку негативів на склі Музею НТШ можна поділити на кілька умовних груп. Найчисельніші з них пов'язані із фондovими колекціями та польовими археологічними дослідженнями, які здійснив Я. Пастернак. На окрему увагу заслуговують світлини, виготовлені Я. Пастернаком під час розробки лекційного курсу в Богословській академії¹³.

Унікальними є фото з фрагментами експозиції Музею НТШ; окремі археологічні знахідки, що зберігались у фондах Музею НТШ, а також фотографовані матеріали з інших музеїв і приватних колекцій заходу України; польові світлини з розкопок Я. Пастернака дають можливість бачити не лише методику польових робіт 1930-х років, а у фокус об'єктиву потрапляє сам дослідник, що дає змогу відстежити тогочасну моду, інструменти, якими працювали археологи в полі, близьке оточення, що супроводжувало археологів тощо. Кожна з цих груп світлин цікава по-своєму і на них варто спинитись детальніше.

Експозиція та фонди Музею НТШ. Після війни Музей НТШ відновив свою роботу 30 жовтня 1920 р. Займав він вісім кімнат будинку НТШ на вул. Чарнецького, 24, а археологічні колекції розміщувались у чотирьох кімнатах першого поверху. В середині липня 1920 р. на роботу в музей

⁷ 18 квітня 1973 р. наказом № 45 по Інституту суспільних наук АН УРСР утворено спеціальну комісію з метою перевірки видань на наявність заборонених посилань, а також виявлення у бібліотечних та інших фондах праць авторів, чия спадщина вважалася недопустимою з ідеологічних міркувань. До складу комісії від відділу археології увійшли Олександр Черниш, Вітольд Ауліх та Ігор Свешніков, які відповідали за роботу з бібліотечними фондами та вилучення відповідних матеріалів (НА ІУ НАН України, Наказ № 45 по Інституту суспільних наук АН УРСР від 18 квітня 1973 р.). За усними свідченнями працівників відділу, безпосередній контроль за вилученням бібліотечних та архівних документів здійснював Володимир Савич.

⁸ Пастернак Я. Музей Наук. Т-ва ім. Шевченка у Львові у 1928 р. I. Відділ археологічно-етнографічний // Діло (Львів).— 1929.— 7 лют.— Ч. 28.— С. 3.

⁹ Хроніка Наукового товариства імені Шевченка у Львові за роки 1926—30.— Львів, 1930.— Ч. 69—70.— С. 38.

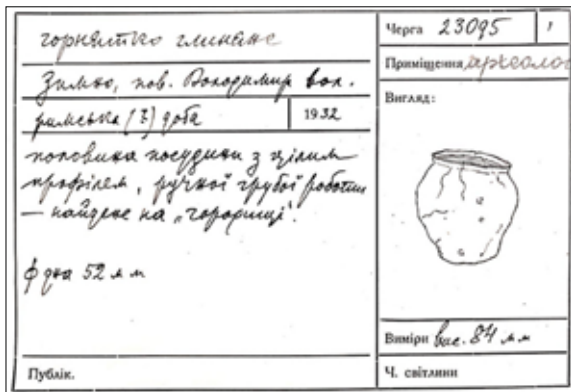
¹⁰ Полянський Ю. Нові археологічні знахідки з Галичини // Записки Наукового товариства ім. Шевченка.— Львів, 1928.— Т. CXIX.— Табл. IV.

¹¹ Архів Музею етнографії та художнього промислу Інституту народознавства НАН України. Інвентарна книга Музею НТШ.— Ч. I.— Арх. 42.

¹² Усі ілюстрації, використані у статті, зберігаються в Науковому архіві відділу археології Інституту українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України. Колекція негативів на склі НТШ.

¹³ Булик Н. Роль греко-католицької церкви у розвитку археології на прикладі Богословської академії у Львові (1929—1939) // Україна: культурна спадщина, національна свідомість, державність.— Львів, 2021.— Вип 34.— С. 271—282.

прийнято Ю. Полянського, якому доручили „переводсiм консервацiю i нагляд над збiрками“. В той час відбулася iнвентаризацiя вiддiлу археологiї,

2. Інвентарна картка Музею НТШ

всi матерiали було згруповано за археологiчними культурами. Керiвником археологiчного вiддiлу Музею призначено Йосифа Пеленського¹⁴. Гостро вiдчувалася в той час вiдсутнiсть лабораторiї для консервацiї експонатiв.

Влiтку 1928 р. до Львова з Праги повернувся Я. Пастернак, який очолив Культурно-iсторичний вiддiл Музею НТШ (1928—1939). Маючи добрий досвiд роботи у музеях Праги, археолог розпочав повну iнвентаризацiю вiддiлу археологiї, щоб зрозумiти, що було втрачено в час вiйни, а що зовсiм не заiнвентаризовано: „Головно явилася конечною потреба переведення основної контролi цiлого iнвентаря, аби можна було виявити, що з предметiв пiд час численних воєнних ревiзiй пропало, її переведення стало з технiчних причин можливим щойно пiсля обняття управи музею автором цих стрiчок i протягом лiтних та осiннiх мiсяцiв минушого року була переведена вже контролa цiлого вiддiлу доiсторичної та протоiсторичної археологiї. Рiвночасно переiнстальовано наново майже цiлий цей вiддiл, означивши та розмістивши предмети по окремим археологiчним культурам“¹⁵. З iнiцiативи Я. Пастернака „заведено рухомий iстiковий каталог вiддiлу по випробуваному чеському вiзрцевi“¹⁶ (Рис. 2). Впровадження карткового каталогу було важливим нововведенням, оскiльки тепер усi експонати наносили на окремi картки разом з iнвентарними номерами та їх зображенням. Не виключено, що саме пiд час цiєї iнвентаризацiї багато свiтлили i у такий спiсiб утворилася велика група склопластин з окремими знахiдками.

3. Фрагмент археологiчної експозицiї Музею НТШ. 1937 р. ↑

4. Матерiали висiцької культури з розкопок у Чехах на Львiвщинi →

5. Кiстяна пластина з антропоморфним зображенням зi Звенигорода Бiбрського повiту →

Велику частину свiтлин становлять археологiчні знахiдки, що перебували у фондах Музею НТШ (Рис. 4—5). Серед цiєї категорiї негативiв є також екземпляри, на яких зображенi експонати й iнших музейних установ Галичини. Для прикладу наведемо свiтлини сiрбного персня княжої доби з Музею Народного дому в Коломиї чи фото iз ювелiрними виробами княжої доби зi Шманкiвцiв, де поряд з нашивками є прописний напис, виконаний

¹⁴ Йосиф Пеленський (1879—1957) — iсторик, мистецтвознавець, дiйсний член НТШ. В археологiї вiдомий дослiдженнями Галича. З 1945 р. Й. Пеленський працював на посадi старшого наукового співробітника Львiвського вiддiлу Інституту археологiї АН УРСР.

¹⁵ Пастернак Я. Музей Наук. Т-ва iм. Шевченка у Львовi у 1928 р.— С. 3.

¹⁶ Хронiка Наукового товариства iменi Шевченка у Львовi за роки 1926—30.— Ч. 69—70.— С. 36.

¹⁷ Науковий архiв вiддiлу археологiї Інституту українознавства iм. I. Крип'якевича НАН України (НА ВА ІУ НАНУ). Колекцiя негативiв на склi НТШ. Матерiали Я. Пастернака.

¹⁸ Пастернак Я. Музеї Наук. Т-ва iм. Шевченка за час вiд 1. I. 1935—31. XII. 1937.— С. 105.

¹⁹ Там само.— С. 104—105.

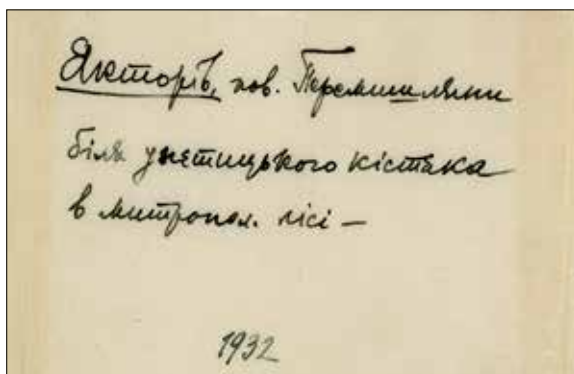
польською мовою, на якому вказано вхідні дані цих предметів, а також інвентарний номер музейної установи. На фото також трапляються знахідки, що були у приватних колекціях, зокрема, емальований ковток із Дзвиняча, який належав Лукії

чи на продаж. Такі окремі надходження доповнені матеріалом із систематичних розкопів, стало доповнюють археологічний відділ Музею, який є сьогодні одинокою живучою [...] збіркою у цілому Львові”²².

Цікавими для дослідника є світлини, які засвідчують наукову комунікацію чи джерела надходження експонатів до Музею НТШ. Прикладом цього є доволі цікаве фото із зображеними речами № 726—731 та з метричним номером конверта 5913. На цьому кліше з кістяними виробами з Більче Золотого знаходимо напис, який засвідчує, що Музей отримав знахідки в дар від д-ра М. Гроховського²³. На окрему увагу заслуговують експонати з Волині, які для Музею НТШ надавав Олександр Цинкаловський. Підкреслимо, що у міжвоєнний період Волинь не мала свого українського наукового археологічного осередку і найважливішим майданчиком для комунікації стало НТШ.

Польова археологія НТШ. Найбільша частина негативів на склі представлена світлинами з археологічних досліджень на території Галичини. Це польові фотодокументи, які охоплюють 1929—1939 рр. з більшості пам'яток, на яких Я. Пастернак

проводив археологічні роботи. Незважаючи на певні проблеми з фінансуванням та перешкоди з боку влади²⁴, отримати дозвіл на розкопки, польова діяльність головного археолога НТШ Я. Пастернака була більш

6. Оформлення конверта з негативом Я. Пастернака з польових досліджень

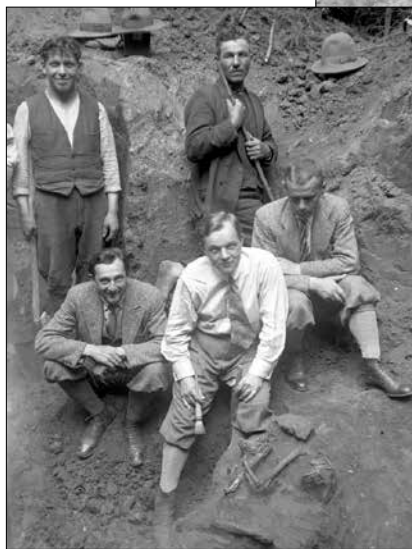
Темницькій і був сфотографований Я. Пастернаком у вересні 1932 р.

Знахідки з фондів колекцій Музею НТШ походять переважно з території Прикарпаття та Волині. Вони легко впізнавані, оскільки на експонатах є шифрування, виконане українською мовою та нанесене здебільша білим чорнилом. Так шифрував свої знахідки Музей НТШ упродовж тривалого часу. Найбільші номери, засвідчені на світлинах, походять із польових досліджень Я. Пастернака у Крилосі (29595), що є очевидним, з огляду на час проведення робіт у княжому місті²⁰. Наполовину менші номери присвоєні предметам із фондів Музею НТШ, відбитих на світлинах срібного скарбу з Вербова, повіт Перемишляни (16732—16734)²¹. Це дає підстави стверджувати, що у міжвоєнний період археологічні колекції Музею НТШ дуже активно поповнювались і відбувалась подальша інвентаризація артефактів. Підтвердженням цього є і нотація Я. Пастернака: „справа охорони доісторичних пам'яток у нас вже настільки спопуляризована [...] що чимраз частіше самі селяни приносять навіть з дальших околиць до Музею різні викопані пам'ятки даром

7. Я. Пастернак під час досліджень поховання доби бронзи в Почапах Золочівського повіту. Вересень, 1931 р. ↑

8. Я. Пастернак під час досліджень могильника культури шнурової кераміки в ур. Митрополічій лісі у Якаторів Перемишлянського повіту. Літо 1932 р. ←

наш час. „справа охорони доісторичних пам'яток у нас вже настільки спопуляризована [...] що чимраз частіше самі селяни приносять навіть з дальших околиць до Музею різні викопані пам'ятки даром

ніж успішною. В особовій справі археолога зберігся перелік експедицій, проведених у „львівський“ період життя вченого, у якому відзначено 44 експедиції. Очевидно, що тут відображено не всі 1—2-денні виїзди на пам'ятки. Така активність обумовлена тим, що, працюючи в НТШ, яке на той час було єдиною українською науковою установою, Я. Пастернак змушений був реагувати на інформацію про відкриття пам'яток, яка надходила зі сіл Галичини. Як писав згодом сам дослідник: „Працюючи директором музею НТШ я часто, бувало, діставав з терену алярмуючі зголошення випадково виявлених, при земельних роботах пам'яток старовини [...] Тоді необхідно було виїхати негайно в терен для перевірення знахідки

²⁰ НА ВА ІУ НАНУ. Колекція негативів на склі НТШ. Матеріали Я. Пастернака.

²¹ Там само.

²² Центральний державний історичний архів України у Львові, ф. 309 (Наукове товариство ім. Шевченка), оп. 1, спр. 180.

²³ НА ВА ІУ НАНУ. Колекція негативів на склі НТШ. Матеріали Я. Пастернака.

²⁴ Булик Н. Археологія і влада: діяльність археологів Наукового товариства імені Шевченка в контексті пам'яткоохоронної реформи 1928 року // Матеріали і дослідження з археології Прикарпаття і Волині.— Львів, 2017.— Вип. 21.— С. 258—284.

і переводити розвідкові дослідження на кількох [...] цвинтарцях Остаповичі, Перемишляни 1932, Деліїв, Товмач, 1932»²⁵.

Для археології світлина є чи не найважливішим документом. Починаючи з кінця XIX ст., фотофіксація розкопок мала неабияке значення. Колекція з археологічних досліджень, про яку йдеться у статті, виступає свого роду літописом польової археології Я. Пастернака.

Розпочинаючи характеристику фотографій „з поля”, насамперед відзначимо, що вони систематизовані самим Я. Пастернаком по пам'ятках за алфавітним принципом. Більшість пластин міститься в індивідуальному конверті, виконаному з кальки, на якому дослідник чорним чорнилом за-

9. Ярослав Пастернак на фундаменті Успенського собору у Крилосі. 1936 р. ↑

10. Під час досліджень в ур. Юр'ївське в Крилосі →

11. Череп князів з Крилоса. Дослідження Я. Пастернака ↓

значав населений пункт, часто з вказівкою повіту, дати та опис того, що зображено на світлині (Рис. 6). У цю групу входять не тільки світлини безпосередньо з археологічних розкопок, а й фотографії знахідок із цих досліджень, подекуди з прив'язкою до об'єктів, у яких вони були здобуті. Цікаво, що серед світлин є й такі, на яких Я. Пастернак вказував власника землі, на якій проводились роботи. Для прикладу, на одному з конвертів з Белза читаємо: „Белз, дерев'яний поміст на подвір'ю у Гараха”, що дає змогу сьогодні досить чітко локалізувати місце археологічних пошуків²⁶.

На деяких світлинах додатково вказувався і рік проведення робіт, у частині випадків із вказівкою на конкретні місяць та день, що дозволить у подальшому зіставити та уточнити послідовність археологічних робіт дослідника з 1929 по 1944 р. включно, що до сьогодні у багатьох випадках було

неможливим. Для прикладу, тільки завдяки фото стало відомо, що 16 липня 1929 р. Я. Пастернак здійснив поїздку на Поділля у Зборів, де обстежив „Татарську могилу”. Інформація про ці розвідкові роботи не зафіксована в інших джерелах, і цей виїзд відбувся до отримання Я. Пастернаком консерваторського дозволу на польові роботи.

Я. Пастернак проводив дослідження на різночасових пам'ятках. У польовому сезоні 1931 р. дослідник розкопав дві пам'ятки в Золочівському повіті — Хильчиці та Почапи (Рис. 7) — два найбагатші і найкраще збережені поховання, про що писав: „[...] у Почапах і Хильчицях (Золочів, 1931) я досліджував залишки великого поселення і знайшов там кераміку з прикметною низкою дірок під вінцями [...] Прикметна кераміка вказує на приналежність усіх цих знахідок до так зв. висоцької культури”²⁷. Влітку 1932 р. вчений провів невеликі за обсягом розкопки могильників, носіїв культури шнурової кераміки, у селах Дусанів та Якторів Перемишлянського повіту²⁸. Процес дослідження цих поховань відображено на збережених скляних негативах, з яких

добре простежується методика досліджень Я. Пастернака на такого типу пам'ятках. Більше того, світлини зберегли і постать самого археолога з відповідним реманентом під час польових робіт, що для міжвоєнного часу є доволі рідкісним (Рис. 8).

Все ж пріоритетним напрямом робіт Я. Пастернака були середньовічні міста. Не всі дослідження були однакові за масштабами. На деяких пам'ятках це були невеличкі розвідкові кількадевні роботи (Глинсько, Звенигород) чи консультації місцевим дослідникам (Теребовля, Ступниця). Натомість дослідження Галича і Белза тривали кілька польових сезонів і дали вагомі результати.

²⁵ Пастернак Я. Мої зустрічі зі старовиною // Український історик (Нью Йорк; Торонто; Мюнхен).— 1978.— Ч. 4.— С. 72.

²⁶ НА ВА ІУ НАНУ. Колекція негативів на склі НТШ. Матеріали Я. Пастернака.

²⁷ Пастернак Я. Мої зустрічі зі старовиною // Український історик (Нью Йорк; Торонто; Мюнхен).— 1978.— Ч. 1—3.— С. 74—75.

²⁸ Пастернак Я. Нові археологічні набутки музею Наукового товариства ім. Т. Шевченка у Львові за час від 1929—1932 р. // Записки Наукового товариства ім. Шевченка.— Львів, 1933.— Т. CLII.— С. 124.

Княжий Белз займав помітне місце у наукових пошуках Я. Пастернака²⁹. Там, на запрошення місцевих мешканців та за їхньої фінансової підтримки, археолог провів три польові сезони (1935, 1936, 1938). Серед документів збереглися короткі звіти про ці дослідження, також вони знайшли своє місце у вигляді невеликих заміток на сторінках газет³⁰. Невеликий перелік знахідок (12 номерів), які надійшли у фонди Музею НТШ з розкопок 1935—1937 рр., міститься вже у тогочасному музейному звіті. Однак колекція фотографій з розкопок у Белзі є порівняно невеликою. З цих досліджень маємо приблизно 20 негативів на склі, які дають уявлення про методику польових робіт, площі досліджень і виявлений археологічний матеріал.

Найбільшим успіхом Я. Пастернака було відкриття фундаментів Успенського собору і локалізація княжого Галича (Рис. 9). На цій пам'ятці археолог проводив роботи у 1934—1941 рр. Кожен польовий сезон детально зафіксований на скляних негативах. З розкопок у Крилосі збереглася найбільша кількість світлин (Рис. 10). Це і загальні види на пам'ятку, і практично всі розкопи, і фотографії окремих знахідок та й просто яскраві миті з життя Крилоса в час експедицій. Результати цих досліджень Я. Пастернак часто апробував у науковому середовищі. Наприклад, у травні 1936 р. археолог у Будапешті у Державному археологічному музеї виголосив „ілюстрований світлинами доклад про розкопані ним торік у Крилосі дві стародавнярські „золоті“ могили із Х ст.“³¹ Не виключаємо, що доповідь була ілюстрована тими чисельними фотографіями, що

археології на теренах заходу України у міжвоєнний період. Вона містить близько 500 негативів і пов'язана з діяльністю Ярослава Пастернака та археологічного відділу Музею НТШ. Левова частина цих унікальних фотографій ніколи не була опублікована. Завдяки польовій діяльності Я. Пастернака на археологічній мапі Галичини з'явилося чимало пам'яток різних епох і культур, а завдяки добре збереженій та оцифрованій збірці негативів на склі можемо відтворити методику польових робіт, локалізувати деякі розкопи в терені, розкрити музейну діяльність археолога тощо.

Серед сенсаційних фото у цій колекції містяться детальні світлини з розкопок 1934—1938 рр. у Крилосі, череп княжни зі золотим чільцем з розкопок 1937 р. (Рис. 11); фотодокументи з архео-

12. Я. Пастернак з учасниками експедиції у Скиті Маніявському. Крайня праворуч — дружина Я. Пастернака Марія. 1935 р. ↑

13. Михайло Драган (сидить другий справа) та Ярослав Пастернак (сидить третій справа) під час розкопок ротонди в Побережжі. 1935 р. ←

збереглися на скляних кліше і частково були опубліковані автором розкопок. Ретельно простудіювавши публікації Я. Пастернака, можемо стверджувати, що велика кількість світлин, які містять архів, ніколи не були введені в науковий обіг.

Підсумовуючи, варто акцентувати на тому, що колекція негативів на склі в Науковому архіві відділу археології Інституту українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України є унікальною за своїм змістовним наповненням і найбільшою кількісно збіркою світлин з історії української

логічних досліджень Белза, Теробовлі, Звенигорода, Ступниці та інших середньовічних міст; Скит Маніявського монастиря (Рис. 12) чи Ротонди XIII ст. у Побережжі на Станиславівщині (Рис. 13); неабияку цінність для науки становлять світлини з розкопок поховальних пам'яток доби бронзи (Якторів, Осталовичі, Під'ярків на Львівщині), на яких детально зафіксовано методику польових досліджень Ярослава Пастернака.

Окреме місце належить рухомим знахідкам з розкопок. Частина з них потрапила у наукові публікації, частина зберігається у львівських музеях, однак існує група артефактів, яка через реорганізації львівських музеїв і передачу матеріалів з однієї колекції до іншої вважалася втраченою. Саме віднайдені світлини дають розуміння, які саме знахідки можна відшукати, що збереглося у львівських музеях, а що за роки воєн і переміщень Львів втратив назавжди.

Наталя БУЛИК, Марія ВОЙТОВИЧ

²⁹ Детальніше див.: Петегірич В. Белзька земля у дослідженнях Ярослава Пастернака // Белз і Белзька земля.— Белз, 2006.— Вип. 2.— С. 67—70

³⁰ Пастернак Я. Розкопки в княжому Белзі // Новий час (Львів).— 1935.— 12 верес.— Ч. 203.— С. 4.

³¹ Стародавнярські могили в Крилосі // Діло (Львів).— 1936.— 24 трав.— Ч. 114.— С. 7.

ІВАН ПУЛЮЙ У СВІТОВІЙ НАУЦІ ТА КУЛЬТУРІ (До 180-річчя від народження)

У світовій історії є постаті, які дуже яскраво проявили себе у багатьох сферах інтелектуальної діяльності. Для прикладу, часто згадують Леонардо да Вінчі. Особистостей такого рівня було небагато. Але й серед них своїм універсалізмом виділяється Іван Пулюй. Чому саме він, у чому це проявилось? Для відповіді на ці питання потрібно передусім врахувати особливості формування його світогляду. У цьому визначальними були роки навчання у Тернопільській класичній гімназії (1857—1864), де І. Пулюй з однодумцями заснував таємне товариство української молоді „Громада”. Великий вплив на гімназистів мала поезія Тараса Шевченка. Патріоти збиралися тричі на тиждень: у середу, суботу і неділю, зосереджувалися відповідно на студіюванні історії, літератури і мови та декламуванні й читанні слова Божого. Саме три слова — *історія, мова, віра*, визначили ключові напрями, у яких І. Пулюй самовіддано працював упродовж усього життя. Це якщо брати до уваги його діяльність лише в гуманітаристиці, бо ж не менш повно він проявив себе у природничих науках. Перші кроки для реалізації себе у таких різних сферах І. Пулюй зробив з початком навчання у Відні 1865 р., поєднуючи студіювання теології у Греко-католицькій духовній семінарії із систематичним відвідуванням лекцій на філософському факультеті Віденського університету. Про успішність такого поєднання свідчить той факт, що вже на другий рік навчання в семінарії з відмінною оцінкою склав перший екзаме́н з вищої математики, а на час закінчення теологічних студій (1869) уже мав за плечима сім таких екзаме́нів, причому всі з відмінним результатом. (До речі, високий рівень володіння І. Пулюєм потрібним математичним апаратом згодом проявився у його статтях з галузі теоретичної електротехніки.) Водночас ще у студентські роки І. Пулюй розпочав літературну працю — видав народною мовою „Молитвослов” (1869), а 1872 р. і більший за обсягом „Молитовник” (1872), у якому використав фонетичний правопис. Згодом Іван Франко високо оцінив обстоювання І. Пулюєм прав української мови, зазначивши, що він „[...] 1871 р. дав себе знати в руськім письменстві як дуже талановитий полеміст у дуже делікатній справі — вживання народного язика в церковних книжках”¹. Тож природно, що саме І. Пулюя як знавця давніх мов запросив Пантелеймон Куліш до співпраці над перекладом Біблії, яка розпочалась у лютому 1871 р. Того ж року

вони видали Євангелія від Івана, Луки, Матвія і Марка, а 1880 р. — повний текст Нового Завіту. До перекладу Старого Завіту долучився Іван Нечуй-Левицький, повний переклад Біблії вийшов у світ 1903 р., причому І. Пулюй взяв на себе всі складні видавничі клопоти.

Практично впродовж усього життя, навіть будучи відомим ученим, педагогом вищої школи й організатором науки, маючи високий соціальний статус у тодішній Австро-Угорщині, І. Пулюй активно працював над реалізацією плану розвитку всієї системи освіти рідною мовою: готував підручники для українських гімназій, розробляв наукову термінологію, друкував свої фахові статті та науково-популярні брошури у виданнях НТШ. Докладав максимум зусиль, щоб переконати урядові кола у потребі відкриття у Львові окремого українського університету. Зокрема, у складі делегації НТШ у січні 1902 р. передав міністерським керівникам у Відні відповідний меморіал. Вдалося домогтися того, що у листопаді 1912 р. австрійський уряд оголосив проєкт заснування українського університету у Львові, згідно з яким його відкриття призначалося на початок 1916 р. Через воєнні дії реалізація цього проєкту не відбулася. Однак ідея відкриття у Львові українського університету спрацювала у 1920 р., коли у Львові з ініціативи НТШ було засновано Український таємний університет, який за складних умов бездержавности функціонував до червня 1925 р.

1869 р. І. Пулюй закінчив навчання на теологічному факультеті Віденського університету і продовжив студії до 1872 р. на філософському факультеті. У 1872—1874 рр. працював у фізичній лабораторії професора фон Лянґа у Віденському університеті. Упродовж одного навчального року (1874—1875) був асистентом-викладачем кафедри фізики, механіки та математики Військово-морської академії у місті Фіюме (нині Рієка у Хорватії). У 1875—1876 рр. стажувався і працював у Страсбурзькому університеті (тоді — Німеччина, тепер — Франція) у фізичному інституті відомого засновника наукової школи професора Августа Кундта. 1876 р. захистив дисертацію і здобув ступінь доктора філософії Страсбурзького університету. Того ж року повернувся до Відня, нострифікував свій науковий ступінь і упродовж 1876—1883 рр. працював асистентом і приват-доцентом у Віденському університеті. Подальша його наукова і технічна діяльність пов'язана з Німецькою високою технічною школою

¹ Франко І. План викладів історії літератури руської // Франко І. Зібрання творів: У 50 т.— К., 1984.— Т. 41.— С. 31.

у Празі, до якої 1884 р. отримав запрошення від міністерства освіти зайняти посаду професора експериментальної і технічної фізики².

Прикметно, що безпосередньо у фізиці І. Пуллой працював лише трохи більше 10 років і за цей короткий час отримав фундаментальні результати, чим здобув світове визнання. Цьому сприяло рідкісне поєднання у його науковій діяльності трьох важливих ознак: експериментатора-віртуоза, проникливого аналітика-теоретика і конструктора нових технічних приладів. Висока ефективність його різнобічної праці, коли впродовж дуже стислого часу йому вдавалось досягти першорядних результатів, проявлялась неодноразово. Зокрема, за рік перебування у Фіюме він сконструював прилад для вимірювання новим методом механічного еквівалента теплоти, за який був відзначений срібною медаллю на Всесвітній виставці в Парижі 1878 р. Згодом переваги цього приладу описували в університетських підручниках з фізики, як-от, у фундаментальному курсі „Термодинаміка“ (1889) професора Паризького університету Сорбонна, лауреата Нобелівської премії з фізики за 1908 р. Габрієля Ліппмана — цей підручник перевидавався багаторазово й використовувався в університетах Європи, США та інших країн³. Як важливий експонат для ілюстрації історії розвитку науки і техніки, на прохання дирекції музею у Мюнхені „Deutsches Museum von Neisterwerken der Naturwissenschaften und Technik in München“ І. Пуллой подарував музеєві точну копію цього приладу, яку розмістили в експозиції поряд з відомим приладом Джоуля.

Інший приклад швидкого, й основне ґрунтовного, дослідження І. Пуллоєм фізичних явищ, результати якого здобули світове визнання, стосується вивчення природи та властивостей катодних променів і загалом процесів у газорозрядних трубках. У 1880—1882 рр. на цю тему опублікував чотири статті у відомому журналі „Доповіді Віденської академії наук“, причому вже перша з цих статей⁴, датована 1880 р., мала значний резонанс серед фізиків і хіміків. Саме того року в США почав виходити журнал „Science“, один із найвідоміших до сьогодні. В одному з перших його номерів опубліковано статтю із зазначенням двох авторів, Івана Пуллоя і Густава Глейзера (Gustav Glaser)⁵. Судячи з її тексту, ініціатором цієї публікації був другий автор з метою зреферувати результати, отримані І. Пуллоєм, що друкувались німецькою мовою. Важливість цих результатів полягала у тому, що вони аргументовано спростовували хибні висновки відомого британського хіміка і фізика Вільяма Крукса щодо природи процесів у сильно розріджених газах. На той час В. Крукс мав високий авторитет у міжнародних наукових колах, зокрема, 1863 р. обраний членом Лондонського Королівського товариства, яке 1875 р. відзначило його Королівською золотою медаллю, а 1880 р. отримав медаль Французької академії наук. Серед його беззаперечних заслуг — відкриття хімічного елементу талію й отримання гелію в лабораторних умовах. Стосовно

ж фізичних явищ у газових середовищах В. Крукс висловив гіпотезу про самовільний розпад молекул і атомів у дуже розріджених газах, унаслідок чого виникає новий агрегатний стан на додачу до відомих на той час речовин — твердого, рідкого та газоподібного. Тоді як І. Пуллой підкреслив, що всі спостереження процесів у вакуумних трубках, зокрема дані спектрального аналізу, доводять, що за будь-яких тисків у променистій матерії відбувається рух частинок, які зберігають свої хімічні властивості. При цьому пов'язав можливість розбиття атомів на субатомні частинки з відкриттям нових потужних джерел енергії, що й підтвердилося відкриттям радіоактивності.

Свої дослідження катодних променів І. Пуллой 1883 р. підсумував у німецькомовній монографії⁶. Наскільки широкий резонанс у наукових колах мали ці дослідження, свідчить той факт, що 1889 р. Лондонське фізичне товариство опублікувало переклад його монографії англійською мовою⁷ у серії „Physical Memoirs“, присвяченій найважливішим працям у тогочасній фізиці. Один із фундаментальних результатів І. Пуллоя полягає у строгому доведенні того факту, що природа катодних променів зумовлена швидким рухом негативно заряджених частинок, відірваних від катода сильним електричним полем. Тобто І. Пуллой довів, що катодні промені мають корпускулярну природу (це раніше приблизно на 15 років відкриття електрона, у час, коли ще й термін „електрон“ не був уведений у фізику). Тоді як багато відомих фізиків того часу аж до середини 1890-х років уважали, що катодні промені є своєрідними електромагнітними хвилями і їх поширення не пов'язане з перенесенням електричних зарядів. Важливу роль у висновку І. Пуллоя про те, що катодні промені є потоком негативно заряджених частинок відіграли його досліди з відхилення цих променів магнітним полем. Хоч таке відхилення спостерігали до нього інші відомі фізики, однак його причину не пов'язували з проявом відомих законів взаємодії електричних струмів у провідниках і тим більше з взаємодією окремих рухомих заряджених частинок з магнітним полем. Тоді як І. Пуллой уперше довів, що дія магнітного поля на катодні промені має ту саму природу, що і його дія на електричні струми у твердих провідниках. Він висловив переконання, що саме явища у розріджених газах підтверджують реальність мікроскопічних уявлень про природу електричного струму, що кожна рухома електрична частинка є елементарним струмом. Фактично І. Пуллой сформулював ідею електричної сили, яка діє на окремі рухомі заряди, що згодом отримала назву сили Лоренца. Ця ідея стала загальноновизнаною лише в останні роки XIX ст. і була покладена в основу електронної теорії Лоренца.

Виготовляючи власноруч усі скляні частини апаратури, які забезпечували високий вакуум, І. Пуллой зробив вагомий внесок у вдосконалення вакуумної техніки. Він встановив перші принципи знегазування такої апаратури. Саме із застосуванням цих принципів Перренові 1896 р. вдалося

² Гайда Р., Пляцко Р. Іван Пуллой. Життя і творчість.— Львів, 2019.— 220 с.

³ Петрик М. Іван Пуллой у вимірі світового науково-технічного прогресу // Вісник НТШ.— 2025.— Ч. 71.— С. 26; Lippmann G. Cours de Thermodynamique.— Paris, 1889.— 252 p.

⁴ Puluj J. Strahlende Elektrodenmaterie // Wiener Berichte.— 1880.— Bd. 81.— S. 864—923.

⁵ Puluj J., Glaser G. The Fourth State of Matter. A Refutation // Science.— 1880.— Vol. 1.— P. 58—59.

⁶ Puluj J. Strahlende Elektroden-Materie und der sogenannte vierte Aggregatzustand.— Wien, 1883.— 86 S.

⁷ Puluj J. Radiant Elektrode Matter and the So-Called Fourth State // Physical Memoirs.— 1889.— Vol. 1.— Part 2.— P. 233—331.

знижити тиск у трубці настільки, що стало можливим спостереження відхилення катодних променів в електричному полі. Спираючись на результати Перрена, Дж. Дж. Томсон визначив масу катодної частинки і дійшов 1897 р. до відкриття електрона як універсальної складової частинки атомів усіх хімічних елементів, за що був відзначений Нобелівською премією (1906). Отже, на шляху до цієї епохальної події важливі кроки зробив І. Пулюй. Це усвідомлював Дж. Дж. Томсон, який у своїй монографії 1898 р.⁸, написаній на основі прочитаної ним лекції в США з нагоди відзначення півстоліття Принстонського університету, належно оцінив внесок І. Пулюя у дослідження катодних променів⁹.

Перші публікації І. Пулюя про процеси у розріджених газах були присвячені явищу, яке спостерігали у радіометрі, тобто у приладі, в якому світляний млинок обертається під дією світла на його крильця¹⁰ (серед них стаття українською мовою¹¹). Він проаналізував різні пояснення фізичної причини цього явища, провівши багато експериментів

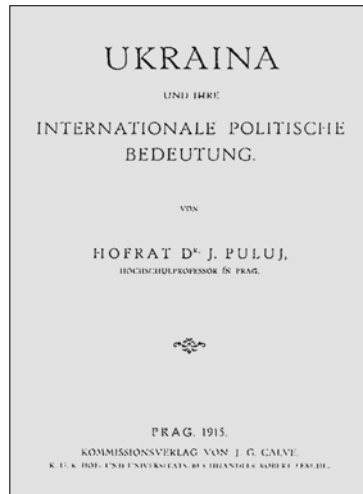
з радіометрами власної конструкції різних типів, спираючись на свої глибокі знання з усіх галузей тогочасної фізики. Дав правильне пояснення, яке враховувало збільшення тиску залишків повітря біля нагрітого світлом боку крилець, емісію частинок з освітлених боків крилець і виділенням тепла скляними стінками. Також провів і описав у статтях багато своїх дослідів з електричними радіометрами, в яких замість світла використовував катодні промені. При цьому, прилади, сконструйовані І. Пулюєм, у тому числі радіометри, були добре відомими світовій спільноті фізиків. Сьогодні велика колекція його приладів зберігається в Парижі у престижному науковому музеї „Conservatoire National des Arts et Métiers”¹².

Далекосяжні наслідки мали експериментальні дослідження І. Пулюєм явища фосфоресценції в газорозрядних трубках з високим вакуумом¹³. Значним його досягненням стало виготовлення першої люмінесцентної лампи, що давала яскраве світло, при якому можна було читати на віддалі декількох метрів. Ця лампа стала широко відомою під назвою „лампа Пулюя” (Pulujlampe). Її І. Пулюй сконструював 1881 р. і того ж року вона демонструвалась на Міжнародній електротехнічній виставці в Парижі. У цій лампі катодні промені бомбардували слюдяну пластинку, покриту сульфатом кальцію і розташовану між анодом і катодом під кутом до осі між ними, спричиняючи в ній

інтенсивну фосфоресценцію (згодом слюдяну пластинку замінили на платинову). Така пластинка, названа антикатодом, забезпечила лампі І. Пулюя, без перебільшення, унікальне місце серед відомих з історії фізики приладів. Річ у тому, що хоч початково І. Пулюй її виготовив як новий тип джерела світла, саме вона відіграла важливу роль у виникненні і становленні нової галузі фізики — науки про невидимі Х-промені, а її творця повернула на два місяці початку 1896 р. до фізичних досліджень (від 1884 р. зосередився на наукових дослідженнях з електротехніки, науково-організаційній і педагогічній роботі в Німецькій політехніці у Празі). Причиною цього повернення стало повідомлення Рентгена про відкриття ним невидимих променів, про що І. Пулюй дізнався на початку 1896 р. з преси.

Будь-які відкриття нових явищ у природі, в тому числі в галузях фізики, сприймаються з особливим інтересом. При цьому всі відкриття зазвичай поділяються на дві категорії. Перша — такі, що підтверджують припущення, зроблені на основі теоретичних передбачень, вони очікувані, хоч іноді для цього доводиться чекати впродовж тривалого часу. Та не просто чекати, а наполегливо працювати над розробленням потрібних технічних засобів (приладів) для реєстрації передбачуваного явища. Яскравим прикладом є безпосередня реєстрація гравітаційного випромінювання 2016 р., тобто аж через 100 років після теоретичного передбачення його існування А. Айнштайном. Відбулося це завдяки тривалим зусиллям великого колективу науковців та інженерів. До другої категорії відкриттів належать такі, які були неочікуваними, ніким з науковців не передбачуваними. Вони трапляються несподівано і є наслідком щасливого збігу обставин. Саме так сталося з відкриттям Рентгеном Х-променів, який у листопаді 1895 р., працюючи у своїй лабораторії, випадково помітив флюоресцентне сві-

чення екрана у темній кімнаті внаслідок того, що забув від'єднати від джерела напруги газорозрядну лампу. Тож цілком слушно через багато років від цього відкриття відомий фізик А. Йоффе, учень Рентгена, зазначив, що відкриття Х-променів було вже підготовлене попередніми дослідженнями й тому вони були б незабаром відкриті кимось іншим, якби Рентген не звернув на них увагу¹⁴. Справді, на час відкриття у розпорядженні науковців, які працювали в багатьох лабораторіях світу, було багато газорозрядних трубок, сконструйованих різними фізиками, і серед них трубка І. Пулюя зразка 1881 р. Причому ця трубка виготовлялась у промислових масштабах у Ляйпцизі і, як переконливо продемонстрував І. Пулюй ще в січні 1896 р., саме з її використанням він отримав найбільш досконалі

Титульна сторінка брошури І. Пулюя. Прага, 1915 р.

⁸ Thomson J. J. The Discharge of Electricity Through Gases: Lectures Delivered on the Occasion of the Sesquicentennial Celebration of Princeton University.— New York, 1898.— 204 p.

⁹ Петрик М. Иван Пулюй у вимірі світового науково-технічного прогресу // Вісник НТШ.— 2025.— Ч. 71.— С. 26.

¹⁰ Puluj J. Ein Radiometer // Wiener Berichte. — 1877.— Bd. 76.— S. 226—230; його ж. Über das Radiometer // Там само.— 1879. — Bd. 80. — S. 132—136; його ж. On the Radiometer // Philosophical Magazine. Series 5.— 1879.— Vol. 8.— N 48.— P. 259—260.

¹¹ Пулюй І. Про радіометер або світляний млинок // Правда.— 1877.— № 20.— С. 772—776.

¹² Петрик М. Иван Пулюй у вимірі світового науково-технічного прогресу.— С. 26.

¹³ Гайда Р., Пляцко Р. Иван Пулюй. Життя і творчість.— С. 57.

¹⁴ Там само.— С. 80.

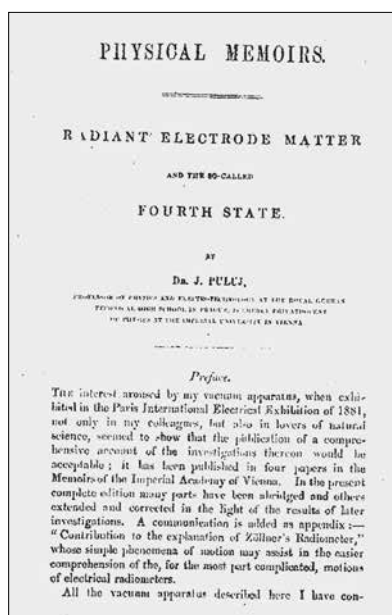
Х-променеві знімки, які гарантували великі перспективи використання нових променів у медичній діагностиці. Натомість Рентген до відкриття не проводив досліджень фізичних процесів у газорозрядних трубках, якщо судити з його публікацій. Також у своєму першому повідомленні він зазначив, що можна спостерігати дію Х-променів, якщо проводити досліди з трубками конструкції різних авторів, однак не згадав І. Пулюя¹⁵. Це дивно, оскільки Рентген був знайомий з І. Пулюєм ще за часу їх спільного перебування у Страсбурзі. Тим більше, що не можна ігнорувати свідчення, згідно з яким на прохання Рентгена І. Пулюй надсилав йому трубку власної конструкції¹⁶. Це не єдиний дивний епізод у поведінці вченого, особливо після отримання ним першої Нобелівської премії з фізики 1901 р. Згодом його біографів збентежив заповіт, за яким був спалений архів Рентгена включно з лабораторними записами і листуванням. Таке враження, що присудження премії не принесло йому великої радості.

Використовуючи свою трубку, І. Пулюй провів фундаментальні дослідження Х-променів, результати яких виклав у двох статтях¹⁷, опублікованих 1896 р. через півтора місяці після першого короткого повідомлення Рентгена (раніше, ніж вийшли дві наступні статті Рентгена на цю тему). І. Пулюй визначив місце утворення і просторовий розподіл нових променів; відкрив їх здатність йонізувати атоми і молекули; пояснив їхню природу; отримав знімки найвищої якості¹⁸, у тому числі перший у світі Х-променевий знімок усього дитячого організму, опублікований у празькій газеті „Bohemia” і в Британському журналі „The Photogram”¹⁹. При цьому однозначно вказав на пріоритет Рентгена у відкритті Х-променів, назвавши їх рентгенівськими (Röntgen'schen). За логікою подій, можна було сподіватися, що і Рентген у своїх подальших публікаціях віддасть належне І. Пулюєві, об'єктивно визнавши його пріоритетні результати, однак у них про це нема жодної згадки. Очевидно, не вважав за потрібне ділитися лаврами першодослідника нових променів. Однак у публікаціях уже січня—лютого 1896 р. періодичні видання, у тому числі відомі британські та французькі науково-популярні журнали, присвячені відкриттю Х-променів, для ілюстрацій подавали знімки саме І. Пулюя й зазначали його роль у їх вивченні²⁰. Серед перших публікацій у наукових виданнях про ефективне використання Х-променів у медицині саме з використанням

трубки І. Пулюя та з оцінкою його внеску в дослідження цих променів є стаття професора Д. Кокса з відомого університету Мак Гілла у Монреалі²¹. Цікава історія про перше використання Х-променів у медичній діагностиці в США описана у декількох статтях різних років видання²². Це відбулось 3 лютого 1896 р. у Дартмутському коледжі із застосуванням трубки І. Пулюя, яка виявилась найбільш придатною, оскільки була старанно виготовлена і не згоряла, як це траплялося з іншими трубками.

Стиль і методи наукових досліджень І. Пулюя у фізиці суттєво відрізнялись від підходів, які застосовували багато його сучасників. Як зауважили авторитетні історики науки, багато відомих фізиків кінця XIX ст. були обмеженими уявленнями класичної фізики і не звертали увагу на вивчення механізмів мікроскопічних явищ. До них належав і Рентген, який, за свідченням А. Йоффе²³, навіть забороняв використовувати термін „електрон” у Фізичному інституті Мюнхенського університету,

керівником якого був, ще впродовж десяти років після загальноизвестного відкриття цієї елементарної частинки. Рентген зосереджувався на отриманні надійних експериментальних фактів без серйозних спроб пояснити механізм досліджуваних явищ. Тож не дивно, що коли єдиний раз він відступив від свого правила не висувати гіпотез, а тільки описувати спостережувані явища, то не зміг пояснити природу Х-променів і замість нього це зробив І. Пулюй. Саме І. Пулюй переконливо довів, що Х-промені утворюються у процесі взаємодії дуже швидких електронів із молекулами твердого тіла внаслідок їх збудження, а за своєю природою є електромагнітними хвилями, які від-

Перша сторінка монографії І. Пулюя, виданої у Лондоні

різняються від видимого світла лише періодом коливань. Отже, на противагу Рентгену, І. Пулюй гармонійно поєднував прецизійні експериментальні дослідження і глибину теоретичного осмислення їх результатів. При цьому І. Пулюй зрозумів важливість досліджень мікροструктури речовини ще зі своїх перших досліджень середини 1870-х років з молекулярної фізики, присвячених вивченню за-

¹⁵ Гайда Р., Пляцко Р. Іван Пулюй. Життя і творчість.— С. 84.

¹⁶ Там само.— С. 81.

¹⁷ Puluj J. Über die Entstehung der Röntgen'schen Strahlen und ihre photographische Wirkung // Wiener Berichte.— 1896.— Bd. 105.— S. 228—238; його ж. Nachtrag zur Abhandlung: Über die Entstehung der Röntgen'schen Strahlen und ihre photographische Wirkung // Там само.— S. 243—245.

¹⁸ Гайда Р., Пляцко Р. Іван Пулюй. Життя і творчість.

¹⁹ Die Photographie des Unsichtbaren // Bohemia.— 1896.— 18.02.; The photogram.— 1896.— N 28.— P. 108.

²⁰ Svetozor.— 1896.— 31.01.; Cosmos.— 1896.— 08.02.; La Nature.— 1896.— 08.02.

²² Cox J., Kirkpatrick R. C. The new photography with of a case in which a bullet was photographed in the leg // Montreal Medical Journal.— 1896.— Vol. XXIV.— N 9.— P. 43.

²³ Frost E. B. The first X-ray experiment in America? // Dartmouth Alumni Magazine Medical Journal.— April 1930.— P. 383—384; Crow H. C., Smith G. V. From Crook's Tubes to CT Scanner // Там само.— 1978.— P. 16 — 38; Spiegel P. The first clinical X-ray made in America — 100 years // American Journal of Röntgenology.— 1995.— Vol. 164.— P. 241—243; Lunardini R. X marks the spot // Dartmouth Medicine.— Winter 1995.— P. 38—43; Seeing Thru 100 Years // Dartmouth Life.— 1995.— P. 5.

лежності внутрішнього тертя газів від температури і дифузії газів через пористі перегородки²⁴.

Важливим свідченням визнання вагомому внеску І. Пулюя у фізику кінця XIX — початку XX ст. є вихід у світ фундаментальної монографії М. Ланнунціати²⁵. Там висвітлено всі аспекти масштабних досліджень явища радіоактивності, випадково відкритого А. А. Беккерелем 1896 р. Детально описано передісторію цього відкриття, починаючи від уявлень про існування атомів, висловлених ще Демокритом. Звернуто увагу на важливі результати, отримані на шляху до відкриття явища радіоактивності, передусім щодо катодних та Х-променів. Саме у цьому контексті описано досягнення І. Пулюя, їм присвячено шість сторінок змістовного тексту, а його ім'я вписано поряд з іменами найвидатніших фізиків того часу в розділі з промовистою назвою „Зал Слави“. Також наголошено на його українському патріотизмі.

3. Hall of Fame: Part I	79
Democritus (c.460–370 BC)	79
Wilhelm C. Röntgen (1845–1923)	80
Ivan Pavlovich Puluĵ (a.k.a. Johann Puluĵ 1845–1918)	83
Henri Becquerel (1852–1908)	89
Pierre Curie (1859–1906) and Marie Curie (1867–1934)	90
Paul Villard (1860–1934)	93
Ernest Rutherford (1871–1937)	96
Johannes “Hans” Geiger (1881–1945)	103
Hendrick A. Lorentz (1853–1928)	109
James Clerk Maxwell (1831–1879)	110
Pieter Zeeman (1865–1943)	113
Jean B. Perrin (1870–1942)	114
Joseph John Thomson (1856–1940)	116
Hantaro Nagaoka (1865–1950)	118
Philipp Lenard (1862–1947)	120

Фрагмент змісту монографії М. Ланнунціати

Завдяки ґрунтовним знанням з фізики і великому досвіду всіх попередніх досліджень І. Пулюй дуже ефективно працював в галузі електротехніки та винахідництва. Зокрема, це виразно проявилось, коли впродовж декількох місяців 1883–1884 рр. на запрошення відомого підприємця Й. Верндля працював на посаді консультанта в галузі електротехніки. І. Пулюй упродовж короткого часу організував у місті Штайрі масове виробництво освітлювальних ламп власної конструкції, чим забезпечив великий успіх Електротехнічної виставки 1884 р. у цьому місті, яке було феєрично освітлено. Сучасники порівнювали високий рівень і

значення цієї виставки з виставками, які до цього у світі відбулися лише в Парижі, Мюнхені та Відні. Саме цей успіх І. Пулюя був підставою для його запрошення на посаду професора в Німецькій політехніці у Празі²⁶.

Універсалізм і масштаб творчої діяльності І. Пулюя сповна проявився у його понад 30-річній діяльності в галузі електротехніки та у різноманітних винаходах. Він вдало поєднував теоретичні дослідження складних процесів в електричних колах, застосовуючи потрібні математичні методи з практичною електротехнікою та промисловою енергетикою. Зокрема, починав із конструювання й виготовлення електроосвітлювальних ламп, які за якістю й тривалістю роботи перевершували лампи відомого американського винахідника Т. Едісона²⁷. У подальшому глибоко вивчив теоретичні аспекти використання змінних струмів, зокрема ролі електромагнітної індукції та самоіндукції в електричних колах. Високе державне визнання І. Пулюй здобув як провідний експерт з побудови багатьох електростанцій змінного струму з дотриманням екологічних вимог. 1913 р. його обрали почесним членом Віденського електротехнічного товариства.

Серед винаходів І. Пулюя, які знайшли широке застосування й були запатентовані в різних країнах,— телефонний сигнальний апарат, що убезпечував від ураження електричним струмом; телетермометр, який давав змогу вимірювати температуру на великій віддалі від спостерігача; трубка-вентиль, що забезпечувала протікання струму в одному напрямку й використовувалась для випрямлення змінних струмів; безпечна електрична лампа для гірників²⁸. Нові важливі свідчення ефективного використання в Європі та США винаходів І. Пулюя та його напрацювань у галузі електротехніки відшукали в зарубіжних архівах науковці Національного технічного університету імені І. Пулюя з Тернополя й незабаром висвітлять у відповідних публікаціях.

У загальнокультурній, гуманітарній сфері І. Пулюй яскраво проявив себе у декількох десятках публіцистичних статей і брошур українською і німецькою мовами. Сьогодні на особливу увагу заслуговує видана у Празі 1915 р. брошура „Україна і її міжнародне політичне значення“²⁹. У ній І. Пулюй у блискучому стилі на основі глибокого аналізу багатовікових історичних процесів на Європейському континенті сформулював аргументований висновок, що ключем до миру і стабільності в Європі є існування незалежної України. По суті, ще 110 років тому передбачив одну з основних цивілізаційних загроз нашої доби.

Роман ПЛЯЦКО

²⁴ Гайда Р., Пляцко Р. Іван Пулюй. Життя і творчість.— С. 79.

²⁵ Puluĵ J. Über die Abhängigkeit der Reibung der Gase von der Temperatur // Wiener Berichte.— 1876.— Bd. 73.— S. 589—628; Annalen der Physik.— 1877.— Bd. 237.— S. 296—310; його ж. Über Diffusion der Dämpfe durch Thonzellen // Wiener Berichte.— 1877.— Bd. 75.— S. 401—418, 639—664.

²⁶ L'Annunziata M. F. Radioactivity: Introduction and History, From the Quantum to Quarks.— Elsevier, 2016.— 932 p.

²⁷ Гайда Р., Пляцко Р. Іван Пулюй. Життя і творчість.— С. 108.

²⁸ Puluĵ J. Über elektrische Entladungen in den Glühlampen bei Anwendung hochgespannter Ströme // Zeitschrift für Elektrotechnik.— 1883.— S. 30—33; його ж. Versuche über die absolute Festigkeit und die Dichte der Kohlenfaden // Там само.— 1884.— S. 455—457, 489—490.

²⁹ Puluĵ J. Ukraina und ihre internationale politische Bedeutung.— Prag: Bund zur Befreiung der Ukraina, 1915.— 41 S.

„...НЕ РАЗ ВАГАВСЯ, ЩО ВАЖНІШЕ — ПИСАТИ ІСТОРІЮ ЧИ ЇЇ ТВОРИТИ”: СТЕПАН ТОМАШІВСЬКИЙ МІЖ НАУКОЮ І ПОЛІТИКОЮ

(До 150-річчя від народження)

Степан Томашівський народився 9 січня 1875 р. в селі Купновичі Рудківського повіту в Галичині (нині — село Самбірського району Львівської області), а помер 21 грудня 1930 р. у Кракові (похований на Раковицькому цвинтарі). Він був істориком, викладачем (гімназійним професором і доцентом Львівського та Краківського університетів), дипломатом, блискучим публіцистом, а також активним громадським і політичним діячем. У всіх вимірах своєї діяльності С. Томашівський постає нині як знакова постать в інтелектуальній історії України. Його талант історика — здатність концептуально осмислювати й систематизувати історичний матеріал — і досі може слугувати взірцем для науковців. Розуміння історії та особистий досвід — поєднання наукових пошуків, педагогічної (гімназійної та університетської) і політичної діяльності, вимушеної еміграції та турботи про родину — привели С. Томашівського до переконання: лише власна національна держава здатна забезпечити умови для повноцінного життя та передусім для самореалізації людини.

Походив із селянської родини. Навчався в гімназії у Самборі, яку закінчив 1895 р. Упродовж 1895—1901 рр. (з перервою на річну військову службу) здобував освіту на філософському факультеті Львівського університету. Під час навчання слухав лекції з історії Людвіка Фінкеля, а також з історії української літератури Олександра Колесси. Брав участь у наукових семінарах Освальда Бальцера та Ізидора Шараневича. Але насамперед був учнем Михайла Грушевського, якому завдячував і можливість слухати лекції на теми української історії, і брати участь в „історичних вправах“, і початки своєї наукової кар'єри, зокрема був залучений до Наукового товариства імені Шевченка (НТШ). Належав, як визначають грушевськознавці, до львівської історичної школи Михайла Грушевського¹, а за висловом Івана Франка — до „фамільї Грушевського“.

Після завершення університетських студій, через брак коштів для проживання у Львові,

С. Томашівський змушений був зайнятися педагогічною діяльністю у провінції. Кілька років працював учителем у гімназіях Перемишля та Бережан. Робота вчителя забезпечувала йому стабільний дохід. Водночас, за підтримки Михайла Грушевського, продовжував наукові дослідження в галузі історії. 1904 р. здобув науковий ступінь доктора філософії у Львівському університеті на основі праці „Народні рухи в Галицькій Русі 1648 р.“, яка була написана ще студентом у дусі „народницької“ концепції М. Грушевського (праця вийшла друком 1898 р.). 1906 р. переїхав до Львова, де розпочав викладацьку діяльність в Українській академічній гімназії. Викладав географію, історію та основи філософії.

1911 р. С. Томашівський габілізувався у Львівському університеті з австрійської історії, обравши українську мову викладання. До того часу він уже мав досвід роботи в архівах Кракова, Відня, Рима, Венеції, а також значний науковий доробок. Протоколи габілітаційного колоквіуму, проведеного під керівництвом професора Едварда Порембовича, засвідчу-

ють, що з трьох запропонованих С. Томашівським тем рефератів (*Дискусійні питання в історії Центральних Карпат; Епоха освіченого абсолютизму в Австрії; Боснійська справа в історії Австро-Угорщини*) було обрано тему „Боснійська справа в історії Австро-Угорщини“, після чого габілітант був допущений до наступних етапів процедури. У 1912—1914 рр. С. Томашівський працював у Львівському університеті на посаді приватного доцента². Вів заняття з історії Галичини, політичного устрою Австро-Угорщини та української історіографії XIX ст.

У Львові, Перемишлі та Бережанах С. Томашівський розгорнув активну громадську й політичну діяльність. Брав участь в українських студентських товариствах, які долучилися до боротьби за національний університет. Став членом бережанської філії Товариства „Просвіта“ та Української національно-демократичної партії. Напередодні Першої світової війни він був одним із співоргані-

¹ Докладно див.: Тельмак В., Педич В. Львівська історична школа Михайла Грушевського. — Львів, 2016.

² Особову справу С. Томашівського — викладача Львівського університету — див.: Державний архів Львівської області, ф. 26, оп. 5, спр. 1889. — [Електронний ресурс]. — Режим доступу: https://glam.uni.wroc.pl/index.php?s=AUWR_UA_000_26_0_5_1889_56649&p=1

нізаторів українського стрілецького руху. Передбачаючи ймовірність воєнного конфлікту, виступав за необхідність підготовки українців до створення власної військової сили³. Відтак мобілізувався до легіону Українських січових стрільців — української збройної формації у складі австро-угорської армії — і деякий час, коли легіон перебував на Закарпатті, був заступником його командира Михайла Галушчинського. Упродовж війни — член Бойової управи Легіону Українських січових стрільців, яка діяла у Відні. Виявивши у війську неабиякі організаційні здібності, С. Томашівський усе ж залишався істориком. Він добре розумів політичні перспективи, які перед українцями відкривала світова війна.

Наукова діяльність С. Томашівського була тісно пов'язана з НТШ. Ще у студентські роки він виконував обов'язки секретаря Історично-філософської секції, а з 1899 р. став дійсним членом Товариства. Майже всі його наукові праці, написані під час навчання на філософському факультеті Львівського університету, постали з ініціативи та за порадами Михайла Грушевського. У той період науки зацікавлення С. Томашівського були зосереджені на дослідженні історії Галицької Русі, зокрема в контексті повстання Богдана Хмельницького. С. Томашівський продовжував активно діяти на користь НТШ й у наступні роки, мешкаючи в Перемишлі та Бережанах. Вирізнявся працьовитістю і наполегливістю у збиранні джерельних матеріалів і надзвичайною скромністю в повсякденному житті. Результатом його роботи з матеріалами бережанського архіву стало видання „Матеріали до історії галицько-руського шкільництва XVIII і XIX вв.“, яке побачило світ 1909 р. Саме в Бережанах у С. Томашівського виникло нове наукове зацікавлення — українське Закарпаття (тоді — Угорська Русь). Основи угорської мови він опанував під час військової служби, цілеспрямовано подавши прохання про зарахування до угорського полку.

Від початку С. Томашівський прагнув спрямувати наукові зацікавлення на розв'язання актуальних проблем українського національного

руху в Галичині, що було зумовлено кількома чинниками: загальною орієнтацією українського історіописання XIX ст. на націєтворчі цілі, зокрема на утвердження історичної тяглості українства, освячення його буття в часі й просторі; переосмисленням історичного знання на зламі XIX—XX ст., коли позитивізм поступався місцем неоромантизму, зорієнтованому на втілення національної ідеї у формі держави та організованого суспільства⁴; а також усвідомленням значущості історичного (етнічного) простору й національної території, що набувало особливої ваги в контексті українсько-польських відносин у Галичині⁵.

С. Томашівський виробив власне бачення історії, прагнучи поєднати в ній науковий підхід із чуттям актуального політичного моменту. З часом у нього сформувалися ключові переконання: історичний наратив є способом організації не лише культурного, а й соціального та політичного простору; історик — це візіонер, здатний мислити категоріями минулого, теперішнього й навіть прийдешнього; громадянський обов'язок історика полягає у формуванні національно свідомої та сильної особистості. Для С. Томашівського взірцями для наслідування в той час були Володимир Антонович і Михайло Грушевський — постаті, в яких він бачив гармонійне поєднання науковця та громадського діяча. На його думку, їхні праці показували, що знання минулого має не лише пізнавальну, а й виховну функцію. Ба більше — розуміння історії змінюється з часом, адже „входять у життя і боротьбу нові елементи, нові мотиви, нові ідеї, нові ідеали, виступає нове покоління“⁶.

На зламі XIX—XX ст. історична концепція С. Томашівського формувалася в межах Галичини й переважно відображала автономістські прагнення українців у складі монархії Габсбургів. Учений сприймав і конструював розгортання минувшини переважно з галицького масштабу. Однією з нагальних потреб він уважав розвиток у краї українського шкільництва, зокрема вищого, а також створення етнографічних карт українськими вченими. Це, на його думку, мало перекопати політиків порушити в австрійському парламенті питання про адміністративно-політичний поділ Галичини на українську та польську частини. 1904 р. С. Томашівський долучився до організації українських наукових курсів, які мали стати основою для створення українського університету у Львові. 1907 р. він виступив з проєктом створення етнографічної карти України, наголошуючи на її важливості в контексті національно-політичної ситуації. Зокрема, він підкреслював

³ Зінкевич О. Студентські роки Євгена Коновальця // Євген Коновалець та його доба: [Збірник статей] / Переднє слово Ю. Бойка. — Мюнхен, 1974. — С. 110.

⁴ Ясь О. В. Неоромантизм в історичній візії С. Томашівського // Український історичний журнал. — 2011. — №4. — С. 195—214; Аркуша О., Мудрий М. Історичні дослідження в інтелектуальних та політичних контекстах піддавстрійської Галичини // Вісник Львівського університету. Серія історична. — 2014. — Вип. 50. — С. 19—41.

⁵ С. Томашівський виходив із означення поняття України як історичного, етнографічного та географічного простору. У рецензії на брошуру Миколи Міхновського „Самостійна Україна“ він порівнював два підходи до обґрунтування права народу на незалежність, і в обох випадках наголошував на важливості національного простору: „Народи, що борються за незалежність на історичнім принципі, доказують на основі дальшої або ближчої історичної минувшини своє неподільне право на якусь територію... Інша дорога суспільна. Її правило таке: кожний нарід в границях своєї етнографічної індивідуальності має право бути самостійним і політично незалежним організмом“ (Томашівський С. [Рец. на кн.] Міхновський М. Самостійна Україна: промова. — Львів, 1900 // Молода Україна (Львів). — 1900. — № 6. — С. 239—242).

⁶ Томашівський С. Нова книжка — нові часи (М. Грушевський, Очерк історії українського народу. С. Петербург, 1904) [Рецензія] // Літературно-науковий вісник. — Львів, 1905. — Т. XXIX. — С. 43—53; його ж. Володимир Антонович. Його діяльність на полі історичної науки (З нагоди ювілею). — Львів, 1906. — С. 1—2.

необхідність урахування національних інтересів при визначенні виборчих округів у Галичині під час реформи виборчої системи⁷. Згодом географічний (територіальний) чинник став одним із ключових понять історичної концепції С. Томашівського.

Залученість С. Томашівського до справ Наукового товариства імені Шевченка значно зросла після його переїзду наприкінці 1906 р. до Львова. Як член правління Товариства, яке перетворювалося на всеукраїнську академію наук, він опікувався справами друкарні, виконував обов'язки секретаря Історично-філософської секції та Археографічної комісії, а також входив до складу Статистичної, Етнографічної, Мовної, Друкарської та Бібліотечної комісій. У періоди відсутності голови НТШ — коли М. Грушевський дедалі частіше перебував у Києві, — С. Томашівський фактично перебрав на себе адміністративне управління Товариством. Він самостійно ухвалював організаційні рішення та намагався впливати на напрям його діяльності. Між учителем і колишнім студентом назрівав особистий і професійний конфлікт. Та й загалом комунікація з С. Томашівським часто виявлялася непростого — він не завжди знаходив порозуміння з людьми, навіть близькими за світоглядом. С. Томашівський був амбітною особистістю — він наполегливо працював над собою, його наукові праці вирізнялися високим рівнем, і він не погоджувався на роль лише учня М. Грушевського, навіть якщо йшлося про найздібнішого з них.

Від 1908 р. стосунки між С. Томашівським і М. Грушевським швидко погіршувалися. С. Томашівський вважав, що НТШ потребує реформування, зокрема — як центр писав — „прочищення атмосфери”⁸. Поступово він став виразником настроїв тієї частини членів Товариства, яка була незадоволена авторитарними схильностями М. Грушевського, його критичним ставленням до української

політики, що практикувалася в Галичині, а також недооцінкою місцевого наукового середовища. Існували також концептуальні розбіжності у підходах до дослідження історії України. Зокрема, суперечка точилася навколо питання: що має бути основою української історії — народні / соціальні чи політичні / державні відносини? На думку

*Українська Глобна Управа.
Судать: Др В. Старосальський, др М. Норичи,
др Н. Прильовський голова, др С. Томашівський,
Д. Натанай писар. Стоать: І. Гюберський секретар,
В. Мелиницький місто голова, др Л. Цегельський.
Світлина з дня 31. III. 1915.*

С. Томашівського, історичні дослідження повинні слугувати теоретичною основою для практичної української політики. Він наполягав на необхідності зосередитися на вивченні українських державних інституцій, не вважаючи державу та її структури другорядними. Різними були також погляди вчителя і учня щодо місця й ролі Галицько-Волинського князівства в історії України. Вочевидь, були й інші спонуки до конфлікту. Остаточне розірвання стосунків між С. Томашівським і М. Грушевським відбулося впродовж 1911—1913 років⁹. На схилі життя С. Томашівський із жалем визнавав свою провину в цьому.

⁷ Томашівський С. В справі етнографічної карти України-Руси (Проект): [25. IX. 1907] // Хроніка Наукового товариства імені Шевченка у Львові. — [Львів], 1907. — Ч. 31. — С. 23—27.

⁸ Халак Н. Наукове товариство ім. Шевченка в особах його видатних діячів: організаційна праця Степана Томашівського (1896—1918) // Українська біографістика (Київ). — 2013. — Вип. 10. — С. 349; також див.: Бортняк Н. Степан Томашівський: до відносин із Михайлом Грушевським // Український історик (Нью-Йорк; Мюнхен; Торонто; Київ; Львів). — 1996. — Ч. 1—4 (128—131). — С. 291—296.

⁹ Грушевська Яна. — Т. 7 (М. Грушевський, Наша політика; [С. Томашівський], Наша політика і професор М. Грушевський. Глобси до брошури проф. М. Грушевського; Матеріали до історії конфлікту в НТШ 1913 року) / Ред. Л. Винар, Є. Пшеничний. — Нью-Йорк; Дрогобич, 2003; Винар Л. Михайло Грушевський і Наукове товариство ім. Шевченка. 1892—1934. — Нью-Йорк; Дрогобич; Львів, 2006. — (Серія: Грушевська Яна. Т. 8). — С. 77—117; Грицак Я. Конфлікт 1913 року в НТШ: причини і причинки // Український історик (Нью-Йорк; Мюнхен; Торонто; Київ; Львів). — 1991—1992. — Ч. 3—4 (110—111) / 1—4 (112—115). — С. 319—332; Ясь О. Історик і стиль. Визначні постаті українського історіописання у світлих культурних епох (початок XIX — 80-ті роки XX ст.). — К., 2014. — Ч. 1. — С. 516—517.

С. Томашівський увійшов в українську історіографію як дослідник передусім політичної історії¹⁰. Він став одним із засновників так званої державницької школи в українській історіографії. Автор близько 50 наукових праць, сотень рецензій і публіцистичних статей. Свою найважливішу наукову працю — „Угорщина і Польща на початку XVIII в.“ — написав у 1908—1909 рр. У ній представив поступ як ідею перетворення, яка змагається з ідеєю збереження. Утім, С. Томашівський тримався думки, що неминучість поступу не повинна означати його абсолютизації. Це дослідження засвідчило його остаточний розрив із концепцією М. Грушевського, творця народницького напрямку в українській історіографії. С. Томашівський переніс акцент на діяльність правителів, виявляючи тенденцію оцінювати історичні постаті крізь призму їхніх виняткових рис, потрібних, як він уважав, для реалізації прагнень, мрій, почуттів і настроїв соціальної та національної спільноти.

Після відходу М. Грушевського з Наукового товариства імені Шевченка С. Томашівський фактично перебрав на себе керівництво Товариством, очолюючи його впродовж 1913—1918 рр. Під час Першої світової війни, коли внаслідок російської окупації у Львові було закрито НТШ, С. Томашівський доклав значних зусиль для відновлення діяльності Товариства у Відні. Разом із правником Станіславом Дністрянським і географом Степаном Рудницьким увійшов до статистично-географічного комітету, створеного при правничо-політичній секції Загальної української ради. Завданням комітету було збирання та опрацювання статистичних і географічних матеріалів, які мали обґрунтувати політичні прагнення українського народу — передусім ідею національно-територіальної автономії українських земель у складі Австро-Угорщини. Попри особисту трагедію — смерть дружини Олени Федоровської (1885—1914) та необхідність самостійно опікуватися двома малими дітьми, донькою Марією і сином Степаном, — С. Томашівський знаходив час і можливість для підтримки українських науковців у Відні.

З проголошенням Західноукраїнської Народної Республіки у листопаді 1918 р. С. Томашівський поринув у політичну діяльність. Він обіймав посаду надзвичайного представника Української Національної Ради, а з березня 1919 р. — радника української делегації на Паризькій мирній конференції. Від грудня 1919 р. очолював делегацію ЗУНР на цій конференції. 1920 р. оселився в Лондоні як представник еміграційного уряду ЗУНР у Відні. Та навіть у вирі революційних подій постать Томашівського-політика невіддільна від Томашівського-історика. 1919 р. він опублікував працю „Українська історія. Нарис І: Старинні і середні віки“, у якій аналізував процеси, що сприяли кристалізації національних і державних форм на українських землях. Першою

українською державою він уважав Галицько-Волинське князівство. У цій праці також висловив думку щодо майбутнього України: трикутником її історичного та політичного розвитку на тривалу перспективу вважав взаємини між Степом, Польщею і Московщиною. Поняттям „Степ“ С. Томашівський окреслював зону колонізації, життєво необхідну для державности України. В „Українській історії“ простежується виразне зміщення авторських пріоритетів — від політики до інтелектуальних конструкцій.

У 1921—1925 рр. С. Томашівський мешкав у Берліні, займаючись переважно журналістською діяльністю та переосмислюючи тактику українського руху на основі досвіду Великої війни і національної революції. Тоді вийшла друком збірка його нарисів і статей під промовистою назвою „Під колесами історії“ (1922). Емоційне тло текстів збірки визначало глибоке розчарування старими ідеями, які виявилися „повітряними привидами“. Невеликий промінь надії був захований у заклик суспільства до ретельної внутрішньої роботи: „самопізнання і самопризнання то передумова самопоправи, а без цієї останньої — ми пропадемо“¹¹. Співпрацював із газетою „Українське слово“, був редактором тижневика „Літопис політики, письменства і мистецтва“. Одним із висновків, які зробив С. Томашівський у роки війни, стало усвідомлення зростання ролі інформації в суспільстві: „держави й народи пильнують уважно, щоб не лише залізом і порохом значити свою волю; печатне слово стало не менше важною зброєю, так необхідною, як ніколи досі“¹². 1925 р. повернувся з еміграції до Львова, де продовжив публіцистичну та педагогічну діяльність: редагував часопис „Політика“, дописував до газети „Нова зоря“ і працював гімназійним учителем (у так званій Другій польській гімназії). Його тексти вирізнялися „небу-

денною ерудицією, бистротою думки й багатством матеріалу“¹³. С. Томашівський наполегливо шукав способу, як надати практичного сенсу знанням про минуле. Ось, наприклад, як він пояснював тоді задум часопису „Політика“: „матиме лице, обернене в минуле для пояснення сучасності і для розуміння виглядів на майбутнє“¹⁴. Від 1928 р. до кінця життя мешкав у Кракові, де обіймав посаду доцента історії України в Ягеллонському університеті.

У 1920-х роках С. Томашівський став однією з провідних постатей українського консервативного

¹⁰ Докладний аналіз наукової спадщини С. Томашівського див.: Ясє О. Історик і стиль. Визначні постаті українського історіописання... — С. 509—554.

¹¹ Томашівський С. Під колесами історії: Нариси і статті. — Берлін, 1922. — (Бібліотека „Українського Слова“. Ч. 15). — С. 3—4.

¹² Томашівський С. Війна й Україна // Вісник Союзу визволення України. — Відень, 1915. — № 29—30. — С. 2.

¹³ Ювілейна книга Української Академічної гімназії у Львові. На 100-річчя першого українського іспиту зрілості 1878—1978 / Ред. кол.: С. Шах та ін.; упоряд. Б. Романенчук. — Філадельфія; Мюнхен, 1978. — С. 214.

¹⁴ [Томашівський С.] Замість програми // Політика (Львів). — 1925. — № 1. — 10 жовт. — С. 2.

табору — поруч із правником Осипом Назаруком та істориком В'ячеславом Липинським. Щоправда, його стосунки з ними були непростими: частіше це були опоненти, а не однодумці. У той час він закликав українське суспільство зосередитися на розбудові економічних, соціальних і культурних основ національної державності. Навіть уважав, що не варто передчасно все зводити до держави, а зосередитися натомість на розвитку рис модерної нації¹⁵. Був членом правління Української християнської організації, симпатизував Українській католицькій народній партії. Представляв культурно зорієнтовану на Захід інтерпретацію історії України, а від середини 1920-х років — пропольську політичну орієнтацію. Як бажану і, що важливо, реалістичну мету для українців у той час С. Томашівський вважав здобуття автономії в межах Польщі та досягнення порозуміння з польською стороною¹⁶.

Характерною рисою Томашівського-історика, особливо в 1920-х роках, було поєднання глибокого знання фактів із загостреним чуттям свого часу — духу епохи. Його розуміння історії багато в чому перегукувалося із сучасним соціокультурним підходом, який передбачає інтегрований розгляд суспільства, культури та особи. Поширення соціокультурного підходу до вивчення історії пов'язане з цивілізаційним (на противагу формаційному) розумінням історичного процесу. Спробою соціокультурного осмислення історії у творчості С. Томашівського стало есе „Схід і Захід: історично-політичний нарис“ (1926). З властивою С. Томашівському майстерністю публіциста він порушував у ньому питання: „Чи ми, Українці, належимо до Сходу чи до Заходу?“ — і наголошував, що воно вже не є суто теоретичним, а „стало практичною злогою дня“. С. Томашівський окреслював лінію поділу саме на території України, закликаючи „українців Заходу“ — „в інтересі власні і тих земляків на Сході“ — „почувати себе, думати і робити як повноправні, споконвічні й незмінні горожане сього Заходу“¹⁷. У своїх тек-

стах він послідовно обстоював переконання в націєтворчому потенціалі Галичини, вбачаючи корені політичної незалежності України у традиціях Галицько-Волинської держави.

Мало хто міг зрівнятися з С. Томашівським у вмінні показати історію життя та зростання української спільноти крізь призму „здобування землі, відокремлення від „руськості“, витворення окремої національно-культурної індивідуальності і здобуття політичної самостійності“¹⁸. Своєрідним узагальненням досвіду С. Томашівського як історика та політика став відкритий лист до В'ячеслава Липинського, опублікований 1929 р. під назвою „Про ідеї, героїв і політику“. Він закликав позбутися ілюзій, зокрема не переоцінювати ваги політичних гасел. А своєрідною настановою нащадкам були слова: „В боротьбі за існування історія народів знає тільки три рішучі чинники: політичну владу, господарську силу і культурну самостійність. Перший з них найслабший, останній найсильніший. В деяких виїмкових хвилинах можна, правда, здобути політичну владу розмірно легко, однак ніколи не можна її удержати без допомоги двох інших чинників“¹⁹.

На смерть С. Томашівського, який помер у 55-річному віці після тривалої хвороби, що виснажувала його сили впродовж чверти століття, відгукнулося багато українських і польських інтелектуалів. Його вміння сплітати логіку з пристрасстю, а публіцистичний хист — із витонченим чуттям стилю, не залишало байдужими багатьох сучасників. Тоді-то історик Іван Крип'якевич написав про нього: „Обдарований незвичайно логічним умом, умів і мимолучно власного народу, і світові події вкладати в прозорі формули та виводити з них консеквентні висновки для сучасної хвилі. Історію він уважав одним із засобів для зрозуміння й оцінки життя, — сам мав усе політичні аспірації і не раз вагався, що важніше — писати історію чи її творити“²⁰. Багато тверджень С. Томашівського — як за його життя, так і після смерті — викликали гострі суперечки, зокрема його апологія Галичини або міркування про українські землі як культурне чи цивілізаційне перехрестя. Утім, заперечити їхню значущість важко: всі ці ідеї та образи, зіткані з об'єктивних і суб'єктивних прикмет, так чи інакше залишаються актуальними й сьогодні, слугуючи важливою основою для глибшого інтелектуального осмислення історичного шляху України та викликів, які постають і ще постануть перед нею.

Мар'ян МУДРИЙ

¹⁵ Плохий С. Великий переділ. Незвичайна історія Михайла Грушевського.— К., 2011.— С. 329.

¹⁶ Швагуляк М. Степан Томашівський і західноукраїнський консерватизм // Україна: культурна спадщина, національна свідомість, державність.— Львів, 1997.— Вип. 3—4.— С. 308—336; його ж. Історія українсько-польських стосунків у науковій концепції Степана Томашівського // Historia — mentalność — tożsamość. Miejsce i rola historii oraz historyków w życiu narodu polskiego i ukraińskiego w XIX i XX wieku / Red. J. Pisulińska, P. Sierzęga, L. Zaskilniak.— Rzeszów, 2008.— С. 506—518.

¹⁷ Томашівський С. Схід і Захід: Історично-політичний нарис // Політика.— 1926.— № 1.— 5 січ.— С. 6—12; також див.: Томашівський С. Т. Схід і Захід: Історично-політичний нарис (вступна стаття О. В. Яся) // Український історичний журнал.— 2015.— № 2.— С. 184—196.

¹⁸ Томашівський С. Українська історія. Нарис І: Старинні і середні віки.— Львів, 1919.— С. 12.

¹⁹ Томашівський С. Про ідеї, героїв і політику. Відкритий лист до В. Липинського з додатками / Відбитка з „Нової Зорі“.— Львів, 1929.— С. 104—105.

²⁰ Крип'якевич І. Степан Томашівський [некролог] // Записки Наукового товариства імені Шевченка. Праці Історично-філософської секції.— Львів, 1931.— Т. CLI.— С. 227.

ПРОФЕСОР ЄВГЕН ГЛАДИШЕВСЬКИЙ: ЖИТТЯ В НАУЦІ І ДЛЯ НАУКИ

Особистість Євгена Івановича Гладішевського як Вченого і Вчителя — багатогранна і глибинна, а добрі справи унікальні за своїм змістом і значенням.

Євген Гладішевський народився 14 квітня 1924 року в с. Реклинець Жовківського (тепер Шептицького) району Львівської області в учительській сім'ї Францішки Йосипівни та Івана Васильовича. Навчався в першому та другому класах початкової школи в с. Реклинець. У 1933 р. родина Гладішевських переїхала в Західну Польщу в с. Ключе (повіт Олькуш, воєводство Кельце), де Євген закінчив початкову школу і продовжив навчання в гімназії м. Олькуш. Згодом, після переїзду до Львова, навчався у Першій Українській академічній гімназії та СШ № 2 і отримав атестат зрілості як випускник Першої державної гімназії у Львові (1942 р.). Євген Гладішевський був студентом хіміко-технологічного факультету Технічних курсів та Львівського політехнічного інституту (1942—1945 рр.). Закінчив навчання на хімічному факультеті Львівського державного університету імені Івана Франка (1947 р.), був у першому випуску студентів хімічного факультету після Другої світової війни і залишився працювати в університеті. Євген Гладішевський пройшов шлях від асистента до професора, завідувача кафедри неорганічної хімії, проректора з наукової роботи університету. Він активно займався науковими дослідженнями і 1953 р. захистив кандидатську дисертацію „Тверді розчини на основі інтерметалічних сполук“, 1967 р.— докторську дисертацію „Дослідження з кристалохімії силіцидів і германідів“.

Кафедру неорганічної хімії в ті часи очолював професор Володимир Тшебятковський, а згодом професор Євген Черкашин. Саме вони свого часу сприяли належному матеріально-технічному забезпеченню експериментальних досліджень і зародженню наукового напрямку з вивчення металічних систем і будови речовини. Є. Гладішевський сприйняв і з великим ентузіазмом розвинув цю наукову орієнтацію, що поєднувала дослідження діаграм стану металічних систем, кристалічної структури та фізичних властивостей інтерметалічних сполук. У 1950-х роках Є. Гладішевський співпрацював з Євгеном Черкашиним і Петром Крип'якевичем, внаслідок чого була заснована львівська наукова школа „Кристалохімія“. Кафедру неорганічної хімії визнали провідним центром із вивчення інтерметалічних сполук, а наукові роботи зі систематизації інтерметалідів і взаємозв'язку між їхнім складом, структурою та властивостями стали відомими за кордоном.

Професор Є. Гладішевський своїми новаторськими підходами заклав авторитет школи,

створив основи сучасної кристалохімії інтерметалічних сполук. Під його керівництвом (1972—1995 рр.) школа здобула світове визнання завдяки ключовим відкриттям. Тут уперше синтезовані CeAl_2Ga_2 , ZrNiAl — структурні прототипи тисяч інших сполук, що стали основою найрізноманітніших матеріалів. Серед них хімічні джерела струму для звичайних батарейок, каталізatori для знешкодження відходів горіння палива, акумулятори водню для екологічно безпечних двигунів, термоелектрики для перетворення теплової енергії в електричну, конструкційні і захисні елементи цивільного і подвійного призначення. Винахід вчених школи неомакс $\text{Nd}_2\text{Fe}_{14}\text{B}$ — найпотужніший постійний магніт, сьогодні є найзатребуванішим магнітом для широкого використання у промисловості всього світу. Сполука CeCu_2Si_2 , синтезована львівськими науковцями, показала співіснування магнетизму і надпровідності, що відкрила перспективу суттєвого енергозбереження, завдяки відсутності опору при протіканні електричного струму, навіть у магнітному полі. Без досліджень львівських науковців не було б і надсучасних рефрижераторів, які потрібні для безпечного і якісного транспортування харчових продуктів, медикаментів та інших засобів, що потребують зберігання за низьких температур. Саме дослідники школи синтезували сполуку $\text{Gd}_5\text{Si}_2\text{Ge}_2$, після детального вивчення якої цей матеріал і почали використовувати у виробництві ефективних та екологічно безпечних рефрижераторів. Символічно, що більшість з цих відкриттів зроблені за авторством Є. Гладішевського.

З 2006 р. школу очолює син Євгена Гладішевського — академік Національної академії наук України, доктор хімічних наук, професор Роман Гладішевський. Львівський науковий шкільний „Кристалохімія“ належить 20 відсотків світових досягнень у галузі кристалохімії інтерметалічних сполук і вона стала одним із ключових „стовпів“ хімічної науки у Львівському університеті. Комплексність і міждисциплінарність наукових досліджень забезпечують гармонійний розвиток трьох основних складових кристалохімії: склад-структура-властивості. За час існування школи кафедра підготувала понад 1000 випускників, з яких кожен шостий (173) захистив кандидатську дисертацію / дисертацію доктора філософії, а кожен шостий кандидат наук (33) захистив докторську дисертацію, і це є також феноменом школи, бо її творять особистості.

Євген Гладішевський завідував кафедрою неорганічної хімії в 1968—1989 рр. і доклав значних зусиль для її розбудови: так, свого часу на кафедрі працювали понад 100 осіб. Упродовж двадцяти років (1971—1991 рр.) Є. Гладішевський

був проректором з наукової роботи Львівського університету. Свою діяльність він скерував на збільшення обсягів бюджетних і госпдоговірних науково-дослідних робіт, зростання чисельності працівників з науковими ступенями, підвищення ефективності аспірантури. Він відчував потребу у налагодженні співпраці, зокрема з ученими з-за кордону, в той час, коли такі міжнародні зв'язки були фактично неможливі. Проте йому таки вдалося організувати стажування за кордоном для багатьох співробітників і запросити до Львова відомих фахівців у галузі інтерметалічних сполук, таких як Конрад Шуберт з Штутгарта (Німеччина) чи Білл Пірсон з Оттави (Канада).

Професор Євген Гладишевський — відомий учений у галузі кристалохімії неорганічних сполук. Він зробив вагомий внесок у розвиток вітчизняної та світової науки. За даними Pearson's Crystal Data (міжнародної кристалографічної бази даних, спеціально призначеної для зберігання інформації про кристалічну структуру сполук), 0,55 відсотка інформації цієї бази з'явилося саме завдяки безпосереднім дослідженням Є. Гладишевського. В абсолютних показниках це 1582 записи в базі даних із описом 216 структурних типів неорганічних сполук, 74 з яких він відкрив особисто. Його наукові дослідження вирізняються багатогранністю тематики, поєднанням аналізу та синтезу, пошуком кристалохімічних закономірностей і встановленням взаємозв'язків між структурними типами. Вперше встановив утворення і визначив кристалічну структуру близько 850 сполук, окремі з яких згодом стали основою сучасних матеріалів науки і техніки; дослідив взаємодію компонентів у 700 потрібних системах.

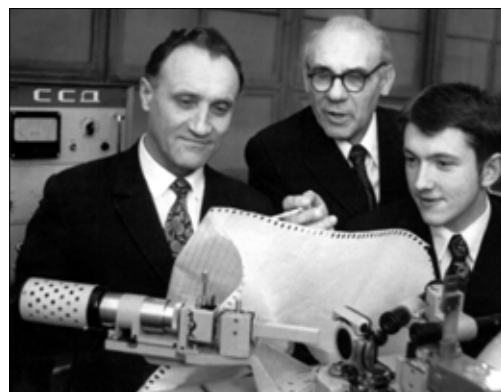
Є. Гладишевський був організатором або учасником понад 100 наукових конференцій, здійснив закордонні наукові відрядження у відомі наукові центри Польщі, Югославії, Японії, Чехословаччини, Болгарії та Швейцарії. 1971 р. він започаткував проведення у Львові конференцій з кристалохімії інтерметалічних сполук, які згодом стали міжнародними і регулярно проводяться Львівським університетом. До складу організаційного комітету I конференції ввійшли відомий учений у галузі кристалохімії академік Микола Белов і член-кореспондент Григорій Самсонов — учений у галузі хімії та технології неорганічних матеріалів. Заступником голови оргкомітету був професор Євген Гладишевський, а доцент Петро-Богдан Крип'якевич був відповідальним редактором збірника тез доповідей. Загалом на цій конференції заслухано 127 доповідей, у тому числі 20 доповідей працівників кафедри. До складу організаційного комітету II Конференції 1974 р. приєдналися троє українських учених: академік Валентин Єремєнко — фізико-хімік, матеріалознавець, академік Василь Свечников — учений-металознавець

і член-кореспондент Володимир Немошкаленко — вчений у галузі спектроскопії твердого тіла та електронної структури речовини, а також професор Конрад Шуберт з Інституту Макса Планка (Штутгарт, Німеччина). На конференції заслухано 214 доповідей, з них 30 авторства працівників кафедри і три доповіді іноземних учасників: Герберт Шеффер (Технічний університет, Дармштадт, Німеччина), Мілан Сікіріца (Загребський університет, Хорватія), Конрад Шуберт. До роботи III конференції 1978 р. приєднався відомий фізико-хімік і матеріалознавець академік Іван Францевич, ім'я якого нині має Інститут проблем матеріалознавства НАН України.

З 1995 р. конференція вже має статус міжнародної, було сформовано міжнародний науковий комітет, до складу якого ввійшли вчені з десяти країн, зокрема Австрії, Італії, Канади, Німеччини, Польщі, США, Франції, Швейцарії. Організаторами VIII—XV конференцій є Міністерство освіти і науки України, Львівський національний університет імені Івана Франка, Національна ака-

Перші випускники хімічного факультету: Роман Кучер, Микола Цветков, Євген Гладишевський, Марта Троценко, Віра Перчик, Галина Уточкіна, Євгенія Єремїцька, Тетяна Мацієвич

Зміна поколінь: Євген Черкашин, Євген Гладишевський, Юрій Гринь

демія наук України, Західний науковий центр НАН України та МОН України, а також Комітет кристалографів України. Спонсорами конференції виступали Львівська міська рада, Міжнародний центр дифракційних даних (ICDD, США), компанія „Матеріал Фази Дані Система“ (MPDS, Віцнау, Швейцарія) та Науково-консультативна компанія „Структура-властивості“ (Львів, Україна). З 2002 р. головою організаційного комітету конференції є академік Роман Гладишевський.

У науковому доробку професора Є. Гладишевського понад 550 наукових праць, монографій. Він отримав 20 авторських свідоцтв і патентів здебільшого на винаходи нових сплавів зі спеціальними властивостями: резистивними та термоелектричними. Його наукові публікації широко відомі світовій науковій спільноті, їх досі цитують у публікаціях з матеріалознавства, хімії та інженерії у провідних країнах світу. Статті, в яких цитують праці Є. Гладишевського, стосуються розробки функціональних матеріалів. Це підтверджує, що професор вирізнявся надзвичайною науковою інтуїцією.

Для вчителя найбільшим багатством є його учні, а найбільшою радістю — їхні досягнення. У Є. Гладишевського учнів чимало, під його керів-

ництвом 74 студенти виконували дипломні роботи, впродовж 45 років кожного року 2—3 студенти проводили свої перші наукові дослідження разом із ним. За роки самовідданої праці у Львівському університеті Є. Гладішевський виховав декілька поколінь науковців, у тому числі безпосередньо був керівником 30 кандидатських і консультантом 4 докторських дисертацій. Часова різниця між першим та 34 захистом становить 53 роки. Основні „інструменти“ Є. Гладішевського у роботі з учнями — це власний приклад і зразок життя та наукової діяльності, енциклопедичні знання, стратегічне мислення, вимогливість, принциповість, доброзичливість.

Професор Є. Гладішевський зробив вагомий внесок у розвиток вітчизняної та світової науки в галузі кристалохімії неорганічних сполук. Його досягнення були високо оцінені Академією наук

Лауреати Державної премії Української РСР у галузі науки і техніки (1984 р.): Роман Луців, Євген Гладішевський, Євген Левін, Оксана Бодак

і Міністерством освіти. Він був відзначений почесними званнями Заслужений діяч науки Української РСР (1979 р.), лауреат Державної премії Української РСР в галузі науки і техніки (1984 р.), нагороджений орденом „Трудового Червоного Прапора“ (1976 р.), значком Мінвузу СРСР (1978 р.), грамотою Президії Верховної Ради УРСР (1984 р.), почесною грамотою Президії Верховної Ради України (1999, 2004 рр.), відзнакою голови Народного руху України В'ячеслава Чорновола, а також пам'ятними та ювілейними медалями.

Євген Гладішевський — голова Комітету кристалографів України (1986, 1993—2004 рр.), член Міжнародної спілки кристалографів, соросівський професор (1994, 1995 рр.), стипендіат Президента України (з 1999 р.); член редакційної колегії „Вісника Львівського університету“ (серія хімічна), „Українського хімічного журналу“, міжнародного журналу „Journal of Phase Equilibria“; член координаційної та видавничої рад „Енциклопедії Львівського університету“.

З юних літ Є. Гладішевський займав активну громадянську позицію. Влітку 1938 р. він взяв участь у пластовому таборі Остодір біля села Підлютого, де відбув мандрівку на чехословацько-польський кордон із старшими пластунами.

Метою тієї мандрівки, як вже згодом довідався малий Євген, була передача зброї та літератури на Закарпаття. Спогади про цю мандрівку були використані для створення документального фільму „Срібна Земля. Хроніка Карпатської України 1919—1939“. Товариш Є. Гладішевського громадський діяч, поет, пластун-сеньйор Ігор Попович присвятив йому такі поетичні рядки:

... Ти заснував школу — кристалохімічну,
Тебе ми згадаєм, бо Ти — вогонь вічний...
А я пам'ятаю, як в тридцять дев'ятім
Ти із пластунами ішов у Карпати.
І ніс Ти набої, і ніс Ти гранати,
Щоб життя в Україні завжди було святом...

Є. Гладішевський був у перших рядах ініціативної групи вчених Львова, що боролися за відродження діяльності Наукового товариства імені Шевченка. Ідея з відновлення НТШ з'явилася в наукових колах Львова наприкінці 1988 — на початку 1989 рр. Подія була частиною загального руху за перебудову в Україні. Серед вчених, які підписали Організаційний протокол з ухвалою щодо відновлення НТШ у Львові, були академіки Роман Кучер, Ігор Юхновський, член-кореспондент Олег Романів, професор Євген Гладішевський.

Створена Хімічна комісія входила до складу Природознавчої секції, яку очолював голова НТШ Олег Романів. Головою Хімічної комісії у 1989—1992 рр. був академік Роман Кучер, а наступні 20 років — з 1992 по 2012 р. — професор Євген Гладішевський. Заступницею голови в той час була кандидат хімічних наук, старша наукова співробітниця Мирослава Ковбуз, секретарем Комісії і нині продовжує працювати професор Володимир Дутка. Євген Іванович неодноразово особисто виступав на наукових сесіях і віддано працював на благо Товариства.

Усю свою кар'єру Є. Гладішевський побудував на кафедрі неорганічної хімії

хімічного факультету, який став для нього другим домом. Він дбав про сотні різних речей, включаючи будівництво та ремонт обладнання і всієї інфраструктури. Дослідницький азарт і наукова продуктивність Євгена Івановича Гладішевського завжди вражали — поміж безлічі обов'язків, пов'язаних з діяльністю на посадах завідувача кафедри, декана факультету і проректора з наукової роботи університету, він встигав проводити власні дослідження, щороку публікувати десятки наукових статей і писати навчальні посібники. Навіть після виходу на пенсію Є. Гладішевський залишався в середовищі наукових досліджень, продо-

Євген і Роман Гладішевські

вжував щодня приходити на хімічний факультет на вулиці Кирила і Мефодія, щоб допомагати колегам і ділитися своїм неоціненним досвідом. А також невтомно працював над „Енциклопедією Львівського університету“, виданням, що поєднує і професійний, і особистий досвід тисяч людей, які працювали на те, щоб наука, яка твориться в університеті, мала майбутнє.

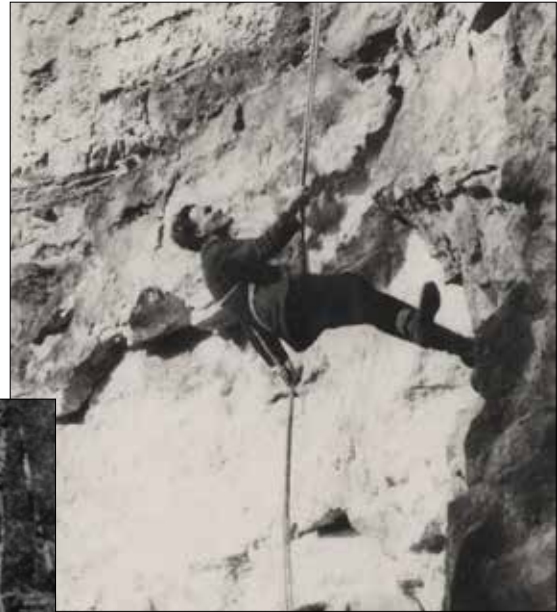
Є. Гладішевський був цікавим співрозмовником, надзвичайно ерудованою, багатогранною особистістю. Одне з найбільших його захоплень — альпінізм. Був членом альпіністської та туристичної секцій товариства „Наука“, керував сходженнями четвертої категорії складності, мав другий розряд і звання молодшого інструктора з альпінізму. Організовував багатоденні піші та гірськолижні походи в Карпатах, мав перший розряд з туризму. Особисто здійснив 11 зимових сходжень на найвищу вершину Карпат — Говерлу. Наприкінці березня щорічно, починаючи з 1964 р., відбувається „Говерляна“ — традиційний масовий похід-сходження на Говерлу, який присвячується річниці від народження Кобзаря. Учасники заходу зі всієї України збиралися у Львові й згодом спеціальним, „чартерним“ потягом (до 14—15 вагонів, 700—800 осіб) прибували до Ворохти. А після сходження, через добу цим же потягом вирушали назад до Львова. Під час першої „Говерляни“ 1964 р. Є. Гладішевський був керівником колони.

Працював інженером з техніки безпеки високогірної аерогеологічної експедиції на Памірі, де здійснив піші та кінні походи по Алайському та Заалайському хребтах. Захоплювався також парусним спортом та організував у Львівському університеті секцію парусного спорту. Здійснив сім водних походів на парусних байдарках по річках Ікві, Стиру, Дністрі, Прип'яті, Німану, Даугаві. Керував водним походом по озерах Північної Карелії третьої категорії складності.

Професор Є. Гладішевський умів згуртувати навколо себе студентів та учнів, плекав у них любов до науки, прищеплював їм зацікавлення до хімічних досліджень, вселяв бажання займатися наукою, вмів показати, що хімія є цікавою, багатогранною, захоплюючою та оригінальною. Є. Гладішевський і сьогодні популяризує науку, зокрема і через конкурс „Кристали“, який носить його ім'я.

Уже 16 років поспіль у Львівському університеті відбувається конкурс для школярів. Історія конкурсу сягає 2010 р., коли він мав обласне значення та згуртував лише 13 охочих до наукового змагання школярів. З року в рік популярність конкурсу лише зростала, а разом із тим росло й бажання дітей потренуватися у вирощуванні кристалів. Завдяки безпрецедентній популярності 2017 р. конкурс здобув звання Всеукраїнського. За 16 років конкурс об'єднав у любові до пізнан-

ня науки і світу майже 35 тисяч школярів з усіх куточків України та з-за кордону, зокрема Польщі, Великої Британії, Швейцарії, Мексики, чима-

Підкорення гірських вершин

Євген Гладішевський з дружиною Тетяною, донькою Надією та сином Романом

ло з них згодом продовжили свій шлях науковців, ставши студентами ЛНУ ім. Івана Франка та інших провідних університетів світу.

Сьогодні цей конкурс курус Роман Гладішевський — продовжувач славних наукових традицій сім'ї Гладішевських. 2018 р. саме родина Гладішевських була відзначена престижним почесним званням „Шляхетна львівська родина“ за вагомий внесок кількох поколінь родини у розвиток наукового і культурного середовища Галичини.

Професор Євген Іванович Гладішевський плідно поєднував працю талановитого науковця, блискучого педагога і вмілого організатора науки. Робота потребувала від нього багато сил та енергії, невичерпним джерелом яких була його родина. Він завжди користувався підтримкою і любов'ю близьких і рідних. З дружиною Тетяною Миколаївною (кандидат біологічних наук, доцентка Львівського медичного інституту) прожив 60 років. Виховав медичку Надію (лікарка спортивної медицини) та сина Романа (академік НАН України, доктор хімічних наук, професор, завідувач кафедри неорганічної хімії та ректор Львівського університету), радів успіхам онуків Юрія, кандидата хімічних наук, нині фахівця в галузі інформаційних технологій, та Лідії, викладачки італійської та англійської мов, дочекався правнуків. Притаманні йому доброзичливість і людяність, тепло і світло його душі, доброта серця викликали захоплення, повагу і любов. 5 серпня 2012 р. на 89-му році життя Є. І. Гладішевський відійшов у засвіти.

21 жовтня 2022 р. у Львові відкрили вулицю професора Євгена Гладішевського, яка сполучає вулиці Івана Франка та Кирила і Мефодія. В найменуванні цієї вулиці є певний символізм — вона знакова, бо розташована між будівлями, де жив і працював Євген Іванович.

Світлана ПУКАС

СЛОВО ПРО ВЧИТЕЛЯ

ДО 100-РІЧЧЯ ВІД НАРОДЖЕННЯ ІГОРЯ ЮХНОВСЬКОГО

1 вересня 2025 року виповнилося 100 років від народження Ігоря Рафаїловича Юхновського — відомого вченого, громадського та політичного діяча, одного з творців сучасної України. 26 березня 2024 року Ігор Рафаїлович відійшов у вічність, залишивши по собі чимало учнів і послідовників. У цій короткій статті спробуємо розповісти про певні моменти його насиченого подіями життя з використанням спогадів як Ігоря Рафаїловича, так і його друзів і колег, а насамперед своїх вражень, які охоплюють більш ніж 45-річний період спілкування з тим, хто став для мене Вчителем із великої літери.

Вперше я побачив Ігоря Рафаїловича восени 1977 р., коли зі своїми друзями, студентами 1-го курсу фізичного факультету стояв на вул. Драгоманова в очікуванні наступної пари, і мій товариш, тоді староста нашої групи і нещодавній випускник Львівської СШ № 4 Олег Держко, а нині — завідувач відділу в Інституті фізики конденсованих систем (ІФКС) НАН України, звернув увагу на літнього чоловіка, який енергійною ходкою піднімався вулицею вгору. В беретці, легкому плащі, попри доволі прохолодну, хоча й сонячну погоду, він думав про щось своє. Сьогодні я розумію, що в ті часи Ігор Рафаїлович був лише на злеті своєї кар'єри. Напередодні йому виповнилося 52. „Це Юхновський, — сказав Олег, — чоловік Ніни Василівни Юхновської, чудової вчительки, яка навчала нас хімії у школі“. І продовжив: „Він довгий час завідував кафедрою теоретичної фізики і досі продовжує читати курс квантової механіки“. Також я дізнався, що Ігор Рафаїлович очолює у Львові відділ київського академічного Інституту теоретичної фізики, який він і створив. Треба сказати, що в ті часи уявлення молоді про престижні професії були цілком іншими. Для багатьох із моїх друзів мрія бути фізиком-теоретиком була десь майже те саме, що й бажання стати космонавтом.

За кілька років ми дізналися, що курс квантової механіки у нас читатиме член-кореспондент АН УРСР І. Р. Юхновський. Слід відзначити, що цей курс вважався чи не найскладнішим. То був свого роду перевал, подолавши який студент ставав майже фізиком. Підстави для таких думок були, оскільки понятійний апарат квантової фізики цілком відмінний від усього, що ми знали до того. А отже, роль викладача була надзвичайно важливою. І вже з першої лекції ми отримали цілу низку нових вражень. Манера і спосіб викладу матеріалу, які продемонстрував Ігор Рафаїлович дивували і зачаровували водночас. Лекції для потоку в 100 студентів проходили у довгій і вузькій аудиторії, яка суто конструктивно для цього

не підходила. Студенти знали, що в цій аудиторії, якщо хочеш щось почути, то слід займати місця у перших рядах. Викладачі намагалися говорити гучніше, але без бажаного результату, оскільки наростав при цьому і рівень шуму. І перше диво, то манера говорити Ігоря Рафаїловича. Він говорив тихо, за кілька хвилин гамір в аудиторії вщухав і ставало добре чути лектора. Ігор Рафаїлович надзвичайно вправно володів крейдою і майстерно використовував усю поверхню великої дошки для математичних викладок. Під його руками у дивний спосіб із уже написаних формул після їх корекції витирачкою і доповнень крейдою поставали нові. А ключові результати зберігалися у рамочці до кінця лекції. І то було друге, чого хотілося навчитися. Третє, що не одразу впадало у вічі, добре структурований і продуманий план, за яким ми рухалися крок за кроком до розуміння основ предмета. Це нагадувало сходження у гори, коли йдеш продуманим маршрутом і чим вище піднімаєшся, то все більше вершин охоплює зір, ти починаєш відчувати рельєф і на місце втоми приходить захоплення від побаченого.

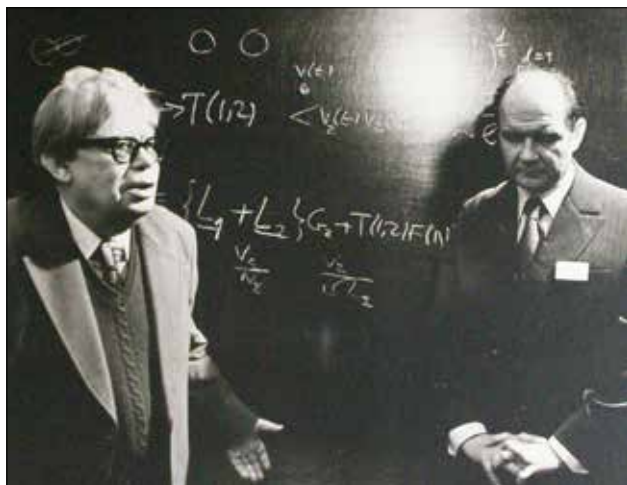
За спеціальною процедурою проходив і підсумковий іспит за весь двосеместровий курс. Іспити групи складали окремо. Ігор Рафаїлович приймав іспит разом зі своїми молодшими колегами по відділу. Обов'язковою умовою було те, що претенденти на відмінну оцінку могли її отримати лише в Ігоря Рафаїловича. Вже ця обставина змушувала кожного оцінити власні знання і, чесно кажучи, не так багато було „сміливців“, які зважувалися проситися до Ігоря Рафаїловича. У такий спосіб іспит група склала рекордно швидко, а Ігор Рафаїлович мав окремий список студентів, які продемонстрували високий рівень знань.

Після квантової механіки для нас, студентів, які вибрали спеціалізацію „теоретична фізика“, читали окремі спецкурси найдосвідченіші учні Ігоря Рафаїловича. Ми мали змогу прослухати два великі спецкурси, які читали Мирослав Федорович Головка та Іван Олександрович Вакарчук. На той час обоє завершили роботу над своїми докторськими дисертаціями, що дозволило, зрештою, поставити питання про відкриття ще двох відділів у Львові і створення Львівського відділення статистичної фізики Інституту теоретичної фізики АН УРСР у 1980 р.

Подальші зустрічі з Ігорем Рафаїловичем у мене вже як дипломника були цілком відмінними від того, до чого ми призвичаїлися в університеті. На відміну від постановки задачі з чітким алгоритмом дій щодо її розв'язання, він окреслив досить складну проблему, що стосувалася особли-

востей фазових переходів у сегнетоелектриках. На той час Ігор Рафаїлович разом зі своїми учнями завершував побудову теорії фазових перехо-

На Міжнародному симпозіумі зі статистичної механіки разом із Миколою Боголюбовим (зліва). Дубна, 1977 р.

дів другого роду на прикладі чи не найпростішої, однак нетривіальної моделі магнетиків — моделі Ізінга. То був актуальний і динамічний напрям досліджень, за певні успіхи в якому вже було присуджено кілька Нобелівських премій. Те, чим

Перевірка розрахунків з Іваном Вакарчуком. Середина 1970-х рр.

займався Ігор Рафаїлович, мало низку відмінностей від уже усталених підходів, основна з яких — збереження мікроскопічних деталей на фоні процесу формування загальної універсальної поведінки систем із фазовим переходом. Тож насамперед слід було ознайомитися з цими роботами. Водночас мала виконуватися і конкретна робота, яка забезпечувала б просування хоч на крок у розумінні загальнішої проблеми. Тут Ігор Рафаїлович дав мені певну свободу. То був непростий виклик, який змушував важко працювати і шукати щось своє. Ігор Рафаїлович був, з одного боку, доволі демократичним і сприймав сумніви та пропозиції своїх учнів, але лише за умови, що вони мали належне обґрунтування, а не є — як він часто повторював у ті часи — „женськими” розмовами. Необґрунтовані судження категорично не сприймалися і тут же була рекомендація: „Зроби, синку, як я сказав”. У підсумку цей неповний рік роботи над дипломною виявився напруженим і

по-своєму продуктивним. Далі розпочалася праця у Відділенні.

Уже в перші місяці своєї праці у Відділенні ми дізнавалися про ще одну особливість школи Юхновського. Йдеться про регулярні загальні семінари, де почергово виступали всі співробітники — від наймолодших і до старших, а також про щорічні прослуховування, коли кожний із дослідників виступав перед колегами зі звітом про зроблене, проблеми, що виникли, та найближчі плани. Зауважимо, що досі в ІФКС ведеться нумерація загальних семінарів і відбулося їх майже 1300 з часу створення відділу СтеКС у 1969 р. Прослуховування інколи тривали по кілька днів і в доброзичливій загалом атмосфері тут можна було почути думки та поради колег про успіхи чи хибі твоєї роботи.

У науці чи не найважливіша складова успіху — це конкурентність і здатність бачити горизонти, бо будь-яка замкнутість веде до трансформації у псевдонауку і формує замкнуті підсистеми з певними ознаками наукових, які такими не є. Це чітко розумів Ігор Рафаїлович. У часи СРСР він робив усе, аби зіставити те, чим ми займаємося у Львові, з роботами представників найбільших наукових центрів СРСР. Вже в 1970-х за підтримки М. М. Боголюбова він започаткував Всесоюзні наради зі статистичної фізики, куди залюбки приїжджали учасники з усього СРСР. Згодом вони трансформувалися у Міжнародні конференції, які проводяться досі, і найближча з них відбулася у серпні 2025 р. З досвіду таких обмінів Ігор Рафаїлович сформулював одну із своїх вимог до постановки нових задач. Він говорив, що, зважаючи на те, що москвичі мають переваги через доступність їм інформації з країн Заходу, нам слід братися за ті задачі, які складні та мають свою передісторію, бо тут основна наша ніша для конкуренції зі „столичними” фізиками. Водночас робилося все задля посилення нашої комунікації і рівня поінформованості про здобутки світової науки. Звісно, що теза „про складність” залишається актуальною і досі.

Можна навести чимало прикладів починань, які мали на меті концентрацію на найактуаль-

На семінарі у Львівському відділенні статистичної фізики. Виступає Мирослав Головка. Зліва направо сидять: Михайло Козловський, Зиновій Гурський, Ігор Юхновський, Григорій Понеділок, Юрій Рудавський, Микола Кориневський. Початок 1980-х рр.

ніших напрямках. Почнемо з того, що вже назва відділу СтеКС була доволі новаторською. Термін „конденсована речовина” у науковому обігу почав використовуватися у 1963 р., коли у видавництвах

„Springer-Verlag” почав виходити журнал „Physics of Condensed Matter”. У назві наукового підрозділу цей термін уперше 1967 р. використав Філіп Уоррен Андерсон, Нобелівський лауреат з фізики 1977 р., коли змінив назву своєї групи в Кавендіській лабораторії Університету Кембриджа з „теорії твердого тіла” на „теорії конденсованої речовини”. Відділ статистичної теорії конденсованих систем виник навесні 1969 р. Подібним чином Ігор Рафаїлович швидко відреагував на появу і все ширше використання в науці нових комп’ютерних технологій. Так, у середині 1980-х

Перший склад дирекції ІФКС НАН України в кабінеті директора на вул. Свенціцького. Зліва направо: Ігор Мриглюд, Сильвестр Мохняк, Ігор Юхновський, Микола Кориневський, Ігор Стасюк. 1990 р.

після контактів з Карлом Гайнцінгером, одним із піонерів комп’ютерного моделювання у ФРН, Ігор Рафаїлович активно підтримував ідею про ширше впровадження методів комп’ютерного моделювання у практику фізичних досліджень. Нині це один з основних напрямів діяльності інституту, де є чимало здобутків міжнародного рівня. 1993 р. за активної підтримки Ігоря Рафаїловича в Інституті було започатковано проєкт „Українська академічна та дослідницька мережа”, який відомий нині більше за скороченою назвою УАРНет — за першими літерами своєї назви англійською мовою. Зауважимо, що цей радше технічний проєкт було започатковано у фізичній установі фундаментального профілю. З того часу ця ініціатива через окрему лабораторію Інституту виросла в окреме ДП „УАРНет” — самостійну та самодостатню структуру, яка впродовж тривалого часу виступає головним провайдером не лише для НАН України, але й значного числа університетів, державних і комерційних структур, а також приватних користувачів.

2000 р. з ініціативи Ігоря Рафаїловича на Президії НАН України розглядалося питання про створення Наукової ради з фізики м’якої речовини. Сам термін як назва об’єднувального напрямку досліджень складних рідин, а також великого числа інших об’єктів (суспензії, гелі, макромолекулярні системи, біологічні системи тощо), виник і утвердився в Європі з подачі П’єра-Жиля де Жена, Нобелівського лауреата з фізики 1991 р., якого згодом, за пропозицією Інституту, було обрано закордонним членом НАН України. Наявність у назві терміна „м’якої речовини” викликала жваве

обговорення серед членів Президії. Наукову раду було створено, але з іншою назвою — „фізики рідкого стану”. Однак вже за чотири роки пропозиція Інституту була врахована. Цьогоріч Рада з фізики м’якої речовини, яка працює при Інституті, відзначатиме 25-річчя з часу свого заснування. Рада активно працює і координує діяльність дослідників із 20 академічних установ і 10 університетів України.

У своєму житті Ігор Рафаїлович завжди залишався Українцем і Патріотом. Це проєктувалося на всю його діяльність. Він не раз згадував у приватних розмовах про ті проблеми, з якими зіткнувся ще його батько, — Рафаїл Автономович, який був службовцем за часів Польщі і якому не раз „доброзичливці” пропонували прийняти католицьку віру задля кар’єрного росту, проте він сприймав такі пропозиції як зраду і вимушений був часто змінювати місце праці через свої відмови. Згадуючи досвід свого навчання в ліцеї, Ігор Рафаїлович акцентував на тому, що нове знання краще засвоюється рідною мовою. Особливо сильно на Ігоря Рафаїловича вплинули часи, коли прийшли перші „совєти” і після радості від того, що закінчився період польського домінування,

Передріздвяна коляда в ІФКС НАН України. Зліва направо: Ігор Мриглюд, Юрій Головач, Ігор Стасюк, Ігор Юхновський. 2000 р.

почалися арешти старшокласників-українців у Кременецькому ліцеї. Усе це призвело до формування твердої позиції, що лише „в своїй хаті своя й правда, і сила, і воля”. Він з боєм згадував роки німецької окупації, коли знову почалися арешти і розстріли багатьох із тих, кого він знав особисто. І навіть після його повернення з війни, повернення переможцем і впевненим у своїх силах чоловіком, Ігор Рафаїлович зіткнувся з тим, що не всяка мудра думка і відверте слово знаходили правильний відгук у серцях інших. Тут доречно пригадати епізод, що стосувався уже періоду становлення відділу СтеКС. Про це добре сказано у спогадах Романа Іваничука¹ до 75-річчя І. Юхновського. Так, він пише: „Познайомилися ми з ним [...] ще на п’ятому нашому десятку: десь тоді стало відомим ім’я знаменитого фізика Юхновського і я дався чути людям своїм першим історичним романом „Мальви”, який саме втрапив під хвилю компартійного цькування. Тож стало мені вельми дивно і навіть страшно, що якраз тоді, коли „Собор”

¹ Тут і далі фрагменти спогадів Романа Іваничука „Будемо будувати незалежну Українську державу” з книги „Формули життя і творчості академіка Юхновського. Есе, інтерв’ю, хроніка” (Львів; Київ, 2000).

Олеся Гончара і мої „Мальви“ вилучали з бібліотек, коли „трудящі“ на повсюдних партзборах у приступах совпатріотичної істерії викрикували: „Я етой дрянї не читал і читать не буду...“ — саме в той скрутний час зателефонував до мене [...] професор Юхновський і попросив, щоб я виступив на фізичному факультеті перед студентами й викладачами і розповів про свою працю над романом. Я подумав, що професор нічого не знає про шалене гоніння, однак він добре відав про це і заспокоював мене, бо, мовляв, ніщо його не лякає“. Далі Р. Іваничук продовжує: „Амфітеатральна аудиторія [...] була вщент набита людьми, я хвилювався, а професор Юхновський спокійно, властивим йому м'яким притишеним голосом охарактеризував роман і накінець зачитав уривок, в якому йшлося про валенродське проникнення борців у ворожий стан, щоб розкласти його зсередини. В аудиторії довго не стихали оплески, втім за трибуну вийшов якийсь студент і запально почав розшифровувати підтекст роману, мовляв, у ньому йдеться не про турецьких яничар, а про нинішніх, з чим професор погодився“. І в підсумку, як згадує Р. Іваничук: „[...] ректор університету Максимович наслав на фізичний факультет парткомісію для

У родинному колі. Зліва направо: дружина Ніна Василівна, внучка Ярина, правнук Ігор, донька Наталія, Ігор Рафаїлович. Львів, 2015 р.

розслідування антирадянського інциденту — і в результаті організаторам зустрічі і мені теж, було винесено партійні догани, а Юхновського звільнили з роботи“. Я не впевнений щодо коректності використання слова „звільнили“, не випало поговорити на цю тему з Ігорем Рафаїловичем, але фактом є те, що в грудні 1970 р. Ігор Рафаїлович звільнив посаду завідувача кафедри теоретичної фізики і основним місцем його праці став відділ СТеКС, хоча він продовжував читати лекції на фізичному факультеті ще впродовж доволі тривалого часу“. Як згадує Р. Іваничук кілька років по тому, він випадково зустрів Ігоря Рафаїловича в Чернівцях: „Я стояв перед ним з винуватим виглядом — був упевнений, що професор затаїв на мене біль, а він обійняв мене, кажучи: „Буде ще гірше, але ж не вічно, тож тримаймося...“

Маємо віддати належне тій роботі, яку проводив особисто Ігор Рафаїлович, дуже делікатно здійснюючи кадровий відбір і намагаючись максимально убезпечити своїх молодших колег у часи СРСР від зовнішніх провокацій. Показовим і доволі кумедним тут може бути приклад, коли у другій половині 1980-х Відділення організовувало

Міжнародну конференцію з фізики сольватації. Як це було прийнято у ті часи, від КДБ було призначено спостерігача, який мав бути присутнім на засіданнях під личиною учасника зібрання. Ігор Рафаїлович був знайомий з цією особою і знав про його пристрасть до випивки. Тож він попросив одного з наших колег взяти на себе місію з нейтралізації агента одразу ж після його офіційної реєстрації як учасника конференції. Треба сказати, що доручення було успішно виконано...

Школа Юхновського — то насправді ціла Академія, де ми отримували уроки здорового спосо-

Колеги з ІФКС НАН України в Українському інституті національної пам'яті. Сидять (зліва направо): Ярослав Льницький, Олександр Іванків, Михайло Козловський; стоять: Ігор Мриглод, Ігор Стасюк, Юлія Шевченко, Ігор Юхновський, Тарас Брик. Київ, 2007 р.

бу життя, де ми вчилися, як треба ставитися до жінок і що таке родина. Прикладом для усіх нас було те, як Ігор Рафаїлович зворушливо називав свою дружину „Ніночка“ і як шанобливо до неї ставився. Як він радів успіхам дітей і внуків, як тішився з народження правнука. Він був готовий допомогти у розв'язанні багатьох проблем, які зазвичай супроводжують молодих чи старших людей і їхні сім'ї. Часто про ці проблеми він сам дізнавався чи то з випадкової розмови, чи за інших обставин. Водночас він був відкритий і до прохань інколи маловідомих йому прохачів. Прикладів тому чимало.

Я не буду писати про той період, який Ігор Рафаїлович називав київським. Для нас то була ціла епоха, яка розпочалася із часу його обрання народним депутатом 1990 р. Нагадаю лише, що він очолював Народну Раду, був активним учасником прийняття Декларації про державний суверенітет України, став одним з авторів Закону „Про економічну самостійність України“ та ініціатором проведення Всеукраїнського референдуму про незалежність України 1 грудня 1991 р. Проте певні події тоді мене насправді вразили. Як відомо, Ігор Рафаїлович був одним із кандидатів на виборах першого Президента України. Після його ініціативи щодо референдуму про незалежність він потрапив у своєрідну опалу і від ще вчорашніх колег по опозиції почали лунати слова звинувачень у всіх гріхах. Історія усіх розсудила, але тоді йому було непросто. Ігор Рафаїлович як ніхто розумів значення цього референдуму, як і розумів усі ризики. Він звернувся до тих, кому доля держави була небайдужою, із закликом зробити все можливе і неможливе, щоби результат референдуму був переконливим. В ієрархії його завдань підсумки ре-

ферендуму стали стратегічним пріоритетом, особливо зважаючи на референдум 17 березня 1991 р. про збереження СРСР, на який було винесене питання: „Чи вважаєте ви за необхідне збереження Союзу Радянських Соціалістичних Республік як оновленої федерації рівноправних суверенних республік, у якій будуть повною мірою гарантуватися права і свободи людини будь-якої національності“. За офіційними даними, в СРСР ствердну відповідь дали 77,85 відсотка учасників, в Україні таких було 70,2 відсотка. Тому ставка була надзвичайно високою. Значні можливості для посилення агітації за незалежність України відкривали пре-

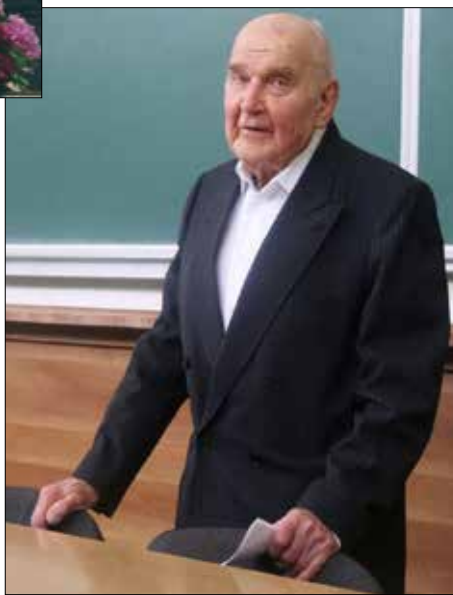

На урочистостях з нагоди 50-річчя з часу створення Західного наукового центру у Львівському національному університеті імені Івана Франка разом із президентом НАН України Анатолієм Загороднім. 2021 р.

зидентські вибори, які були призначені на той же день, — 1 грудня 1991 р. Отож на піку хвилі засуджень Ігор Рафаїлович погодився стати кандидатом і активно включився у передвиборну кампанію з наміром максимально використати трибуну кандидата в Президенти для просування ідеї незалежності. Пригадав я цю ситуацію, бо участь у виборах — доволі складна процедура, яка вимагала опертя на певну громадську структуру, залучення значних фінансових і людських ресурсів тощо. Однією з основних точок опертя в ті дні для Ігоря Рафаїловича став колектив однодумців, який репрезентував недавно створений ІФКС. До роботи на громадських началах долучилися практично всі. Були визначені відповідальні за кожний регіон і кожна область. До прикладу, за роботу в Тернопільській області відповідав я разом з М. В. Ваврухом. В інституті практично цілодобово працював своєрідний штаб, до якого потяглися люди, яких ми раніше не знали. Встановлювалися контакти з колегами з інших академічних інститутів і закладів вищої освіти, ми шукали друзів і однодумців у школах і районних відділах освіти, працювали з усіма, хто бажав долучитися до цієї справи. А завдання було не з простих — на підтримку претендента для офіційної реєстрації кандидатом необхідно було зібрати не менше 100 тисяч підписів громадян України, які мали право голосу. З урахуванням жорсткої процедури перевірки і відбраковування підписів ця цифра зростала. Слід також додати, що кожна область мала свою специфіку, яка була обумовлена низкою причин, зокрема й її історією. На початках видавалося, що на Тернопільщині ми не зустрінемо жодних проблем, бо Ігор Рафаїлович був відомою людиною і

частина його життя безпосередньо пов'язана з цим краєм. Як сприятливий фактор розглядалося й те, що чимало років він був серед керівництва Західного наукового центру, а на час виборів очолював його. Проте на практиці ми зіткнулися з дивною ситуацією. Нагадаю, що на той час у трьох областях Західного регіону місцева влада фактично була у руках демократичної опозиції. Тому цілком несподіваним для мене й моїх колег стали адміністративні заборони, які на місцях отримали керівники ВНЗ, обласного і районних відділів освіти, керівники великих підприємств і навіть директори установ, у віданні яких були великі зали. Заборони стосувалися, зокрема, публічної роботи у таких організаціях представників І. Юхновського. Тому цілком новим досвідом стали, для прикладу, втаємничені зустрічі з ректорами ВНЗ. Ми чули схвальні слова на адресу Ігоря Рафаїловича, але нас просили „не світитися“. На високих рівнях у нас брали десятками підписні листи, а потім уже заповнені потаємно їх повертали. Мене здивувало, коли з рук одного з ректорів місцевого ВНЗ, який особисто знав Ігоря Рафаїловича, я отримав цілу папку з підписами виборців, а коли глянув у неї, то побачив, що всі ці голоси були зібрані у найближчих насе-

лених пунктах поблизу села, де він сам народився і практично жодного, де б фігурували працівники ВНЗ. Доходило до кумедного, коли нашу автівку зупинив патруль міліції на межі між районами і нам порекомендували не відвідувати той район, хоча самі міліціонери розуміли всю нікчемність їхніх вимог. Такі випадки були непоодинокими. Про це треба пам'ятати, бо то теж части-

Виступ у Великій фізичній аудиторії ЛНУ імені Івана Франка з нагоди 150-ліття кафедри теоретичної фізики. 2022 р.

нашої історії. Свій внесок від Тернопільщини ми таки зробили. З великим успіхом пройшли дві зустрічі Ігоря Рафаїловича з мешканцями Тернополья, хоча планувалося більше... Але я досі відчуваю той сором, коли Ігор Рафаїлович на зустріч з ректором іншого ВНЗ проходив потаємними коридорами, бо на вході стояли столи „активістів“, які мали завдання зірвати цю зустріч. Мені важко судити про емоції Ігоря Рафаїловича, бо вигляд у нього був спокійний і навіть азартний. На референдум 1 грудня 1991 р. винесли одне питання: „Чи підтверджуєте Ви Акт проголошення незалежності України?“ Текст Акту, ухваленого Верховною Радою України 24 серпня 1991 р., було наведено у бюлетені. У референдумі взяли участь майже 32 млн громадян України, або 84,18 відсотка. З них 90,32 відсотка проголосувало „за“. Україна визначилася зі своїм вибором остаточно, результати по-

переднього референдуму було обнулено і більшість країн світу офіційно визнали її незалежність.

І не можемо не згадати ще про одну рису Ігоря Рафаїловича, яка захоплювала, а іноді лякала тих людей, які з ним працювали. Він умів ставити і домагатися реалізації тих цілей, які потребують стратегічного бачення і тривалої праці на перспективу. Так, для прикладу, можемо навести залучення колективу ІФКС до чорнобильської проблематики. Працюючи у Верховній Раді, а згодом і в Кабінеті Міністрів України, Ігор Рафаїлович розумів, що Чорнобиль — важка рана, яка потребує наявності довгострокової програми дій. Його глибше ознайомлення з проблемою показало, що значна кількість інформації, яка стосується Чорнобильської катастрофи та її наслідків, залишалася під контролем російських фахівців.

Доступ українських груп був доволі обмеженим і регламентованим. Зрозуміло, що такий стан справ слід було змінити. Отож Ігор Рафаїлович ініціював низку зустрічей з фізиками-ядерниками з України. Задля контролю над ситуацією він залучив до цієї роботи Михайла Токарчука, який отримав доступ до архівів Об'єкту Укриття (ОУ) з можливістю працювати разом з іншими українськими групами. Було проведено низку зустрічей, а також ініційовані відповідні доручення від урядових структур. В ІФКС створили спільний відділ з МНТЦ „Укриття”, робота якого дозволила провести свого роду „розвідку боєм”. Стало зрозуміло, що спектр першочергових проблем

Чорнобиля доволі широкий і потребує залучення різнопланових фахівців. Серед пріоритетів поставили проблеми поведінки паливомісних матеріалів (ПВМ) у довгочасовій перспективі, проникнення радіонуклідів за межі ОУ, динаміки їх поширення, впливу на довкілля та біологічні організми тощо. За такої візії роль українських дослідників мала зрости, що також було важливо для посилення взаємодії з міжнародним співтовариством. Один з актуальних напрямів стосувався прогнозів поведінки ПВМ, і цей блок задач Ігор Рафаїлович поклав на свій інститут. Звичайно, що така глобальна і цілком прикладна проблема стала для нас великим викликом з кількох причин. Перша на поверхні, ІФКС — академічна установа, що працює на рівні фундаментальних досліджень із незначним досвідом прикладних застосувань. Друга, масштаб задач вимагав залучення значного числа дослідників, серед яких мали бути експериментальні групи, а наш колектив не такий чисельний і суто теоретичний, в якому експеримент мав зазвичай приставку комп'ютерний. Ну і третя — уже організаційно-технічна — неважко було передбачити спротив як з боку росіян, так і тих, хто міг мати більше формальних підстав для їхньої участі в такому масштабному проекті. Такі аргументи я озвучував перед Ігорем Рафаїловичем як заступник директора, який мав виконувати функції директора (себто Ігоря Рафаїловича)

за його відсутності в Інституті. Контраргументи Ігоря Рафаїловича були простими й переконливими. Він сказав: „Синку, ми можемо це зробити, і ми маємо це зробити”.

Мусимо визнати, що в кінцевому підсумку Ігор Рафаїлович не помилився. Практично всім складом інститут включився у цю роботу. Нам вдалося вибудувати стійкі колаборації з іншими групами дослідників. Велику допомогу ми отримали від групи експериментаторів під керівництвом Олександра Жидкова з МНТЦ „Укриття”. Широким фронтом досліджувалися твердотільні зразки ПВМ, рідини з радіоактивними елементами, а також дина-

На вершині Говерли. Учасники ювілейних читань „Статистична фізика XXI століття”, зліва направо: Ігор Мриглюд, Олександр Бакай, Ігор Юхновський, правнук Ігор, внучка Ярина. Татрів, 26—28 серпня 2015 р.

міка повітряних потоків із пиловими частками. Було запропоновано кілька прогнозних моделей у поведінці ПВМ, виявлено домінантні процеси їх руйнування і поширення, досліджено нове явище генерації субмікронного пилу з поверхні ЛПВМ тощо. Для задач моделювання цих процесів було побудовано перший в Україні високопродуктивний кластер, на якому проведено основні розрахунки і виконано чимало комп'ютерних симуляцій. Низка отриманих нами результатів лягла в основу нової програми моніторингу за станом ОУ, яка була схвалена міжнародною спільнотою. Не все вдавалося зреалізувати до кінця, але тому є свої причини.

До останніх своїх днів Ігор Рафаїлович міркував про те, яким має бути майбутнє. Він хотів завершити свою теорію фазових переходів першого роду, він наполегливо продовжував працювати над новою конституцією України і розмірковував про те, яким чином Україна має розвиватися у повоєнний час. У нього не виникало сумнівів, у тому, що Україна вистоїть у цій важкій війні. Він був послідовним у своїх розмірковуваннях і залишається у нашій пам'яті тим, з ким можна і треба радитися. Навіть за тих умов, коли його немає поруч. Не раз у пам'яті виринає його лагідна усмішка і ніби чути його добродушне: „Синку, ви це можете зробити!”

Ігор МРИГЛЮД

ГЕОРГІЙ ШАВЛОВСЬКИЙ — ВИДАТНИЙ УКРАЇНСЬКИЙ НАУКОВЕЦЬ, ПЕДАГОГ, ГРОМАДСЬКИЙ ДІЯЧ

(До 100-річчя від народження)

27 березня 2025 року Георгію Михайловичу Шавловському виповнилося би 100 років. На жаль, у вересні 1996 р. Георгій Михайлович відійшов у небуття, але залишився в пам'яті його учнів, колег, студентів, знайомих як зразок вченого, щиро відданого науці. Заслужений діяч науки і техніки УРСР, доктор біологічних наук, професор, завідувач відділу регуляції клітинного синтезу низькомолекулярних сполук Відділення регуляторних систем клітини Інституту біохімії ім. О. В. Палладіна, керівник секції „Біохімія“ Західного наукового центру НАН України, член центральної ради Всесоюзного і Українського мікробіологічних товариств, голова Львівського відділення мікробіологічного товариства, член Ради Львівського відділення Українського біохімічного товариства, член Наукової ради з проблем фізіології та біохімії мікроорганізмів при АН СРСР, член Дріжджової комісії Міжнародного Союзу мікробіологічних товариств, дійсний член Наукового товариства ім. Шевченка, член редколегії журналів „Биополимеры и клетка“ і „Мікробіологічний журнал“, автор понад 250 наукових публікацій у міжнародних і вітчизняних виданнях та 7 авторських свідоцтв.

Під його керівництвом виконано 2 докторські і 17 кандидатських дисертацій. Проф. Г. Шавловський був учасником багатьох наукових конференцій у різних країнах світу, зокрема в Нідерландах, Болгарії, Японії, Німеччині, Фінляндії, Австрії, Франції, що свідчить про його високий авторитет у міжнародних наукових колах. Це, можливо, неповний, але достатній перелік для того, щоб зрозуміти, що Г. Шавловський був вченим зі світовим ім'ям, який зробив вагомий внесок у науку.

Народився Георгій Михайлович у місті Ковелі, що на Волині. Шлях до здобуття освіти був непростим. До 1939 р. Георгій Михайлович закінчив 6 класів школи і 2 класи Ковельської гімназії. Після приходу радянської влади знову вступив у 7 клас і 1941 р. закінчив восьмий клас середньої школи. Під час окупації пішов працювати в аптеку як учень фармацевта. 1942 р. екстерном склав екзамен на атестат зрілості при Ковельській середній технічній школі, а також закінчив аптекарські курси. Після звільнення від окупації з лютого 1945 р. працював у Ковельській залізничній

аптеці. Через незадовільний стан здоров'я не був призваний до радянської армії. 1945 р. вступив до Львівського державного університету ім. І. Франка.

У заліковій книжці студента Г. Шавловського лише оцінки „відмінно“. Закінчив університет Георгій Михайлович з відзнакою 1951 р. та отримав кваліфікацію „біолог-ботанік“. Перша наукова робота була виконана Г. Шавловським ще у студентські роки в Інституті мікробіології АН СРСР

у Москві під керівництвом члена-кореспондента АН СРСР Максима Мейселя, який вчасно помітив здібності та потяг до науки студента зі Львова. Вона була присвячена вивченню ролі мітохондрій у диханні еукаріотичних мікроорганізмів і опублікована в одному з найпрестижніших журналів того часу — „Доклады АН СССР“¹. Згодом Г. Шавловський навчався в аспірантурі Львівського університету під керівництвом завідувача кафедри мікробіології професора Лева Литвинова.

Підсумком досліджень ролі ґрунтових мікроорганізмів у постачанні рослин фізіологічно активними речовинами став успішний захист кандидатської дисертації на тему „Участие микроорганизмов ризосферы в

витамином и аминокислотном питании растений“ 1954 р.

З 1954 по 1960 р. Георгій Михайлович працює на посаді доцента кафедри фізіології рослин, а 1960 р. діяльність молодого вченого пов'язана з кафедрою мікробіології, де він працює доцентом, згодом старшим науковим співробітником. Тут він не тільки готує нові курси для студентів і блискуче читає їх, а й започатковує роботи з дріжджами. Основний напрям досліджень — біосинтез рибофлавіну цими мікроорганізмами та механізми регуляції флавіногенезу. Було детально вивчено флавіногенну активність різних видів дріжджів, розроблено методи визначення флавінів, досліджено вплив різноманітних факторів на біосинтез вітаміну B₂, виявлено участь заліза в регуляції цього процесу, сформульовано гіпотезу про важливу роль поліпшення постачання попередниками для стимуляції біосинтезу рибофлавіну, досліджено біосинтез і регуляцію пуринів *de novo*, показано, що для здійснення надсинтезу флавінів дріжджі повинні активно синтезувати пурини. 1967 р. в Інсти-

¹ Мейсель М. Н., Помощникова Н. А., Шавловский Ю. М. Угнетение дыхательной активности клеток при избирательном блокировании хондриосом // Доклады АН СССР.— 1950.— Т. 70.— № 6.— С. 1065—1068.

туті мікробіології АН СРСР Георгій Михайлович успішно захищає дисертацію на здобуття ступеня доктора біологічних наук на тему „Флавіногенез

Георгій Шавловський, Лев Литвинов. Аспірант, керівник

дрожжей *Candida* и механизмы его регуляции“ і працює на посаді професора кафедри мікробіології, а з 1968 по 1970 р.— завідувачем цієї кафедри. До експериментальної роботи залучалися студенти. Він плекав наукові кадри, радо сприяв залученню студентів до експериментальної роботи. Активно діяв студентський науковий гурток. У той час навчатися на кафедрі мікробіології було справді почесно, навіть існував конкурс між студентами за цю можливість.

Професор Г. Шавловський добре розумів, що для роботи на міжнародному рівні потрібні добре обладнані лабораторії і висококваліфіковані кадри. Він був одним з ініціаторів і організаторів створення Львівського відділення Інституту біохімії ім. О. В. Палладіна, одним із відділів якого він керував до кінця свого життя. Було продовжено дослідження, пов'язані з біосинтезом флавінів у мікроорганізмів: вивчено хімізм та ензимологію флавіногенезу у дріжджів; розгорнуто роботи з генетики нетрадиційних дріжджів, проведено дослідження регуляції флавіногенезу у мікроорганізмів, селекціоновано мутанти, здатні до надсинтезу рибофлавіну, досліджено закономірності біосинтезу флавінових коферментів; вивчено системи транспорту рибофлавіну, виявлено координовану регуляцію біосинтезу рибофлавіну та транспорту біліза у дріжджів. Розпочато роботи у галузі генної інженерії, клоновано деякі структурні гени флавіногенезу. Г. Шавловський уперше довів роль першого етапу синтезу рибофлавіну — ГТФ циклогідролази II в біосинтезі цього вітаміну та встановив, що одним із попередників рибофлавіну є пентозофосфат, що є інтермедіатом пентозофосфатного шляху².

Працю в науково-дослідному інституті проф. Г. Шавловський поєднував з педагогічною робо-

тою. Відділ регуляції клітинного синтезу низькомолекулярних сполук став філіалом кафедри мікробіології Львівського державного університету ім. І. Франка. Співробітники відділу залучалися до педагогічної праці, а студенти мали змогу отримати належну фахову підготовку. Постійно працював науковий семінар відділу, який могли відвідувати всі охочі.

Упродовж цих років проводився пошук нових підходів до вирішення поставлених завдань. Ще при виконанні кандидатської дисертації у 1950-ті рр. Г. Шавловський використав метод мічених атомів для з'ясування ролі мікроорганізмів у постачанні рослин вітамінами та амінокислотами. Від дослідження фізіології флавіногенних організмів відділ перейшов до робіт із розвитку ензимології флавіногенезу, генетики дріжджів, опрацювання методів селекції мутантів з пошкодженою регуляцією флавіногенезу, використання молекулярно-біологічних підходів для з'ясування механізмів регуляції флавіногенезу, конструювання надпродуцентів рибофлавіну та його похідних.

Проф. Г. Шавловський вважав, що наукова робота повинна бути на міжнародному рівні, а інакше це не наука. Перша робота в міжнародному журналі „FEBS Letters“ була опублікована 1973 р. разом з Андрієм Сибірним³. Що допомагало Георгію

Г. Шавловський зі співробітниками відділу регуляції клітинного синтезу низькомолекулярних сполук. Сидять (зліва направо): Людмила Струговщикова, Лариса Колтун; стоять: Володимир Трач, Елеонора Сенюта, Андрій Сибірний, Георгій Шавловський, Дарія Федорович, Олена Логвиненко, Гелена Кшемінська. 1973 р.

Михайловичу разом з невеликою кількістю співробітників отримувати результати, які могли бути представлені на міжнародних конференціях та опубліковані в міжнародних журналах? Це передусім фундаментальні знання в різних галузях біології, постійна праця над літературою, наукова інтуїція, здатність аналізувати, вміння поділитися своїми знаннями з іншими. Варто процитувати слова професора Адельберта Бахера з Технічного університету Мюнхена (Німеччини): „Я неодно-

² Закальський А. Е., Злочевський М. Л., Стасив Ю. З., Логвиненко Е. М., Бебуров М. Ю., Шавловський Г. М. Клонирование гена RIB1, кодирующего фермент первого этапа флавиногенеза у дрожжей *Pichia guilliermondii* — ГТФ-циклогидролазы, в клетках *Escherichia coli* // Генетика.— 1990.— Т. 26.— № 4.— С. 614—620; Liauta-Teglivets O., Haslacher M., Boretskii Ju. R., Kohlwein S. D., Shavlovskii G. M. Molecular cloning of the GTP-cyclohydrolase structural gene RIB1 of *Pichia guilliermondii* involved in riboflavin biosynthesis // Yeast.— 1995.— Vol. 11.— N 2.— P. 945—952.

³ Shavlovsky G. M., Sibirny A. A. Regulation of uric acid uptake in the yeast *Pichia guilliermondii* // FEBS Letters.— 1973.— Vol. 31 (3).— P. 313—316.

разово зустрічався з проф. Шавловським на наукових конференціях і мене вразила його наукова освіченість⁴. Георгій Михайлович умів створити атмосферу творчої праці, без зайвого галасу, спокійно організувати роботу так, щоб кожному працівникові було цікаво, щоб кожен міг себе реалізувати. І ще одна риса, властива йому як керівнику, — обов'язковість і пунктуальність. Не можна

очолював спершу проф. Хорст Райнботе, а згодом проф. Дітер Шлее, кафедрою генетики Університету ім. Е.-М. Арндта в м. Грайфсвальд (Німеччина), якою керував проф. Фрітц Бетхер. Ерудиція Г. Шавловського, знання декількох іноземних мов (володів німецькою, англійською та польською мовами) дозволяли йому не тільки на належному рівні спілкуватись з вченими багатьох країн, добре орієнтуватись у сучасному стані проблем, над якими він працював, а й забезпечувало можливість публікацій у міжнародних журналах⁴. Декілька місяців у відділі стажувався проф. Д. Шлее. Відвідали Львів також професор Х. Райнботе та його співробітники Юрген Мірш і Райнер Бенндорф.

Серед паперів у столі Георгія Михайловича ми знайшли цікаву цитату: „Інтелігентність — комплекс розумових здібностей, що дають можливість індивіду ефективно користуватись з набутих знань, а також ефективно вести себе в нових умовах життя і здійснювати нові завдання”.

Проф. Г. Шавловському не завжди було легко, але не йшов второваними шляхами, а постійно невтомно трудився і шукав свої. Праця Георгія Михайловича була високо оцінена. Він мав почесне звання Заслужений діяч науки і техніки УРСР (1982 р.) нагороджений Грамотою Президії Верховної Ради УРСР (1961 р.), медаллю „За доблестний труд“ (1970 р.), Грамотою Президії АН

Сидять (зліва направо): Дарія Федорович, Лариса Колтун, Барбара Кшановська, Елеонора Сенюта, Олена Логвиненко; стоять: Володимир Трач, Роза Кузнецова, Георгій Шавловський, Дітер Шлее, Андрій Сибірний, Валерій Кашченко

пригадати, щоб проф. Шавловський запізнився на лекцію чи на засідання, вчасно не написав звіт чи інформацію.

Г. Шавловський проводив плідну співпрацю з багатьма установами колишнього Союзу. Співпраця в галузі генетики неконвенційних дріжджів була налагоджена з ВНДІ генетики і селекції промислових мікроорганізмів (Москва) та з ВНДІ „Синтезбелок“ (Москва), з працівниками Свердловського (тепер — Єкатеринбурзького) політехнічного інституту проводились дослідження аналогів рибофлавіну, разом з фізиками Львівського університету вивчали оокисно-відновні перетворення заліза в клітинах дріжджів. Проф. Г. Шавловський розумів важливість практичного використання проведених досліджень. У співпраці з Українським філіалом Всесоюзного науково-дослідного і контрольного Інституту ветпрепаратів, а згодом з Інститутом фізіології і біохімії тварин АН України, було розгорнуто роботи з використання селекціонованих у відділі штамів-надсинтетиків рибофлавіну для отримання кормових препаратів дріжджів, збагачених вітаміном B₂.

Проф. Г. Шавловський постійно намагався встановити контакти і налагодити співпрацю із закордонними колегами, що було дуже непросто в часи тотального контролю та негласного несхвалення таких зусиль. Співпраця обмежувалась країнами так званого „соціалістичного табору“. Співпрацю з дослідження біосинтезу рибофлавіну було налагоджено з кафедрою біохімії рослин Університету Галле-Віттенберг ім. М. Лютера (Німеччина), яку

Зліва направо: Юрген Мірш, Георгій Шавловський, Райнер Бенндорф. 1976 р.

УРСР.

Всі ці роки поряд з Георгієм Михайловичем була його дружина — Галина Львівна. Мила, інтелігентна і привітна жінка, яка створювала не тільки домашній затишок, а й була добрим радником, вміла вислухати і заспокоїти.

Може скластися враження, що Георгій Михайлович поза наукою не бачив нічого. Але це не так. Він багато читав, особливо про видатних людей, які залишили помітний слід в історії. Крім того, його цікавили і музика, і історія, і події у світі, і

⁴ Shavlovsky et al. Die Regulation der Synthese der Riboflavinsynthetase durch Eisen in flavinogenen Hefen // Biochem. und Physiol. Pflancen.— 1975.— Bd. 167.— N 5.— S. 379—387; Shavlovsky et al. Regulation of 6-hydroxy-2, 4, 5-triaminopirimidine synthesis by riboflavin-deficient mutants of Pichia guilliermondii // Biochem. et biophys. Acta.— 1976.— Vol. 428.— N 2.— P. 611—618; Miersch J. et al. Origin of the ribityl side-chain of riboflavin from the ribose moiety of guanosine triphosphate in Pichia guilliermondii yeast // Biochim. et Biophys. Acta.— 1978.— Vol. 543.— N 1.— P. 305—312; Shavlovsky et al. First reaction of riboflavin biosynthesis — catalysis by a guanosine triphosphate cyclohydrolase from yeast // Arch. Microbiol.— 1980.— Vol. 124.— N 2/3.— P. 255—259.

рідна Волинь. А вже кому вдалося повернути розмову на історію Давнього Риму, той отримав задоволення, слухаючи професора і не перестаючи дивуватись, як можна запам'ятати стільки фактів, прізвищ і дат. Георгій Михайлович завжди приєднувався до співробітників, якщо випадала нагода поїхати в Карпати чи у Кременець, відвідати музей чи виставку.

У свій останній робочий день професор Г. Шавловський узяв участь у Першій Парнасівській конференції, яка була організована у Львові на базі Львівського медичного інституту. У вересні 1996 р. його серце перестало битися. Він похований на Личаківському цвинтарі у Львові.

На жаль, Георгій Михайлович не здійснив усього того, що планував. Але він залишив у спа-

док цікавий напрям досліджень, сторінки наукових праць і, що найважливіше, своїх учнів, яких навчив, як треба працювати. Професор Г. Шавловський відійшов у небуття, але не забуття, бо залишив про себе добру згадку у серцях тих, хто його знав.

Вчений створив визнану наукову школу в галузі дослідження неконвенційних дріжджів, яка плідно працює в Інституті біології клітини НАН України, що виник на базі відділення Інституту біохімії ім. О. В. Палладіна і цього року відзначає свій 25-річний ювілей. Вагомі успіхи в дослідженні молекулярних механізмів регуляції біосинтезу рибофлавіну — це, мабуть, і є найкращий пам'ятник Учителю.

Андрій СИБІРНИЙ, Дарія ФЕДОРОВИЧ

РІЧНИЦЯ ВИЗНАЧЕННЯ ГЕОГРАФІЧНОГО ЦЕНТРУ УКРАЇНИ

5 травня 2025 р. минуло 20 років від часу офіційного затвердження Географічного центру України наказом Державного комітету природних ресурсів¹. Тому сьогодні доречно пригадати, як розвивалися такі дослідження і який внесок зробили члени НТШ у цю справу.

Інтерес до Географічного центру України виник із здобуттям нею незалежності і був дуже великий. Спочатку найпростішим методом

території. Це було непросто, бо на початку 1990-х років картографи ще не мали ні точних карт потрібного масштабу (великомасштабні карти часів СРСР були засекречені), ні карт у зручній проекції, ні потужних комп'ютерів. Також варто згадати, що в часи СРСР у карти вносили навмисні спотворення.

На географічному факультеті Львівського університету за справу визначення Географічного центру України взявся Володимир Грицевич — людина з блискучою математичною освітою, великим досвідом розв'язання математичних проблем та їхнього комп'ютерного програмування, а також серйозним досвідом роботи в галузі географічної науки.

1994 р., за дорученням професора Федора Заставного він першим серед українських науковців встановив, що географічний центр України міститься на території Черкаської області. 2002 р., вже будучи членом Географічної комісії НТШ, він узяв участь у науково-практичній експедиції „Географічні центри України“, організованою КНУ імені Т. Шевченка.

Однак переломним став 2003 рік, коли в Києві на базі Науково-дослідного інституту геодезії та картографії була створена робоча група з визначення Географічного центру України на чолі з доктором технічних наук Юрієм Карпінським. І Володимир Грицевич отримав честь працювати в цій групі.

Слід сказати, що точне наукове визначення географічного центру території як її центру ваги супроводжується такими проблемами:

- складна форма поверхні Землі;
- складна форма досліджуваної території;
- територія на поверхні Землі — це об'ємна фігура, і її центр ваги не лежить на поверхні, тому потрібна додаткова його проекція на територію;

Учасники експедиції 2002 р. у Шполі. Зліва направо: Ігор Дітчук, Володимир Грицевич, Віктор Шевченко

географ і картограф Віктор Шевченко (Київський національний університет імені Тараса Шевченка) визначив середину України в селищі Добровеличківка Кіровоградської області. Згодом цю середину назвали геометричним центром України.

Однак науковців не задовольняли найпростіші підходи і в Україні розгорнулися роботи за класичною методикою (в тому числі міжнародною) визначення географічного центру як центру ваги

¹ Наказ Держкомприроди України № 95 від 20 травня 2005 р.

- проблемність визначення меж досліджуваної території;
- проблема замикання сухопутної границі у гирлах великих річок.

Білий репера, що вказує на точне місцезнаходження Географічного центру України. Зліва направо: В. Піховець, Костянтин Гончаревський, Володимир Грицевич

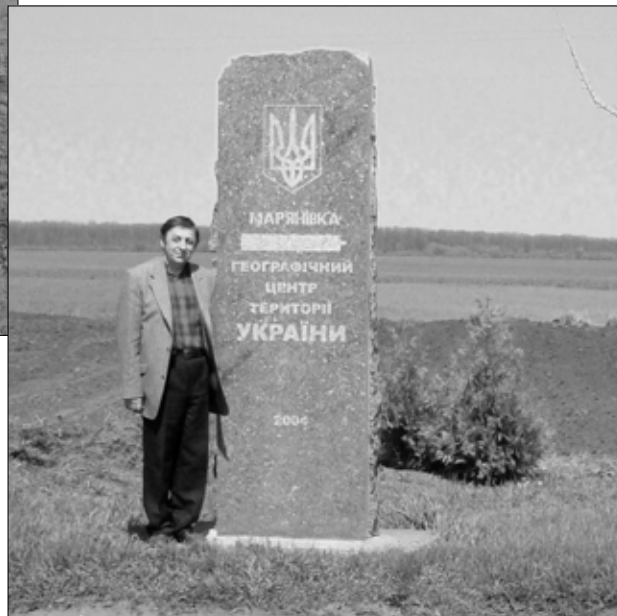
Внаслідок проведеного комплексу робіт, подолання проблем і розрахунків Географічний центр України як центр ваги її території був визначений у межах села Мар'янівка (раніше Шполянського, а тепер за новим адміністративним поділом — Звенигородського) району Черкаської області.

Центр був визначений за точною еліпсоїдною моделлю форми Землі (еліпсоїд Красовського) і міститься на північній околиці села Мар'янівка. Для оцінки точності визначення центру був зроблений контрольний розрахунок за простішою — сферичною моделлю форми Землі, і такий центр опинився у тому ж селі Мар'янівка, але на південній його околиці.

Сьогодні питання демаркації Географічного центру України вже вирішене. Сам географічний центр міститься в полі і там закопаний спеціальний репер, який вказує на цей центр.

Тому для зручності поставили пам'ятник на найближчій до цього центру вулиці села Мар'янівка.

Однак цей пам'ятник міститься у глибині села, тому для ще більшої зручності встановили спершу обеліск, а згодом відомий історико-географічний комплекс на трасі Н16 (Золотоноша-Умань) навпроти повороту до села Мар'янівка. Крім того, ще є відповідний пам'ятний знак при в'їзді у Шполу.

Пам'ятний знак у селі Мар'янівка

Наостанок хочемо зазначити, що цього року маємо не лише ювілей офіційного затвердження Географічного центру України, але також ювілей (70-річчя) нашого колеги, співавтора визначення Географічного центру України, члена НТШ з 2003 р. Володимира Грицевича.

Іван РОВЕНЧАК

Історико-географічний комплекс на трасі Н16

РАЙМОНД ОЛЕКСАНДР ПРАЙС: ВИДАТНИЙ КАНАДСЬКИЙ ГЕОЛОГ УКРАЇНСЬКОГО ПОХОДЖЕННЯ

У статті висвітлено життєвий шлях, наукові досягнення та гуманістичну діяльність Раймонда Прайса — визнаного фахівця з тектоніки складчастих поясів і теорії літосфери. Особливу увагу приділено його українському походженню, зв'язкам з Карпатським регіоном та участі у міжнародних програмах.

Українське походження та початок наукової кар'єри. Р. Прайс народився 1933 р. у місті Вінніпег, провінція Манітоба, Канада, у родині українських емігрантів, які походили зі Збаражчини на Тернопільщині. Справжнє прізвище предків — Присяжнюк. Його змінив на Прайс еміграційний офіцер, бо йому було важко вимовити типове українське прізвище. З дитинства він виявляв інтерес до природничих наук, особливо до фізики. Університетську освіту здобув у Манітобському університеті, де спочатку вивчав фізику. Однак, узявши участь у геологічних польових роботах у Британській Колумбії, він захопився геологією — зокрема, процесами тектоніки, будовою земної кори та формуванням гірських систем. Це стало поворотним моментом у його кар'єрі, і відтоді він повністю присвятив себе геологічним наукам, обравши шлях дослідника у структурній геології та тектоніці.

Ще студент бакалаврату в Університеті Манітоби (B. Sc., Hons, 1955) він написав коротку статтю під назвою „Звідки гори?” (Whence the Mountains), яка засвідчила його глибокий інтерес до походження гірських систем і стала першим кроком до майбутніх фундаментальних досліджень. Це просте, але глибоке питання — „Звідки беруться гори?” — здавна ставили собі як геологи, так і всі освічені люди, які прагнули зрозуміти природу земної поверхні. Саме з нього починається шлях до осягнення тектонічних процесів і еволюції земної кори.

Науковий внесок і розвиток тектоніки орогенів. Р. Прайс здобув світове визнання завдяки новаторським дослідженням структурної геології, тектоніки насувних поясів і механіки формування передових прогинів. Він був одним із перших, хто почав застосовувати принципи гравітаційної нестабільності та ізостатичного прогину до розуміння побудови гірських систем. Його роботи є одними з найбільш цитованих у світовій науковій літературі.

Його дослідження Кордильєр Північної Америки заклали основи для побудови новітніх моделей орогенезу. У своїх роботах він показав, як зовнішні зони складчастих поясів формуються шляхом насування осадових порід на платформу, з утво-

ренням передового прогину як реакції жорсткої літосфери на орогенне навантаження.

Особливе значення мали його роботи щодо кінематики насувів, деформацій у земній корі, а також візуалізації геологічних структур у вигляді карт і розрізів, які стали еталонними у світовій геології. Р. Прайс активно популяризував методику польової геології, поєднуючи її з новітніми моделями тектонофізики. Вказані дослідження мають значення також для інших частин Землі, зокрема для Карпат.

Професор Р. Прайс одним із перших побудував збалансований геологічний розріз через Кордильєри. Ця методика є загальноприйнятою.

Окрім фундаментальних досліджень, він був одним з ініціаторів міжнародної програми „Літосфера“, яка об'єднала науковців для дослідження глобальної структури земної кори та верхньої мантії і стала фундаментом для міжнародного геонаукового співробітництва.

Його вплив вийшов далеко за межі академічної науки: концепції Р. Прайса використовуються в геологічному картуванні, пошуках корисних копалин, оцінці сейсмічних ризиків і розробці стратегій просторового планування в зонах складчастих структур.

Професійна діяльність Раймонда Прайса. Після завершення докторських студій у Принстонському університеті (США) Р. Прайс 1958 р. розпочав наукову кар'єру як геолог у Секції нафтової геології Геологічної служби Канади (Geological Survey of Canada), де працював до 1968 р. Саме тут він заклав основу своїх досліджень у галузі структурної геології та тектоніки.

У 1968 р. Р. Прайс перейшов до університету Квінс (Queen's University, Кінгстон, Онтаріо), де впродовж трьох десятиліть відігравав ключову роль у розвитку геологічної науки. Він обіймав посади доцента (1968—1970), професора (1970—1981, 1990—1998), завідувача кафедри геологічних наук (1972—1977), а також стипендіата програми Killam Research Fellowship (1978—1980). У 1988—1990 роках був запрошеним професором на цій же кафедрі. З 1998 р. — почесний професор (Professor Emeritus) Queen's University.

1981 р. Р. Прайс повернувся до Геологічної служби Канади як старший науковий співробітник, а згодом — як її генеральний директор (1982—1987). У 1987—1988 рр. обіймав посаду заступника міністра в Міністерстві енергетики, шахт та ресурсів Канади (Department of Energy, Mines and Resources), демонструючи здатність поєднувати наукову експертизу з управлінськими функція-

Раймонд Олександр Прайс
(1933—2024)

ми на національному рівні. У 1988—1990 рр. знову працював як старший науковий співробітник у Геологічній службі Канади.

Геологічна екскурсія в Українські Карпати. Зліва направо: Ігор Бубняк, Раймонд Прайс, Андрій Бубняк, Володимир Шлапінський, Владислав Кузовенко, Нестор Ощипко. Липень, 2006 р.

Поряд із академічною та урядовою діяльністю Р. Прайс відіграв важливу роль у міжнародному науковому співтоваристві, зокрема як президент Комісії з літосфери Міжнародної ради наукових союзів (1980—1985), президент Геологічного товариства Америки (1989—1990), а також голова низки наукових комітетів у Канаді, США, Європі та у структурах ЮНЕСКО.

Нагороди та міжнародне визнання Раймонда Прайса. Широке коло досліджень Р. Прайса, управлінська діяльність у наукових установах та активна участь у міжнародних ініціативах знайшли своє визнання у вигляді численних престижних нагород, медалей і почесних звань, які він отримував протягом понад п'ятдесяти років наукової праці.

Визнання у Канаді. 1985 р. Р. Прайс був відзначений медаллю сера Вільяма Логана — найвищою нагородою Геологічної асоціації Канади (Geological Association of Canada), яка присуджується за винятковий і тривалий внесок у геологічні науки. Раніше, 1984 р., він отримав медаль Р. Дж. В. Дугласа від Канадського товариства нафтових геологів (Canadian Society of Petroleum Geologists), що засвідчила його внесок у дослідження осадових басейнів і нафтогазоносності Західного Канадського краю.

1972 р. Р. Прайс був обраний членом Королівського товариства Канади (Royal Society of Canada), що стало важливою віхою у визнанні його як одного з провідних геологів країни. 1995 р. він отримав звання почесного наукового співробітника від Геологічної асоціації Канади, а 1996 р. став почесним членом Канадського товариства нафтових геологів.

Визнання у США та Європі. Значний міжнародний резонанс мали його дослідження у галузі глобальної тектоніки та літосферних процесів. 1988 р. Р. Прайс був обраний закордонним членом (Foreign Associate) Національної академії наук США — однієї з найпрестижніших наукових установ світу. У 1997 р. він став членом Американської асоціації сприяння розвитку науки (American Association for the Advancement of Science), а також отримав премію імені Майкла Т. Халбауті від Американської асоціації нафтових геологів (AAPG) — за новаторські концепції в дослідженні природних ресурсів.

1989 р. Р. Прайса удостоєно медалі майора Едварда Д'Юза Фіцджеральда Коука від Геологічного товариства Лондона — найстарішої геологічної організації у світі. А ще раніше, у 1988 р., він отримав медаль Леопольда фон Буха від Німецького геологічного товариства — нагороду, що традиційно присуджується за фундаментальний внесок у геодинаміку та структурну геологію.

Почесні звання та почесні ступені. На знак глибокої поваги до його наукової спадщини низка вищих навчальних закладів надала Р. Прайсу почесні ступені Doctor of Science honoris causa, зокрема: Університет Карлтона (Carleton University, 1987), Меморіальний університет Ньюфаундленда (Memorial University of Newfoundland, 1989). Також 1988 р. уряд Франції нагородив його званням офіцера Ордена Академічних пальм (Officier de l'Ordre des Palmes Académiques) — за внесок у розвиток науки та освіти.

Р. Прайс регулярно виступав із запрошеними

У центрі Європи. Ігор Бубняк, Раймонд Прайс, Володимир Шлапінський

лекціями у провідних університетах світу. Зокрема, він був: John P. Buwalda Lecturer у Каліфорнійському технологічному інституті (Caltech, 1998), Muan Distinguished Lecturer у Пенсильвансько-

му державному університеті (Penn State, 1993), Herzberg Lecturer в Університеті Карлтона (1990), Distinguished Lecturer для Канадського інституту гірництва і металургії (1969) та Канадського товариства нафтових геологів (1980—1981).

У Львові разом з Ігорем та Андрієм Бубняками

Загалом сукупність відзнак і нагород Р. Прайса свідчить не лише про глибину його наукових досягнень, але й про його здатність об'єднувати наукове співтовариство довкола глобальних тем — еволюції літосфери, сталого використання природних ресурсів, попередження геологічних ризиків. Його постать є зразком ученого-гуманіста, чия спадщина залишається актуальною і нині.

Візит до СРСР і участь у XXVI Міжнародному геологічному конгресі (1984). 1984 р. Р. Прайс, очолюючи міжнародну наукову програму „Літосфера“ в рамках Міжнародної геосферно-біосферної програми (IGSP/IUGS), взяв участь у XXVI Міжнародному геологічному конгресі, що відбувся в Москві. На цьому престижному форумі, який зібрав провідних геологів з усього світу, Р. Прайс виступив із програмною доповіддю на тему „Динаміка та еволюція літосфери: основа для забезпечення природними ресурсами і попередження стихійних лих“ (Dynamics and Evolution of the Lithosphere: Basis for Resource Assessment and Natural Hazard Mitigation). У своїй доповіді він наголосив на необхідності глобального наукового співробітництва для кращого розуміння тектонічних процесів, які впливають як на формування родовищ корисних копалин, так і на виникнення землетрусів, вулканічних вивержень та інших геодинамічних ризиків.

У рамках цього візиту Р. Прайс планував відвідати Українські Карпати та село Синягівку на

Збаражчині, звідки походила його родина. Проте радянська влада не дозволила виїзд за межі Києва. Тут він зустрівся з кількома науковцями з Академії наук УРСР, обговорив геологію Карпат і виявив глибоке зацікавлення регіоном. Цей епізод залишив у нього змішані враження, але ще більше посилив прагнення до наукового обміну з українськими вченими.

Проф. Р. Прайс був ознайомлений з геологічною будовою Західних Карпат. Він узяв участь у геологічній екскурсії під керівництвом Джесміра Томека в 1991 р. Також він контактував з українськими геологами, Станіслав Круглов вислав карти для Раймонда Прайса до Канади.

Візит до України (2006): повернення до джерел. Після здобуття Україною незалежності Р. Прайс реалізував свою давню мрію — відвідати Карпати. У 2006 р. він здійснив робочу поїздку до Львова, де зустрівся з науковцями Львівського національного університету імені Івана Франка, Державного геологічного підприємства „Західукргеологія“, Ягеллонського університету з Кракова. Метою

його візиту було ознайомлення з геологією зовнішньої зони Українських Карпат та обговорення результатів новітніх досліджень. Ми здійснили два перетини через Українські Карпати. В екскурсії також узяв участь відомий геолог професор Нестор Ощипко з Ягеллонського університету.

Разом із сім'єю Панасюків. Шумськ, 24 липня 2006 р.

Р. Прайс висловив особливе бажання побачити типові розрізи осадових товщ, насувів і складчастих структур у польових умовах — від Передкарпатського прогину до внутрішніх зон поблизу Ужгорода. Його візит засвідчив не лише глибокий науковий інтерес, а й особисту зацікавленість регіоном, звідки походили його предки.

Цей візит сприяв активізації міжнародного наукового діалогу та поглибив інтерес до струк-

турної геології Українських Карпат у світовому науковому середовищі.

Попри блискучу наукову кар'єру й активну міжнародну діяльність, Раймонд О. Прайс залишався глибоко пов'язаний зі своїм українським корінням. Його родина походила з околиць Збаража на Тернопільщині — саме звідти понад сто років тому емігрували до Канади його дідусь і бабуса по батьковій лінії. Цей зв'язок із батьківщиною предків не був лише формальним чи символічним — він набував цілком конкретного гуманітарного виміру.

У листі Р. Прайса, датованому періодом перед поїздом до України, він зазначав, що разом із сином Полом планує відвідати Тернопіль і Збараж, аби побачити місця, звідки походить їхня родина. Проте на особливу увагу заслуговує його бажання зустрітися з дівчинкою Юлією Панасюк — 12-річною дитиною, яку він багато років підтримував матеріально через міжнародну організацію Christian Child Care International. Юлія жила з братом, трьома сестрами, матір'ю та бабусею у Шумську.

Р. Прайс і його дружина здійснювали щомісячні благодійні внески на підтримку цієї багатодітної родини, а зі самою Юлією вели постійне листування, яке, за його словами, відбувалося кілька разів на рік. В одному з листів він писав: „Я невдовзі напишу їй і повідомлю, що планую бути поблизу в липні”. Цей жест підтверджує глибоку особисту етику Р. Прайса — не лише допомагати через установи, а прагнути реального контакту, людського тепла і підтримки.

Така поведінка вирізняє його не лише як науковця світового рівня, але й як людину, яка не

втратила чутливості до конкретної людської долі. Підтримка дитини з тернопільської родини — це один із проявів його внутрішнього переконання, що справжня відповідальність не має кордонів, а моральне зобов'язання перед людьми не втрачає сили з відстанню в тисячі кілометрів.

Родинне життя. Ще під час навчання в університеті Р. Прайс зустрів свою майбутню дружину — однокурсницю Міну С. Геурдс (Mina S. Geurds). Їхній шлюб, укладений у 1956 р., став початком довгого й гармонійного подружнього життя, сповненого взаємної підтримки, спільних цінностей і глибокої поваги. Разом вони виховали трьох дітей — сина Пола (1958 р. н.) та доньок Патрісію (1960) і Лінду (1962). Син Пол, продовжуючи традицію батька, також обрав професію геолога, що стало джерелом особливої гордості для Раймонда.

Попри активну наукову та адміністративну діяльність, Р. Прайс завжди залишався відданим родині, знаходячи час для дітей, онуків і широкого спілкування. Разом із дружиною він прожив понад півстоліття та відсвяткував золоте весілля, засвідчивши, що справжнє партнерство і тепло людських стосунків — не менш важливі за наукові досягнення.

У пізніші роки життя Р. Прайс з особливою радістю проводив час зі своїми шістьма онуками та трьома правнуками, у спілкуванні з якими він знаходив натхнення, спокій і віру в майбутнє. Родина для нього була не лише джерелом підтримки, а й живим утіленням цінностей, яким він служив усе життя, — поваги, знання, добра і відповідальності.

Ігор БУБНЯК, Андрій БУБНЯК

ДОДАТОК

Вибрані публікації професора Раймонда Прайса

Price R. A. Gravitational sliding and the foreland thrust and fold belt of the North American Cordillera: Discussion // Geological Society of America Bulletin.— 1971.— Т. 82.— N 4.— P. 1133—1138.

Price R. A. Tectonics and structural geology in Canada // Earth Science Reviews.— 1972.— Т. 8.— N 1.— P. 137—138.

Price R. A. The Cordilleran foreland thrust and fold belt in the southern Canadian Rocky Mountains // Geological Society, London, Special Publications.— 1981.— Т. 9.— N 1.— P. 427—448.

Dennis J. G., Price R. A., Sales J. K., Hatcher R., Bally A. W., Perry W. J. та ін. What is a thrust? What is a nappe? // Geological Society, London, Special Publications.— 1981.— Vol. 9.— N 1.— P. 7—9.

Monger J. W. H., Price R. A., Tempelman-Kluit D. J. Tectonic accretion and the origin of the two major metamorphic and plutonic belts in the Canadian Cordillera // Geology.— 1982.— Т. 10.— N 2.— P. 70—75.

Zolnai A. I., Price R. A., Helmstaedt H. Regional cross section of the Southern Province adjacent to Lake Huron, Ontario: implications for the tectonic significance of the Murray Fault Zone // Canadian Journal of Earth Sciences.— 1984.— Т. 21.— N 4.— P. 447—456.

Price R. A. Global change the lithosphere: laboratory and library // Global change: Symposium ICSU. General Assembly.— 1985.— Vol. 20.— P. 337—344.

Price R. A. The southeastern Canadian Cordillera: thrust faulting, tectonic wedging, and delamination of the lithosphere // Journal of Structural Geology.— 1986.— Т. 8.— N 3—4.— P. 239—254.

Price R. A. Global Change: Geological Processes, Past & Present // Episodes. Journal of International Geoscience.— 1986.— Т. 9.— N 2.— P. 91—94.

Price R. A. The mechanical paradox of large overthrusts // Bulletin of the Geological Society of America.— 1988.— Т. 100.— N 12.— P. 1898—1908.

Larson K. P., Godin L., Price R. A. Relationships between displacement and distortion in orogens: Linking the Himalayan foreland and hinterland in central Nepal // Bulletin of the Geological Society of America.— 2010.— Т. 122.— N 7—8.— P. 1116—1134.

Cooley M. A., Price R. A., Kyser T. K., Dixon J. M. Stable-isotope geochemistry of syntectonic veins in Paleozoic carbonate rocks in the Livingstone Range anticlinorium and their significance to the thermal and fluid evolution of the southern Canadian foreland thrust and fold belt // AAPG Bulletin.— 2011.— Vol. 95.— N 11.— P. 1851—1882.

ВНЕСОК КОМІСІЇ ЕКОЛОГІЧНИХ ТЕХНОЛОГІЙ НТШ У РОЗВИТОК МІЖНАРОДНОГО НАУКОВОГО ПАРТНЕРСТВА В ГАЛУЗІ ЛІСОВОГО ГОСПОДАРЮВАННЯ

Для лісового господарювання в країнах Центральної Європи характерним є доволі схожі між собою природно-кліматичні умови. Це стосується геоморфологічних характеристик ґрунтів, густоти річкової мережі, частоти паводків, видових характеристик деревостанів тощо¹. Однак є й істотні відмінності, які передусім стосуються транспортного освоєння лісових масивів, яке в Україні є значною мірою недостатнім², що знижує якість лісового господарювання.

Багаторічні теоретичні та експериментальні наукові дослідження, проваджені членами Комісії екологічних технологій НТШ стосовно механічної системи „лісова машина — робочий орган — деревина — рушії — ґрунтова поверхня руху“, знайшли зацікавлення серед науковців і практиків лісової галузі країн Європи, зокрема — Польщі, Чехії, Словаччини, Австрії, Словенії, Румунії, Болгарії, Швеції, Фінляндії, Туреччини тощо. Результати таких досліджень неодноразово доповідались на міжнародних профільних науково-технічних конференціях, які відбувались у наукових центрах перерахованих країн, а також і України.

Удосконалення раціональних технологій заготівлі деревини з метою мінімізувати пошкодження та підвищити енергоефективність у згадуваній механічній системі потребує об'єднання зусиль дослідників різних наукових центрів. Особливо важливим, з огляду на екологію, є мінімізація деградаційних процесів в об'ємі ґрунту з утворенням і прогресом технологічної колії. Для досягнення результату доцільним є міжінституційне виконання теоретико-експериментальних досліджень, які б дозволили інтегрувати теоретичні напрацювання, натурні і лабораторні дослідження, сучасний інструментарій та обладнання, цифрові технології тощо. Дослідникам Комісії екологічних технологій НТШ в актуальних умовах таку можливість надають різні грантові програми. Зокрема, завдяки підтримці відділу міжнародних зв'язків Національного лісотехнічного університету України (НЛТУ України) члени НТШ виборюють грантові стипендії в рамках програми академічної мобільності Еразмус+, що й дає змогу отримати вагомі результати в окреслених наукових напрямках.

НЛТУ України є активним учасником Erasmus+ та має чимало партнерів за цією програмою: Університет сталого розвитку Еберсвальде (Німеччина), Естонський університет наук про життя, Познанський університет природничих наук (Польща), Технічний університет у Зволени (Словаччина), Трансільванський університет Брашова (Румунія), Люблянський університет (Словенія),

Університет Вальядоліда (Іспанія), Університет міста Бартіна (Туреччина), Університет міста Кастамону (Туреччина) тощо.

Члени Комісії екологічних технологій НТШ — викладачі кафедри лісових машин НЛТУ України, яка 2025 р. святкуватиме свій 80-річний ювілей, стали ініціативними учасниками проєктів, партнерств, обмінів студентами у межах програми Erasmus+. Щорічно, починаючи з 2022 р., викладачі кафедри лісових машин стажувалися в Технічному університеті міста Зволена (Словаччина), Університеті сталого розвитку Еберсвальде (Німеччина), Люблянському університеті (Словенія), Університеті міста Бартіна та Університеті міста Кастамону (Туреччина).

Попри воєнний стан і складність додання кордонів України разом із неймовірно великою кількістю біженців, професор кафедри лісових машин Олег Мачуга та доцент цієї ж кафедри Наталія Шевченко пройшли попередньо заплановане стажування у Технічному університеті м. Зволена за програмою Євросоюзу Еразмус+ (напрямок KA1) у березні — квітні 2022 р. та успішно повернулись до Львова, тим самим започаткувавши міжнародну співпрацю у складний період війни з московитськими окупантами. Тоді, на всіх зустрічах упродовж стажування наша делегація отримувала найщирішу підтримку Україні у війні з агресорами. Представники Технічного університету висловлювали співчуття і підтримку українському народові та засуджували загарбницькі наміри росії. У

Головний корпус Технічного університету м. Зволена.
Словаччина, 2022 р.

містах, де довелося побувати, зокрема в Кошицях й у віддаленому від України Зволени, були створені волонтерські пункти для надання допомоги біженцям з України, інформативні банери тощо.

¹ Библюк Н., Ковальчук І., Стиранівський О. Екологічні проблеми Гуцульських Карпат та шляхи їх вирішення // Історія Гуцульщини.— Львів, 2001.— Т. VI.— С. 540—570.

² Стиранівський О. А., Стиранівський Ю. О. Природоохоронні засади транспортного освоєння гірських лісових територій.— Львів, 2010.— 208 с.

А загалом Комісію екотехнологій НТШ, створену професором Нестором Библюком, і кафедру природоохоронної та лісової техніки факультету техніки Технічного університету у м. Зволени поєднують багаторічні наукові взаємини, а саме —

Зустріч проф. Олега Мачуги, завідувача кафедри лісових машин доц. Олега Стиранівського та доц. Наталії Шевченко із завідувачем кафедри природоохоронної та лісової техніки проф. Йозефом Крілеком і деканом факультету техніки Технічного університету Павлом Беньом. Зволени, 2022 р.

спільні наукові дослідження, доповіді на наукових конференціях у Словаччині та Україні, спільні публікації, подання на наукові гранти тощо. Такі заходи завжди насичені пізнавальними та цікавими подіями, зустрічами з викладачами споріднених кафедр, адміністраціями університетів, студентами. На них обговорюються проблеми, що стосуються навчальних програм бакалаврського, магістерського та PhD-рівнів, форм навчання, залучення викладачів і студентів до науково-дослідних програм у наших університетах, підвищення кваліфікації й розширення співпраці за програмою Еразмус+ в умовах, пов'язаних із війною в Україні, коли утруднений виїзд з України чоловіків віком 18—60 років.

Під час проведення експериментальних досліджень. Зволени, 2023 р.

Такі стажування дають можливість ознайомитись із обладнанням кафедр, обмінятися науковими результатами щодо розв'язання подібних практичних проблем, ознайомитися з лабораторіями

й устаткуванням для проведення навчальних занять і дослідно-наукової роботи.

Значну частину новітнього обладнання кафедри природоохоронної та лісової техніки, зокрема — три 3D принтери, 3D сканер та устаткування для виготовлення пластикової нитки з кришок від поліетиленових пляшок, набуто завдяки науковим грантам Міністерства освіти Словаччини.

Упродовж кількох мобільностей у Технічному університеті Зволени разом із викладачами та інженерами кафедри природоохоронної та лісової техніки факультету техніки вдалося узгодити план і провести експериментальні стендові дослідження щодо впливу колісних рушіїв на довкілля. Наявність сучасного обладнання і вимірювальної апаратури дали змогу провести дослідження

Біля корпусів Університету міста Бартіна. Туреччина, 2024 р.

впливу різних чинників (навантаження, тип шини і тиск у ній, вологість і щільність ґрунту тощо) на гли-

бину колії за різної кількості проїздів.

Навесні 2024 р. команда у складі завідувача кафедри лісових машин О. Стиранівського, проф. О. Мачуги та доц. Н. Шевченко виборола право реалізувати, вперше для НЛТУ України, академічну мобільність в Університеті міста Бартіна (BARU, Туреччина)³. Співпрацю з науковцями цього вишу завдячуємо професорові Павлу Бехті, який попередньо налагодив наукові зв'язки з лісо-технічним факультетом BARU.

Університет міста Бартіна є одним із наймолодших університетів Туреччини, рік заснування 2008 р. Це є класичний університет, оскільки поряд із технічними факультетами тут є й гуманітарні, зокрема факультети мистецтва, літератури, релігії, медицини тощо. Загальна кількість студентів — близько 18 000, у тому числі 1800 — іноземні студенти з країн Африки та Азії. Корпуси BARU розміщено в передмістях Бартіна у двох кампусах: Агдачі кампус та Кутлубай кампус.

³ [Електронний ресурс].— Режим доступу: <https://nltu.edu.ua/index.php/novyny/erazmus-rozshyrennya-kontaktiv>

Туреччина велику увагу приділяє освіті молоді. Гасло цього університету в перекладі українською: „Подібно до неба, освіта повинна бути доступною усім“. Це реалізовується у фінансуванні освіти. Зокрема, навчання студентів (окрім іноземних) безоплатне. Нові сучасні корпуси, лаборатор-

Зустрічі викладачів кафедри лісових машин НЛТУ України з науковцями та студентами Університету м. Бартіна. Туреччина, 2024 р.

Презентаційний стіл делегації працівників НЛТУ України в Університеті Кастамону. Туреччина, жовтень 2024 р.

не обладнання, оплата праці викладачів, логістика викликають у нас засмучення. Фінансування освітнього процесу здійснюється з окремого фонду президента Туреччини. Дуже сподіваємося, що після закінчення війни забезпечення вишів України також вийде на належний рівень.

Наша делегація мала змогу виступити з низкою лекцій стосовно загальних засад навчання у НЛТУ України, змістовною інформацією про Львів як культурний центр України та про деякі напрямки наукових досліджень, які могли б стати спільними проектами BARU та НЛТУ України.

Низка зустрічей за неформальних обставин була доброзичливо zorganizована персоналом лісотехнічного факультету — професором Хюсейном Сіврікая та доцентом Муратом Онет, а також працівником відділу Еразмус — Муратом Іпек. Зустріч з викладачами та студентами дала змогу відчувати атмосферу навчально-наукового процесу BARU.

Підсумковим зібранням стала зустріч з ректором BARU — Орган Узум, на якій завідувач ка-

федри лісових машин О. Стиранівський вручив ректору BARU пам'ятну Книгу НЛТУ України та брошуру з інформацією про історію та діяльність кафедри лісових машин. Рівно ж ректор BARU передав О. Стиранівському почесну відзнаку BARU з його логотипом. Цю відзнаку Олег Стиранівський після повернення в Україну передав Володимирові Загорському. Ректор BARU запропонував підписати меморандум про співпрацю, яка б передбачала спільне навчання аспірантів BARU та НЛТУ України.

У вересні 2024 р. завідувач кафедри лісових машин, доц. О. Стиранівський і старший викладач А. Щупак відвідали Люблянський університет (Словенія) в рамках міжнародної програми академічної мобільності Еразмус+ та для участі у науковій конференції. Основна мета візиту полягала у зміцненні академічної співпраці між університетами та обміні досвідом у сфері навчального процесу та інновацій в освітніх програмах. Під час зустрічей з колегами з біотехнічного факультету Люблянського університету обговорювали сучасні виклики освіти, шляхи впровадження новітніх технологій у навчальний процес і перспективи спільних наукових і освітніх проєктів. Окрім того, було розглянуто можливості участі студентів і викладачів НЛТУ України у майбутніх програмах обміну, що сприятиме покращенню якості освіти та розширенню міжнародної співпраці.

З 14 по 18 жовтня 2024 р. у складі делегації працівників Національного лісотехнічного університету України завідувач кафедри лісових машин доц. О. Стиранівський мав нагоду поїхати до Туреччини та взяти участь у Міжнародному тижні (Erasmus+ International Staff Week), який відбувся в Університеті Кастамону в рамках програми академічних обмінів Еразмус+⁴. У Міжнародному тижні взяли участь 26 учасників з 17 університетів з Грузії, Таджикистану, Киргизстану, Філіппін, Малайзії, Алжиру, Йорданії, України, Китаю, Індонезії, Узбекистану та Гани. Представники університетів з різних країн мали можливість представити свої університети, встановивши презентаційні столи.

В рамках програми Еразмус+ члени Комісії екологій узяли участь у 5-й Міжнародній конференції з лісової інженерії та технологій (FETEC 2024), яка проходила з 16 по 18 вересня 2024 р. в місті Любляна. Тема конференції — „Технології та системи машин для лісових операцій в умовах маломасштабного лісгосподарського підприємства“. Доцент О. Стиранівський і старший викладач А. Щупак представили доповідь, присвячену обґрунтуванню техніко-експлуатаційних параметрів лісових машин для роботи в умовах українських лісгосподарських підприємств з урахуванням впливу на лісове середовище.

В рамках мобільності до Люблянського університету у 2024 р. доц. О. Стиранівський і ст. викладач А. Щупак відвідали одне з провідних європейських підприємств у сфері виробництва лісової

⁴ [Електронний ресурс].— Режим доступу: <https://nltu.edu.ua/index.php/novyny/uchast-pratsivnykiv-nltu-ukrainy-v-erasmus-international-staff-week-v-universyteti-kastamonu-turechchyna>

техніки та обладнання — компанію Tajfun. Під час екскурсії викладачі ознайомилися з виробничими процесами, інноваційними рішеннями у розробці лісових машин та обладнанням для лісового господарства.

Дуже часто, у рамках програми Еразмус+, є нагода зустрітись із науковцями інших університетів, які також приїждять на стажування чи семінари. Так, у березні—квітні 2022 р. була можливість зустрітись із професорами Словацького сільськогосподарського університету у місті Нітра, з якими знаємось з попередніх наукових конференцій і семінарів, що проводились у Словаччині

стрілися зі студентками НЛТУ України Я. Мішиною (гр. ГМЛ-21), Н. Ганчар та Л. Старжинською (гр. ЛІ-21), які за поданням кафедри лісових машин НЛТУ України реалізували тримісячне навчання у Технічному університеті м. Зволена за програмою Еразмус+ і обговорювали з ними можливість здобуття нових компетентностей у межах освітніх програм „Галузеве машинобудування” та „Лісова інженерія”, переваги і проблемні моменти такого навчання та перспективи його продовження.

Після закінчення навчання, окрім сертифікатів, студенти здобувають неоціненний досвід спілкування іноземною мовою, комунікації, знання та практичні навички, отримані у сучасних європейських аудиторіях і лабораторіях з прогресивним обладнанням. Кафедра і надалі планує залучати студентів до міжнародної мобільності.

Програми підвищення кваліфікації завжди містять соціально-культурні елементи. Так, 2022 р. це були оглядові екскурсії містами Зволен та Банська Бистриця, відвідини музею архітектури і виноробства „Виноградницька оселя Стара Гора”, розташованого за 3 км від села Себехлеби. Цей комплекс перебуває під захистом ЮНЕСКО.

Під час мобільності в Університет міста Бартін нам вдалося відвідати історичну перлину — місто Сафранболу, яке варто відвідати всім, хто приїде до Туреччини. Поблизу міста Бартіна на березі Чорного моря міститься давнє місто — фортеця Амасра. Тут розташовані порт, маяк, залишки фортечних мурів. Амасра —

Міжнародна конференція з лісової інженерії та технологій — FETES 2024.
Люблянський університет, Словенія

і Польщі. Разом із словацькими колегами ми обговорили можливості подальшого розвитку взаємних наукових контактів шляхом подання спільних заявок на наукові гранти та подальшу участь у програмі Erasmus+.

У грудні 2022 р. відбулась зустріч з викладачами Аграрного університету в Кракові, віцедеканом Урсулою Малага-Тобоша та професором Марекан Ганчарц із кафедри інженерії, виробництва та енергетики, які також завершували стажування в рамках програми Еразмус+. Неформальна атмосфера таких зустрічей також сприяла дружнім розмовам і налагодженню нових контактів.

Завдяки багатолітнім науковим контактам, співпраці у підготовці студентів і взаємодії кафедри лісових машин НЛТУ України і кафедри природоохоронної та лісової техніки Технічного університету у Зволени (Словаччина) в 2022—2023 навчальному році реалізовано 5 студентських активностей у рамках програми Еразмус+. Однак війна в Україні вносить певні обмеження на участь у такій міжнародній мобільності і на даний час нею скористались тільки студентки.

Під час стажування в Технічному університеті Зволена О. Мачуга та О. Стиранівський зу-

стрілися зі студентками НЛТУ України Я. Мішиною (гр. ГМЛ-21), Н. Ганчар та Л. Старжинською (гр. ЛІ-21), які за поданням кафедри лісових машин НЛТУ України реалізували тримісячне навчання у Технічному університеті м. Зволена за програмою Еразмус+ і обговорювали з ними можливість здобуття нових компетентностей у межах освітніх програм „Галузеве машинобудування” та „Лісова інженерія”, переваги і проблемні моменти такого навчання та перспективи його продовження.

Після закінчення навчання, окрім сертифікатів, студенти здобувають неоціненний досвід спілкування іноземною мовою, комунікації, знання та практичні навички, отримані у сучасних європейських аудиторіях і лабораторіях з прогресивним обладнанням. Кафедра і надалі планує залучати студентів до міжнародної мобільності.

Програми підвищення кваліфікації завжди містять соціально-культурні елементи. Так, 2022 р. це були оглядові екскурсії містами Зволен та Банська Бистриця, відвідини музею архітектури і виноробства „Виноградницька оселя Стара Гора”, розташованого за 3 км від села Себехлеби. Цей комплекс перебуває під захистом ЮНЕСКО.

Під час мобільності в Університет міста Бартін нам вдалося відвідати історичну перлину — місто Сафранболу, яке варто відвідати всім, хто приїде до Туреччини. Поблизу міста Бартіна на березі Чорного моря міститься давнє місто — фортеця Амасра. Тут розташовані порт, маяк, залишки фортечних мурів. Амасра —

Виноградарська оселя Стара Гора. Словаччина, 2022 р.

курортне містечко, його вулиці заповнені туристами з Туреччини, Японії та інших азійських країн. Численні магазини, ринки, кафе з різнобарвним крамом, традиційними турецькими наїдками та солодощами. На вершині середньовічної острівної частини Амасри височіє маяк. Наша подорож закінчилась знайомством з красунею — столицею Анкарою. Широкі вулиці, зазвичай сучасні будівлі, мінарети, ринки — все це варте уваги.

Після повернення в Україну учасники мобільностей Erasmus+ звітують про результати стажувань на кафедрі лісових машин і на Вченій раді Інституту інженерної механіки, автоматизації та комп'ютерно-інтегрованих технологій (ННІ ІМА-КІТ), де діляться набутим досвідом, пропозиціями до наших навчальних програм, поширюють отримані знання під час проведення лекційних, практичних і лабораторних занять з окремих дисциплін і готують англomовні лекції з дисциплін бакалаврського, магістерського рівнів і для аспірантів.

Програма Еразмус+ відкриває нові перспективи для нашого університету, і такі мобільності

Нового імпульсу для розвитку міжнародної співпраці Національного лісотехнічного університету України з Технічним університетом міста Зволена стали офіційні делегації проректорів ТУ Зволена на святкування 150-річчя НЛТУ України, що стало проявом міжнародної підтримки нашого університету в такий складний для України час⁵.

Делегація НЛТУ України, очолювана ректором університету, членом-кореспондентом НАН України, доктором економічних наук, професором Володимиром Загорським з 18 по 21 грудня 2024 р. перебувала з візитом у рамках академічної мобільності за програмою Еразмус+ в Технічному університеті міста Зволена (Словацька Республіка). До складу делегації НЛТУ України ввійшли: проректор з науково-педагогічної виховної роботи та міжнародних зв'язків, кандидат технічних наук, доцент Микола Борис; директор Страдцівського навчально-виробничого лісокомбінату, кандидат сільськогосподарських наук, доцент Олег Данчук.

Відбулася зустріч української делегації з ректором Технічного університету міста Зволена, професором Рудольфом Кропілом і з керівництвом Технічного університету міста Зволена (TUZVO) для обговорення напрямів розширення та поглиблення співпраці між університетами, серед яких:

- обговорення та аналіз результатів співпраці за 2024 рік в організації академічної мобільності викладачів і студентів за програмою Еразмус+ (КА 1);
- формування пропозицій для розроблення та подання спільних проєктних заявок за програмою Еразмус+;
- обговорення пропозицій для подання спільної проєктної заявки за програмою Еразмус+ щодо розроблення міжнародної освітньої програми подвійних дипломів;
- зустрічі з деканами факультетів і провідними науково-педагогічними працівниками TUZVO для обговорення подальшої співпраці;
- ознайомлення з матеріально-технічною та науково-дослідною базою TUZVO;
- вивчення досвіду Технічного університету міста Зволена з організації освітнього процесу, діяльності управлінських структур та інших структурних підрозділів, а також міжнародної діяльності.

Завдяки цій зустрічі уже зорганізовано черговий візит робочої групи НЛТУ України — членів Комісії еко-технологій НТШ, для виконання подальших етапів спільних науково-дослідних робіт.

Наталія ШЕВЧЕНКО,
Олег МАЧУГА,
Олег СТИРАНІВСЬКИЙ

Проректор з наукової роботи ТУ Зволена Йозеф Крілек вручає ювілейну медаль ректору НЛТУ України на урочистих заходах з нагоди 150 річчя НЛТУ України

На зустрічі української делегації з ректором Технічного університету міста Зволена, професором Рудольфом Кропілом

є важливим кроком до інтеграції у міжнародну освітню спільноту та розвитку наукових зв'язків на світовому рівні.

дальших етапів спільних науково-дослідних робіт.

⁵ [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <https://mail.ukr.net/desktop/u0/readmsg/inbox/17382341590524647312>

НАШІ СЛАВНІ НТШІВСЬКІ ЮВІЛЯРИ

28 травня 2025 року відзначив 90-річний ювілей дійсний член НТШ (з 2002 р.), кандидат геолого-мінералогічних наук, доцент Петро Білоніжка. Знаний український учений геолог-мінералог і педагог, популяризатор науки, непересічна особистість, поважана й авторитетна, добра і порядна людина з особливою думкою та чіткою громадянською позицією,

патріот, знавець і пропагандист національної історії України, активний громадський діяч — ці риси ювіляра належно оцінила наукова спільнота України впродовж майже 70 років його плідної науково-педагогічної, організаторської і громадської роботи.

Петро Білоніжка — уродженець с. Вишнівчик Перемишлянського району на Львівщині. 1948 р. разом з батьками переїхав до Львова, де здобув середню освіту у школі № 8 (1953). Навчався на геологічному факультеті Львівського державного університету (нині Львівський національний університет (ЛНУ) імені Івана Франка) за спеціальністю „пошук і розвідка родовищ корисних копалин“ (1953—1958). Трудовий шлях розпочав на посаді техника і лаборанта у відділі геофізики Інституту геології корисних копалин АН УРСР (нині Інститут геології і геохімії горючих копалин (ІГГГК) НАН України). З 1959 р. працює у ЛНУ імені Івана Франка на посаді інженера-геолога Науково-дослідного сектору (1959—1960), молодшого наукового співробітника Проблемної геохімічної лабораторії (1960—1977), доцента кафедри мінералогії (1977—2020), зокрема в. о. завідувача кафедри (2000) мінералогії.

У 1964—1968 рр. навчався в аспірантурі без відриву від виробництва за керівництва члена-кореспондента АН УРСР, професора Євгена Лазаренка. 1972 р. захистив кандидатську дисертацію на тему „Геохимия бора, брома и йода в калийных отложениях Прикарпатья“ за спеціальністю „геохімія“. Вчене звання доцента кафедри мінералогії отримав 1980 р.

Багатогранна наукова діяльність ювіляра охоплює геологічну, мінералогічну, історичну, літературознавчу і патріотичну тематики. Геологічна тематика стосується розв'язання проблем мінералогії і геохімії, насамперед галогенної формації внутрішньої зони Передкарпатського прогину, низки інших регіонів України (Складчасті Карпати, Закарпатський прогин, Крим, Український щит). Учений — автор статей з питань термінології в мінералогії і геохімії та з історії науки, передусім історії кафедри мінералогії і геологічного факультету ЛНУ імені Івана Франка, діяльності академіків В. Вернадського, В. Соболева, Є. Лазаренка, П. Тутковського, професорів І. Верхратського, М. Полянського, Д. Бобровника, доцентів М. Сливка, Е. Янчука та ін. Він надав 86 статей до *ENCYCLOPEDIA LNU* імені Івана Франка (2011, 2014), рецензував наукові й навчальні видання, офіційно опонував кандидатські дисертації.

Значущим є науково-педагогічний доробок Петра Білоніжки. У різні роки він викладав і розробив програми і методичні вказівки з таких дисциплін, як геохімія, геохімія окремих елементів, геохімія літогенезу, геохімія доквілля, геохімія ізотопів, мінералогія осадових порід, геохімічні методи пошуків вуглеводнів, органічна речовина в геологічних системах тощо.

Особлива сторінка наукової творчості П. Білоніжки стосується подій, пов'язаних із історією визвольних змагань у Галичині, з недопущенням Івана Франка на посаду доцента кафедри української літератури, з перебігом боротьби українських студентів за українську мову у Львівському університеті.

Петро Білоніжка упродовж багатьох років — учений секретар Львівського геологічного товариства, відповідальний секретар редколегії „Вісника Львівського університету. Серія геологічна“, член Президії НТШ і заступник голови та в. о. голови Геологічної комісії НТШ, видавничої ради і редколегії „Енциклопедії“ ЛНУ імені Івана Франка, редколегії „Мінералогічного збірника“, термінологічної комісії Українського мінералогічного товариства (УМТ).

У творчому доробку доцента П. Білоніжки близько 400 друкованих наукових праць: монографії, навчальні посібники, довідково-інформаційні та літературно-публіцистичні видання, статті у наукових фахових виданнях. Чого лише вартє співавторство у чотирьох монографіях із серії „Мінерали Українських Карпат“ (1995, 2003, 2011, 2014), двох літературно-публіцистичних виданнях про академіка Євгена Лазаренка (2005, 2012) і трьох довідково-інформаційних — про кафедру мінералогії та геологічний факультет ЛНУ імені Івана Франка (2004, 2008, 2010) тощо. Вагомим внеском у науку про Землю стали нещодавно видані ним особисті монографії: „Геохімічні закономірності формування родовищ калійних солей Передкарпаття“ (2017), „Нариси з мінералогії Криму (межиріччя Бодраку і Качі)“ (2017), „Геохімія біосфери“ (2018), „Геохімія ізотопів“ (навчальний посібник, 2019), „Ноосфера та проблеми її розвитку“ (2020).

Високий науковий рівень і авторитет ювіляра стали підставою для обрання його дійсним членом НТШ і почесним членом УМТ. Серед численних відзнак — медаль „За внесок у мінералогію“ імені Є. К. Лазаренка від Всеукраїнської громадської організації „Спілка геологів України“ (ВГО „СГУ“) та УМТ, медалі „Ветеран праці“, „140 років Наукового товариства імені Шевченка“, „800-річчя Великої Монголії“, срібна медаль „За заслуги“ II ступеня ВГО „СГУ“, подяки й грамоти. Президія НТШ пам'ятною медаллю оцінила його заслуги з нагоди 150-річчя від заснування Товариства.

У Франковому університеті П. Білоніжка пройшов шлях від студента до науковця й викладача, аж до виходу на заслужений відпочинок. Попри поважний вік, він не припиняє творчої праці. До свого ювілею підготував до друку чергову монографію „Вода в неживій і живій природі“ — оригінальну й актуальну працю, яка має науково-пізнавальне значення, адресована любителям природи і широким колам читачів із закликком берегти багатства рідного краю.

Своє осяйне 90-річчя знаний учений-мінералог, педагог і громадський діяч зустрічає з новими життєвими планами, сповнений творчих і духовних сил. Тож зичимо ювіляру наснаги й оптимізму,

доброго здоров'я у любові рідних і близьких, поваги друзів, колег і соратників, здійснення задумів і нових звершень на благо України!

Роман КУШНІР, Ігор НАУМКО

У квітні цього року відсвяткувала своє 80-річчя Оксана Адамівна Сапеляк — українська вчена-етнолог, кандидат історичних наук, старший науковий співробітник відділу етнології сучасності Інституту народознавства НАН України, авторка 20 окремих книжкових видань, з них — 6 монографічних досліджень, понад двох сотень наукових, енциклопедичних і науково-популярних статей, талановита педагог української мови і літератури, знана в Україні та за кордоном громадська та політична діячка, дисидентка, Майстер народної творчості України, член НТШ (з 1990 р.), секретар Секції етнографії та фольклористики НТШ, дійсний член НТШ (з 2017 р.).

Народилася Оксана Сапеляк (дівоче Денисовець) 10 квітня 1945 р. у селі Голядин Шацького р-ну Волинської обл. У 1962 р. закінчила з відзнакою Шацьку середню школу, а у 1967 р. з відзнакою історико-філологічний факультет Луцького педагогічного інституту ім. Лесі Українки.

Свою трудову діяльність почала на педагогічній ниві ще з 1962 р. викладанням української мови та літератури у селах Мельники та Гупали Шацького р-ну, а згодом у СШ № 31 м. Львова (1968—1972). Саме у колективі останньої знайшла близьких по духу і громадянській позиції Ірину Калинець, Ольгу Горинь, Мирославу Зваричевську, співпраця і дружба з якими поєднала молоду українку на ниві підпільного просвітництва та боротьби за відродження незалежності України та Української Греко-Католицької Церкви. О. Сапеляк включилася у цю роботу ще тоді, коли невідомо було, як розгортатимуться події та яким шляхом розвалюватиметься СРСР, — мирним чи насильницьким, і, незважаючи на можливі репресії, публікувала свої аналітичні статті у двох найпопулярніших дисидентських часописах — „Український вісник” та „Християнський голос” (1980-ті — початок 1990-х рр.).

У 1990—1992 рр. О. Сапеляк депутат, а згодом голова виконкому Личаківської районної ради. З перших днів роботи на цих посадах перша в Україні ініціє вирішення питання дерусифікації на підприємствах тоді ще Червоноармійського р-ну Львова, задовго до декомунізації її наполегливими стараннями було демонтовано в районі об'єкти комуністичної символіки, здійснено перейменування району на Личаківський тощо, вперше в області та й в Україні загалом вирішено спірне питання міжконфесійних відносин.

О. Сапеляк — одна з ініціаторок відродження Союзу українок в Україні і перша голова його організації на Львівщині (з 1989 р.), ініціаторка та співорганізаторка відродження свята Матері в Україні (1990) і перенесення дати святкування Дня міста Львова на травень (2002), співзаснов-

ниця і одна з керівників щорічної премії Фонду духовного відродження ім. Митрополита Андрея Шептицького (1992).

Паралельно з громадською активністю О. Сапеляк плідно працює на ниві наукових досліджень. Започаткована 1974 р. на посаді наукового працівника Львівської картинної галереї, її наукова дорога була непростю і тернистою, оскільки за свої проукраїнські погляди, переконання і активність їй не раз довелося бути звільненою з роботи. Засоби до існування доводилося знаходити у найрізноманітніших галузях, зокрема у виготовленні мистецьких вишитих виробів, за які 1979 р. отримала звання Майстра народної творчості України.

З 1984 р. пані Оксана (з невеликими перервами) працює у відділі етнографії Інституту мистецтвознавства, фольклору та етнографії ім. М. Т. Рильського, Львівському відділенні — у 1992 р., реорганізованому в Інститут народознавства НАН України. 1998 р. захистила кандидатську дисертацію „Етнографічні студії в Науковому товаристві ім. Шевченка (1898—1939)”, яка побачила світ монографічним виданням 2000 р. Це було перше наукове дослідження діяльності НТШ у сфері народознавства.

Загалом усі праці О. Сапеляк відзначаються новаторством в етнографічній науці. Зокрема її монографія „Українська спільнота в Аргентині” (2008) — перше сучасне етнографічне дослідження, написане на широкому, власноруч зібраному на теренах Аргентини, етнографічному матеріалі з ґрунтовними теоретичними висновками щодо етапів і форм процесу етнокультурної адаптації українських емігрантів кінця XIX — початку XX ст., входження їх в аргентинське суспільство, механізми трансмісії традицій, самоідентифікації, зв'язків з Україною. Наступна її монографія „Парагвайці українського походження: церковно-громадське життя” (2011) — взагалі перше в етнографічній та історичній науці дослідження про українську спільноту в Парагваї. А її міждисциплінарні монографії на стику етнології, педагогіки та історії Церкви „Виховати нову людину. Українське Салезіянське згромадження” (2014), „Благодать жертвності. Отець Василь Сапеляк” (2017) та „Українець. Місіонер. Мислитель” (2018) вперше в українській науці висвітлюють питання історії створення та розвитку Салезіянського згромадження та роль і величність постатей його розбудовників в Україні братів Сапеляків: єпископа Андрія та отця Василя.

Окрім роботи над власними науковими дослідженнями, О. Сапеляк бере участь у багатьох колективних наукових проєктах, починаючи від праці „Полісся України: матеріали історико-етнологічного дослідження” (1997), „Відлуння голодомору-геноциду 1932—1933” (2005), „Українська трудова міграція у контексті змін сучасного світу” (2005), „Історія української культури” (2008), і завершуючи авторством понад 70 статей у „Малій енциклопедії українського народознавства” (2007), у якій була відповідальним секретарем і упорядником видання.

Після відходу у вічність колеги-етнолога Ганни Горинь упорядкувала до видання текст її моногра-

фії „Народні шкіряні промисли українців“ (2016) та написала велику дослідницьку вступну статтю про незабутню колегу та її вагомий народознавчий доробок.

Дуже плідна і вагома упорядницька праця О. Сапеляк знайшла своє втілення у співпраці з єпископом Андрієм Сапеляком над випуском у світ шести його книг (1995—2016) з історії Української Церкви. Пані Оксана не тільки редагувала та укладала матеріали владики, а й написала ґрунтовні вступні статті до кожної з них.

Окрім наукових досліджень, О. Сапеляк постійно займається просвітницькою та виховною роботою. Вона читає лекції та проводить презентації своїх наукових праць всюди, де її запрошують, — у школах, вузах, бібліотеках, книгарнях, сільських клубах, народних домах, на радіо і телебаченні. Спостерігаючи, що донести до звичайних людей інформацію про історію України, національну ідею,

виховні релігійні засади тощо, найкраще через невеликі книжечки, написані доступною мовою без наукової термінології, пані Оксана підготувала і видала цілу бібліотеку такої просвітницької літератури: „Національна ідея — напрям розвитку держави“ (2006), „Громада — великий чоловік“ (2013), „Запорука здоров'я нації“ (2015), „Мати — перший учитель релігії своєї дитини“ (2015), „Батько стелить своїй дитині дорогу в життя“ (2019), „Митрополит Андрей Шептицький — дітям і батькам“ (2021), „Молитовник для родини“ (2022).

Наукове товариство ім. Шевченка у Львові приєднується до побажань колег шановної пані Оксани Сапеляк і щиро зичить їй з нагоди 80-річчя міцного здоров'я, творчої наснаги і ще багато років плідної праці на користь історико-етнологічної науки в Україні. Многая літ!

Галина ВІНОГРАДСЬКА

23 липня 2025 року виповнилось 80 років відомому вченому в галузі теоретичної радіотехніки та радіоелектроніки, багатолітньому ректорові Національного університету „Львівська політехніка“, дійсному членові НТШ (з 2017 р.), члену-кореспонденту Національної академії педагогічних наук України, доктору технічних наук, професорові Юрію

Ярославовичу Бобалу.

Юрій Бобало народився в с. Дунаїв Перемишлянського району Львівської області. Після закінчення школи працював, служив в армії, навчався на радіотехнічному факультеті Львівського політехнічного інституту, був аспірантом Московського авіаційного інституту ім. С. Орджонікідзе. Всю свою трудову діяльність присвятив Львівській політехніці, пройшовши шлях від посади завідувача навчальної лабораторії кафедри радіотехнічних систем та пристроїв радіотехнічного факультету до ректора Національного університету „Львівська політехніка“. З липня 2025 р. є радником ректора університету.

Юрій Бобало — знаний фахівець у сфері радіоелектроніки, автор понад 350 наукових і навчально-методичних праць. Входить до складу Адміністративного комітету Національної ради України з питань розвитку науки і технологій; працював головою секції Наукової ради за фаховим напрямом „Електроніка, радіотехніка та телекомунікації“ Міністерства освіти і науки України, є заступником голови Західного наукового центру (ЗНЦ) НАН України і МОН України, а також співкерівником Науково-навчального центру з правами Відділення цільової підготовки Університету та ЗНЦ НАН України і МОН України. Він є головою Спеціалізованої вченої ради при університеті, Почесним доктором (Doctor Honoris Causa) Вроцлавської політехніки, Сілезького політехнічного університету та Івано-Франківського національного технічного університету нафти і газу.

У 2007—2025 рр. Юрій Бобало — ректор Національного університету „Львівська політехніка“.

Усі напрями його діяльності були спрямовані на утвердження університету як потужного наукового та освітнього осередку, здатного оперативно реагувати на освітні, наукові, культурні, соціальні запити суспільства. Як ректор Львівської політехніки та голова Ради ректорів закладів вищої освіти Львівщини брав активну участь у розробці проекту Закону України „Про вищу освіту“ (2014). Львівська політехніка за активної участі Ю. Бобала першою в Україні запровадила багатоступеневу підготовку фахівців за освітньо-кваліфікаційними рівнями „бакалавр“ (1996), „спеціаліст“, „магістр“ (1994) на засадах нових навчальних технологій.

Результатом управлінської діяльності Ю. Бобала є високі позиції університету в національних і міжнародних рейтингах: упродовж останніх років Львівська політехніка — у п'ятірці найкращих українських університетів. Під його керівництвом у 2024 р. Львівська політехніка стала найбільшим університетом України за кількістю студентів, лідером серед університетів України за кількістю поданих заяв від вступників — як на бакалаврат, так і у магістратуру. Університет став першим за кількістю зарахованих на контракт та другим із зарахування на бюджет, а також є у трійці лідерів за кількістю державних грантів, отриманих на навчання. 2024 р. політехніка отримала найбільший серед усіх університетів України обсяг фінансування фундаментальних і прикладних досліджень і науково-технічних розробок. Львівська політехніка є лідером серед українських університетів за обсягом фінансування міжнародних проєктів, за публікаційною активністю у міжнародних виданнях з високими індексами впливовості (квартілями Q1-Q2). До міжнародних наукометричних баз даних Scopus і Web of Science входять п'ять наукових фахових видань університету.

За безпосередньої участі Ю. Бобала в університеті розроблено та впроваджено систему мотивування, метою якої є підвищення педагогічної, наукової та творчої активності працівників університету. З ініціативи ювіляра у Львівській політехніці розробили й запровадили систему підтримки молодих науковців, свідченням ефективності якої є отримання престижних нагород, премій і грантів.

Визначальною для Юрія Ярославовича є організація діяльності університету на засадах корпоративної культури, яка передбачає сповідування

університетських, національних та європейських цінностей. Чималу увагу очільник політехніки приділяв реалізації заходів, спрямованих на популяризацію університету в національному й міжнародному освітньо-науковому просторі та вдосконалення його бренду.

За час перебування Ю. Бобала на посаді ректора Львівська політехніка посилила свої зв'язки та розгорнула плідну співпрацю зі світовим українством. У стінах Львівської політехніки Міжнародний інститут освіти, культури та зв'язків з діаспорою організував численні міжнародні конгреси та виставки, присвячені утвердженню ідеї об'єднання наших земляків з усього світу. Відбувалася комунікація з очільниками провідних структур світового українства, зустрічі для академічних спільнот зі знаковими особистостями. Юрій Бобало всебічно підтримує Наукове товариство імені Шевченка в Україні, є ініціатором створення в його структурі Комісії з електроніки та електротехніки, був одним з організаторів проведення на базі Львівської політехніки низки засідань Товариства, зокрема, Пленарного засідання до 150-річчя НТШ у грудні 2023 р.

Вересень поточно-го року став ювілейним для дійсного члена НТШ (з 2017 р.), доктора історичних наук, професора, академіка АН ВО України, заслуженого працівника освіти України Варфоломія Степановича Савчука. 17 вересня 2025 р. ювіляру сповнилося 80 років, з яких 55 присвячено плідній науково-дослідній, педагогічній і громадсько-нау-

ковій діяльності. Свій достатньо великий творчий шлях В. Савчук пройшов під улюбленим гаслом: „Боротися і шукати, знайти і не здаватись!” (А. Теннісон), яке стало його життєвим кредо.

Народився відомий український учений і педагог в смт Біла Калитва Ростовської області, а дитячі роки й подальше життя тісно пов'язані з Україною, з м. Дніпропетровськ (нині Дніпро). Тут 1963 р. він закінчив середню школу № 23, згодом вступив до Дніпропетровського державного університету. Такий вибір був не випадковим, а зваженим, визначеним як школою, так і сім'єю, у якій приклад батька Степана Васильовича Савчука, одного з найстаріших учених і викладачів Дніпропетровського гірничого інституту, сформував стійке прагнення до науково-дослідної роботи. Закінчивши з відзнакою університет 1969 р. за спеціальністю „радіофізика“, молодий фахівець почав працювати інженером-програмістом у Науковому дослідницькому інституті автоматизації чорної металургії (Дніпропетровськ).

Проте, зацікавившись новим напрямом у науці — біоніка та біофізика — 1970 р., В. Савчук вступає до аспірантури Інституту фізіології імені А. А. Богомольця АН УРСР за спеціальністю „біофізика“. Тут у травні 1974 р. він підготував і успішно захистив кандидатську дисертацію „Вивчення тонічної активності інтактних нервів за допомогою методу збігу відведених потенціалів дії“ (науковий

Про важливість особистого внеску Юрія Ярославовича в розвиток української освіти і науки свідчать численні державні нагороди, серед яких — орден князя Ярослава Мудрого V, IV і III ступенів, орден „За заслуги“ III ступеня, відзнака Президента України — ювілейна медаль „25 років незалежності України“, почесне звання „Заслужений працівник освіти України“. У складі авторського колективу його відзначено Державною премією України в галузі науки і техніки 2015 року за цикл праць „Моніторинг об'єктів в умовах апріорної невизначеності джерел інформації“.

Ю. Бобала також відзначено Грамотою Верховної Ради України (2004), Почесною грамотою Кабінету Міністрів України (2009), відомчими відзнаками МОН України — нагрудним знаком „Петро Могила“ (2005), „За наукові досягнення“ (2008, 2010), „Відмінник освіти України“ (2004), Почесною грамотою МОН України (2001), нагородами і медалями НТШ.

Бажаємо ювіляру міцного здоров'я, довгих років активного життя, творчої наснаги і оптимізму на многії літа!

Роман КУШНІР, Дмитро ФЕДАСЮК

керівник д. б. н. академік В. І. Скок). Наслідком наукової роботи став уперше в Україні та в СРСР розроблений метод збігу спеціальних потенціалів дії і створений відповідний пристрій, захищений сертифікатом винаходу автора, й розроблена (разом із професором Ю. І. Петуніним) математична модель поширення тонічної активності вегетативних нервів тварин. Повернувшись у Дніпропетровськ 1975 р., молодий учений продовжив свою науково-педагогічну діяльність на кафедрі фізики Дніпропетровського національного університету, пройшовши шлях від асистента (1976) до професора кафедри (1996). За рішенням вченої ради Міністерства освіти і науки, 1980 р. йому надано вчене звання доцента, а 2001 р. — професора кафедри фізики. Протягом 55 років В. С. Савчук викладає курс загальної фізики на різних факультетах ДНУ, з 1991 р. відновив курс „Історія фізики“, започаткував викладання дисципліни „Концепції сучасного природознавства“. Суттєвим є внесок автора в розробку методології навчального процесу, що знайшло свій вираз у значній кількості підготовлених навчально-методичних матеріалів з різних дисциплін.

Ювіляр успішно поєднує педагогічну діяльність з науково-дослідною. Наприкінці 1980-х рр. він робить остаточний вибір у своїй науковій діяльності, зосередившись на новому напрямі досліджень у галузі історії науки і техніки. У квітні 1996 р. він успішно захищає докторську дисертацію „Історико-науковий аналіз діяльності природничо-наукових товариств України, Криму та Бессарабії: друга половина XIX — початок XX ст.“ (Спецрада ДНУ). В незалежній Україні це дослідження стало першим у галузі історії науки. Саме цьому напрямку досліджень ювіляр віддав багато творчих сил та енергії й ініціював відкриття очної аспірантури у Дніпропетровському національному університеті за спеціальністю „історія науки і техніки“. За цим напрямом він підготував значну когорту українських учених: 2 доктори наук і 12 кандидатів історичних наук. В. С. Савчук є членом двох спеціалізованих рад із захисту дисертацій: ДНУ (спеціальність — історія України) та Центр досліджень науково-технічного потенціалу та історії

науки (ЦДПН НАН України) (спеціальність — історія науки і техніки). Часто виступає офіційним опонентом на захистах дисертацій за спеціальностями „історія науки і техніки” та „історія України”.

Характерною рисою наукових досліджень ювіляра є його постійний потяг до вивчення глибинних основ і форм організації та становлення української науки. Вчений у процесі науково-дослідницької діяльності отримав ряд нових результатів з історії науки, історії фізики, історії природничо-наукових товариств України, відтворив невідомі, маловідомі чи зовсім забуті сторінки історії науки та техніки в Україні, творчий спадок діячів науки і техніки, історії наукових та освітніх установ в Україні й т. ін. На сьогодні науковий доробок В. С. Савчука налічує близько 300 наукових і педагогічних творів, а також три сертифікати авторських прав на винаходи.

Не менш насиченою є й громадсько-наукова діяльність ювіляра. 1993 р. Варфоломій Степанович став одним з ініціаторів (разом із В. А. Панфіловим) видання першого в незалежній Україні спеціалізованого журналу „Вісник Дніпропетровського університету. Історія та філософія науки і техніки” (нині „Studies in History and Philosophy of

Science and Technology”), в якому й до сьогодні є відповідальним редактором. Крім того, він є членом редакції таких шанованих наукових часописів: „Наука і наукознавство” (Київ), „Наддніпрянська Україна: історичні процеси, події, постаті” (Дніпро), „Kwartalnik Historii Nauki i Techniki” (Польща). У період від травня 1994 до серпня 1999 р. В. С. Савчук очолював видавництво ДНУ, був ініціатором і виконавцем низки видавничих проєктів, відзначених різними нагородами на Форумі видавців України.

Варфоломій Степанович завжди відкритий для спілкування. Колеги відзначають широту його інтересів і вподобань. Він добре знає класичну літературу, любить театр, має гарне почуття гумору, у людей цінує точність та обов'язковість й дотримується цих правил сам.

На урочистому засіданні з нагоди 150-річчя від заснування НТШ першого голову Дніпровського осередку В. С. Савчука (1997—2006) нагороджено пам'ятною медаллю. Свій ювілей Варфоломій Степанович зустрічає у розквіті творчих сил, сповнений енергії, нових планів та ідей. Тож побажаємо ювіляру здоров'я і життєвої енергії задля втілення всього задуманого!

Надія КУШЛАКОВА

У жовтні 2025 р. відзначив свій славний 80-літній ювілей Богдан Романович Кияк — відомий фізик, наукознавець, доктор економічних наук, Заслужений діяч науки і техніки України, дійсний член НТШ (з 2017 р.), заступник голови Київського осередку НТШ.

Народився ювіляр 15 жовтня 1945 р. в с. Верхнє Синьовиднє Сколівського району колишньої Дрогобицької області у родині відомих учителів родом з підльвівського містечка Винники. Приклад батьків — українських патріотів, діячів Української греко-католицької церкви — став йому дороговказом на життєвій дорозі.

Закінчивши з відзнакою середню школу, Богдан Кияк вступив на фізико-математичний факультет Чернівецького державного університету (1961), на якому завершив навчання 1969 р. після трирічної армійської служби. Вступив в аспірантуру Інституту фізики АН України (1973), захистив кандидатську дисертацію (1980) за спеціальністю „фізика твердого тіла”. Автор понад 50 опублікованих наукових досліджень у галузі лазерної та радіаційної фізики, оптики напівпровідників і люмінесцентної кераміки, має авторські свідоцтва на винаходи у галузі спеціальних конструктивних оптичних матеріалів. Понад двадцять років працював в Інституті фізики АН України, пройшов шлях від інженера до завідувача сектору. Брав активну участь у громадському житті, організував інститутські осередки „Просвіти”, „Рух”.

З 5 лютого 1992 р. — на державній службі в Комітеті з науково-технічного прогресу, згодом — у Міністерстві науки і технологій та Міністерстві освіти і науки. Брав участь у розробці експертних методів моніторингу та визначення пріоритетів наукових досліджень, створенні Державного фонду фундаментальних досліджень, який започаткував

вітчизняну конкурсну (грантову) систему підтримки науки, реформу вітчизняної науки. Відповіді на питання щодо засад незалежної експертизи, хто і як повинен визначати пріоритети, — знаходимо у виданні „Методи, алгоритми та моделі інформаційних технологій наукового прогнозування” (2001).

Результати наукознавчих і наукометричних досліджень Б. Кияк опублікував у семи монографіях і понад 60 журнальних публікаціях. Доповідав на багатьох конференціях, у тому числі і закордоном. Член редакційної колегії міжнародного журналу „Наука і наукознавство”, входив до вченої ради Центру досліджень науково-технічного потенціалу та історії науки ім. Г. М. Доброва НАН України, брав участь у підготовці законів України про наукову діяльність та її експертизу. Багато зусиль доклав для популяризації наукових досліджень, вивчення наукової спадщини славних українських учених, зокрема Михайла Остроградського, Олександра Смакули, Остапа Стасіва, Олександра Гольдмана.

Серед десятків публіцистичних статей Б. Кияка важливою є збірка нарисів „10 портретів відомих фізиків” (2015).

2003 р. ювіляр захистив докторську дисертацію за спеціальністю „економіка та управління науково-технічним прогресом”, викладав у вищих навчальних закладах такі дисципліни: „Основи наукових досліджень”, „Інтелектуальна власність”, „PR — стосунки з громадськістю”. З 2005 по 2014 р. — директор Державного фонду фундаментальних досліджень. Уся його діяльність була спрямована на розвиток наукових досліджень, розв'язання найважливіших наукових і науково-технічних проблем, підтримку досліджень і розробок молодих учених.

Б. Кияк захоплюється поезією, історико-мемуарною літературою, футболом, тенісом. Своїм кредо обрав відомі життєві принципи: „Semper in motu”, „De omnibus dubitandum”.

Від усієї нтшівської спільноти бажаємо Богданові Романовичу міцного здоров'я і насаги для творчих звершень на багато років!

Редакція

ОГЛЯДИ НОВИХ КНИЖОК, РЕЦЕНЗІЇ

Юрій Диба. *Imago gentis Tauroscytae: легендарний родовід руси в князівських особових знаках Х—ХІ століть*.— Львів: Національний університет „Львівська політехніка”, Наукове товариство ім. Шевченка, 2024.— 620 с.: іл.— (Серія „Невідома давня Україна” — 2).

Присвячена 150-річчю Наукового товариства ім. Шевченка монографія професора „Львівської політехніки” Юрія Диви про походження князівських знаків у вигляді двозубців і тризубців є другою книжкою у задекларованій автором серії „Невідома давня Україна”. Першою у цій серії стала видана десять років перед тим „Батьківщина святого Володимира: Волинська земля у подіях Х століття” (2014). Ця чимала перерва має цілком логічне пояснення, адже автор занурився у джерельний матеріал та історично-геральдичні дослідження, що нагромаджувалися вже понад століття й постійно доповнюються новими археологічними знахідками. Свідченням ретельного опрацювання теми є вагомий науково-довідковий апарат монографії з розлогим бібліографічним переліком, що містить близько вісімсот позицій опрацьованих текстів.

Поява нового дослідження Ю. Диви — цілком непересічне явище в українській медієвістиці, навіть незважаючи на те, що в останні роки було зроблено дуже суттєвий поступ у вирішенні питання цілісного осмислення руської середньовічної геральдики у її зв'язку з догеральдичними родовими знаками руської еліти. Тут варто згадати дві праці Олега Однороженка „Де, коли і чому виникли герби? Вступ до візантійської геральдики Х—ХІІ ст.” (2022) та „Геральдика середньовічної Русі (України): У 3-х т. Т. І: Генеза руської геральдики. Х—ХІІІ ст.” (2023), що вийшли друком у харківському видавництві „Фоліо”. Навіть на цьому монументальному тлі монографія Ю. Диви вирізняється самобутністю авторського погляду на джерела особових і родових знаків володарів Русі, використання яких фіксується від зламу ІХ—Х ст., а широта осмислення історичної проблематики та обсяг залучених історичних джерел здатні суттєво вплинути на дотеперішні уявлення про початки Русі та масштаби інкорпорації її еліти у військово-політичну систему тогочасної християнської ойкумени.

Автор пропонує на розсуд читачеві цілком самобутню та ретельно обґрунтовану гіпотезу походження князівських знаків, які первісно мали вигляд двозубців і поступово трансформувалися в різні типи тризубців, найвідомішим серед яких став особовий знак князя Володимира Святославовича. Суть цієї гіпотези автор розкриває вже у передмові, де пояснює, що особові знаки у вигляді двозубців виникли внаслідок тісного зв'язку руської еліти з візантійським політичним та інтелектуальним середовищем, у надрах якого сконструйовано та запропоновано київським володарям

псевдогенеалогію, яка базувалася на позірному зв'язку русів з античними таврами та тавроскіфами, що замешкували Північне Причорномор'я, звідки й руси здійснювали свої походи на Візантію. Відтак візантійські автори почали використовувати ці античні етноніми паралельно зі звичним найменуванням свого північного сусіда русами. Зважаючи на те, що етнонім таври перекладається грецькою як бики, за графічне позначення цієї військово-торговельної спільноти було запропоноване зображення голови бика (букранія) у схематичному вигляді, знаному нам як двозубець. Власне наукова новизна дослідження Ю. Диви полягає у тому, що він довів, що подібна практика

конструювання псевдогенеалогій, базованих на античній, є характерною для багатьох варварських спільнот Європи, але винятковість русів полягала у тому, що разом із тавроскіфською генеалогією вони отримали і родовий знак, одну з видозмін якого у вигляді тризубця князь Володимира використано у розробці форм державного герба України.

Дослідження відкриває перший розділ „Зображення князівських родових та особових знаків”, у якому Ю. Диба систематизував знані науці князівські знаки за їхніми зображеннями, більшість з яких розпорошена у періодичних виданнях. Ця систематизація здатна слугувати найповнішим повноцінним каталогом князівських знаків, якого дотепер не було зроблено. У цьому каталозі автор демонструє зображення знаків на печатках, монетах, митних пломбах, предметах озброєння та військового спорядження, посуді а також на будівельній кераміці, кам'яних поверхнях та у графіті на тиньку мурованих споруд. Але основну увагу зосереджено на зображеннях князівських знаків на металевих і кістяних, трапецієподібних підвісках, власники яких використовували їх як офіційні вірчі знаки, якими князі делегували частину власних повноважень своїм службовцям. Серед них увагу звернуто на нехарактерне зображення увінчаного хрестиком пташиного профілю, яке пов'язують із княгинею Ольгою. Більшість ранніх зображень князівських знаків є широкими, обведеними контурною лінією двозубцями. Найдавніший знак у вигляді лінійного (в одну лінію) двозубця був видряпаний на дирхемі 877—878 рр., що походить із готландського скарбу з наймолодшою монетою, датованою 880—885 рр., але, зважаючи на тривалий обіг монет у скандинавському середовищі (навіть кілька десятків років), до скарбу вони могли потрапити значно пізніше. Таким чином, як стверджує автор, появу

перших князівських знаків у вигляді двозубців можна датувати зламом IX—X чи початком X ст.

У другому розділі „Походження і символічний зміст князівських родових та особових знаків” Ю. Діба аналізує відомі на сьогодні гіпотези про походження та семантику князівських знаків. Їх сприймали як символ державної влади, релігійний символ, світсько-військовий символ чи геральдично-нумізматичне зображення. У них також добачали князівську монограму, орнаментальний мотив чи тамгу, запозичену у сусідніх народів. Переважна більшість із цих трактувань має характер здогаду, побіжного припущення, викладеного у вигляді короткої ремарки у тексті. За спостереженням Ю. Діби, з прикладів ґрунтовного наукового осмислення проблеми семантики князівських знаків трактування тризубця Ярослава якорем святого Климента-папи, мощі якого шанували в Десятинній церкві та визнавали покровителем Руської землі. У своєму дослідженні Ю. Діба зосереджується на походженні двозубців і звертає увагу на наведену дослідниками одну з формальних морфологічних паралелей до контурних двозубців, яка звично сприймалася за прояв конвергенції без будь-якого історичного зв'язку між порівнюваними явищами. Його увагу привернув священний символ мінойської культури Криту, а також мікенської культури материкової Греції, що зображає естетизовану символічну пару бичачих рогів, знаний як „Роги освячення”.

Незважаючи на те, що „Роги освячення” мінойської цивілізації та появу контурних двозубців Руси розділяє понад дві тисячі років, Ю. Діба пропонує проаналізувати низку історичних подій першої половини X ст., які унаочнюють зв'язок поміж цими культурними явищами. У третьому розділі „Три руські походи на Крит: причини та ідеологія” дослідник аналізує три візантійські військові кампанії зі звільнення від арабів острова Крит 911—912 рр., 949 р. та 960—961 рр. У цих походах і тривалих облогах столиці Критського емірату — міста Хандак (колишнього порту мінойського Кносса) брали участь загони київських русів. Їхня участь у цих кампаніях була обумовлена візантійсько-руськими угодами і організовувалася Олегом, Ігорем і Святославом. На гадку Ю. Діби, ідеологічним підґрунтям руських походів на Крит слугувала пропагована візантійцями тавроскіфська псевдогенеалогія русів. Із цим середземноморським островом історичних тавроскіфів поєднало епонімізоване ім'я персонажа давньогрецьких міфів — критського царя Тавра, якого прийняли за епонім тавроскіфів та відвели йому роль легендарного першопредка київського правлячого роду. Дослідник доводить, що подібні античні псевдогенеалогії були характерними для багатьох європейських народів і використовувались як засіб легітимізації їхньої національної ідентичності. У пошуках матеріального підтвердження тавроскіфського псевдородоводу впродовж багатомісячних облог Хандака було використано артефакти мінойської доби із зображеннями „рогів освячення”, морфологічні характеристики яких використано у створенні контурної версії князівського двозубця. Більше того, Ю. Діба називає імена візантійських посадовців, учасників критської кампанії, які могли долучитися до створення тавроскіфської псевдогенеалогії русів — Никита Магістр та його адресат на Русі Йоан Містик. Вони знані з листування між собою, у якому іронізують над мало не обожествленням візантійських посадовців і принесенням русами у жерт-

ву золоторого бика. Згадка Никити про бика із золотими рогами відсилає до богословської праці Євсевія Кесарійського „Приготування до Євангелія”, де описано Зевса у вигляді золоторого бика, який викрав Європу. За деякими версіями міфу, викрадачем був критський цар Тавр, який став епонімом русів-тавроскіфів. Згадка про ці міфічні часи є у „Слові о полку Ігоревім”, де згадано часи Буса — синоніма до слова Тавр-бик.

Таким чином, Ю. Діба доводить, що інспірований візантійцями та вмотивований тривалим перебуванням на Криті інтерес русів до історичної та матеріальної спадщини острова наочно виявився у буквальному, аж до деталей, копіюванні сакральних знаків мінойської доби. У третьому розділі „Інтерпретація мінойських прототипів у князівських особових знаках” дослідник наочно демонструє, що перелік можливих запозичень значно ширший, адже мінойські „Роги освячення” зазвичай доповнювалися додатковими фігурами, розміщеними у вільному просторі між двома священними рогами. Подібний прийом використовувався у княжих особистих знаках, створених на основі родового контурного двозубця, де додаткові фігури також розміщувалися у вільному полі між його зубцями чи встановлювалися на третій центральний стержень (зубець). Перелік таких додаткових фігур обмежений і збігається як у мінойській, так і у руській традиції. Так, серед модифікацій тризубців характерні зображення зі специфічною формою центрального зубця, що нагадує колосся. Численні аналоги до цього княжого знака відомі із зображень на мінойських печатках, де між парою „рогів освячення” аналогічний колосоподібний елемент, що, найвірогідніше, зображав оливкову гілку. Одним із варіантів княжих особистих знаків є тризубець із зображенням птаха на вершині центрального зубця. У мінойському мистецтві часто трапляються зображення пташок між парою „рогів освячення” на тонкому стрижні чи на дволезовій сокирі — лабрисі. Велика група князівських знаків, які трактують особистим знаком Ярослава Мудрого, мають форму тризубців, на центральному зубці яких були фігури округлої форми, нагадують простий диск, просте коло або коло з крапкою в центрі чи солярний знак. У мінойському сакральному мистецтві є чимало буквальних паралелей до таких знаків. Мінойські аналоги мають також руські князівські двозубці та тризубці із зображенням Мйольніра (двостороннього молота Тора) між зубцями. Подібно до мінойських лабрисів, зображення молотів Тора також зображувалися як самостійна емблема на трапецієподібних княжих підвісках. З походами русів на Крит у першій половині X ст. Ю. Діба пов'язує появу на території Центральної та Східної Європи унікального типу сокир, що мають прямі паралелі у специфічних формах мінойських лабрисів з подвоєними лезами. Ще одним характерним елементом, що завершує центральні зубці князівських тризубців, є паросток або квітка лілії „крин” з трьома або п'ятьма пелюстками. Подібні рослиноподібні елементи розміщувалися на осі мінойських „Рогів освячення”. Найвідомішим видом тризубців став особистий знак князя Володимира Святославовича, центральний елемент якого на трапецієподібних підвісках нагадує стійку у вигляді наконечника списа чи лезо меча або кинджала, морфологічні паралелі до яких також наявні у мінойському мистецтві. Таких і багатьох інших паралелей Ю. Діба віднаходить саме у мінойському мистецтві Криту, звідки вони могли

бути запозиченими учасниками критських походів. Серед творів мистецтва Східного Середземномор'я доби бронзи є також артефакти, ідентичні з кістяною пластиною з Білої вежі. Такими аналогами є кістяні дископодібні пластини кіпрського походження, прикрашені „розеткою” розміром від 4 до 7 см. Один із них міг потрапити у руки учасника багатомісячних облог Хандака з котрогося із руських підрозділів.

У дослідженні також відзначаються типологічні паралелі між свинцевими вотивними речами з античної Ольвії та основними типами сакральних знаків мінойського Криту. Ці паралелі мають своє історичне підґрунтя. Понтійська Ольвія була заснована жителями анатолійського Мілета, який своєю чергою заснували критяни. Античні географи локалізували історичних тавро-скіфів поблизу Ольвії, що й дало візантійським інтелектуалам історичні підстави побудувати псевдогенеалогію русів у зв'язку з Критом, володарем якого був Тавр, що став історичний епонімом русів тавро-скіфів.

Наприкінці своєї праці Ю. Диба наводить важливе та переконливе документальне свідчення збереження пам'яті про критські сторінки історії ранньої Руси, а опосередковано — про тавроскіфський псевдородовід русів у християнізованому князівському середовищі XI—XII ст. Воно зафіксоване у фрагменті Молитви князя Володимира Мономаха з зверненням до святого архієпископа міста Гортина Андрія Критського. З тексту молитви довідуємося, що у сім'ї Володимира складали шану критському святителю і трактували його за-

ступником роду. На Критському престолі Андрій був спадкоємцем першого критського архієпископа, апостола Тита, який походив з роду критських царів. Тит був хрещений і поставлений на критський престіл апостолом Павлом, якого літописець характеризував учителем Руси. Таким чином апостольський авторитет св. Павла та царське походження апостола Тита, наступником якого був Андрій Критський, узаконили та сакралізували тавро-скіфський псевдородовід уже в очах християнського князівського оточення. Фактично, як доводить Ю. Диба, ця новіша, суто християнська версія пов'язаної з Критом псевдогенеалогії заступила собою язичницьку за своєю суттю традицію, зберігши критський географічний та історичний контексти.

Нова монографія Ю. Диби насичена подібними численними історичними фактами та алюзіями, які у своїй сукупності формують у читача цілком новий погляд на ранній період формування киево-руської державності і родову символіку київських володарів. Крім численних покликів на історичні джерела, автор монографії доповнив текст якісними ілюстративними матеріалами, які роблять цей екскурс в історію зрозумілим і доступним не лише фахівцям з історії. З об'єктивних причин це багате текстове та ілюстративне наповнення не можна передати в обмежених рамках жанру книжкового огляду. Але цілком очевидно, що нова праця Юрія Диби суттєво збагатила українську медієвістику і продемонструвала її нові перспективи.

Ігор МИЦЬКО

Леонід Тимошенко. Феномен Берестейської унії (XVI — початок XVII ст.).—
Дрогобич: Коло, 2024.— 760 с., іл., карт., табл.

Рецензована монографія є спробою незаангажованого / позаконфесійного підходу до трактування проблеми і до певної міри закриває суттєву лакуну в сучасній історіографії.

Леонід Тимошенко одним із перших українських істориків Церкви розпочав роботу в архівах і бібліотеках України, Білорусі, Польщі, Росії, США, Франції, Великої Британії, Італії та Нідерландів. Позаяк головний блок автентичних джерел до історії унії зберігається в архівах Санкт-Петербурга, він зосередив свої пошуки саме там. Дослідникові потрібно було не менше двох десятиліть, щоб осмислити цю феноменальну подію в історії киево-руського християнства. Тривале студювання теми вивело Л. Тимошенка на нові рубежі зрозуміння ситуації як в організаційно-правовому руслі, так і в інституційному.

У першому розділі монографії Л. Тимошенко докладно розглядає організаційну структуру Київської митрополії на джерелах другої половини XVI ст. крізь призму становища та функціонування інституцій. Тут багато нового: наприклад, саме він дослідив інститут крилосу — органу управління при єпископських кафедрах. Однією з важливих наукових проблем, яку вдалося актуалізувати в монографії, — інститут патріарших екзархів.

Ось один із вкрай важливих висновків: у католицькій Речі Посполитій Руська Церква мала певні проблеми, але на кінець XVI ст. ситуація

вирівнялась: стабілізувалась єпархіальна, намісницька, парафіяльна та монастирська мережі. Важливим показником цього є такі авторські підрахунки: Руська Церква була добре забезпечена матеріально, а, скажімо, кафедральні маєтки налічували понад 250 одиниць, і це без монастирських володінь, яких також було чимало. Л. Тимошенко по-новому підійшов до трактування права патронату, яке чомусь в українській історіографії завжди зводили до королівського права подавання. При цьому ігнорувалось, що багато парафій Руської Церкви перебувало у приватних маєтках, куди не сягала рука державного законодавства, відносно автономію мали також парафії в маґдебурзьких містах, де право подавання належало міським громадам. Феноменом Києво-руського християнства є мережа церковних братств.

Дискусійне питання, якому приділена чи не найбільша увага: чи була криза Церкви, чи вона могла бути головним чинником генези унії? Глибший аналіз, здійснений автором, показав, що в XVI ст. концепцію кризи нав'язували римо-католики, зокрема, Петро Скарґа. Православні публіцисти також визнавали окремі кризові явища, але вони їх не абсолютизували, а, приміром, львівські братчики виявляли вади Церкви винятково для дискредитації свого владика Гедеона Балабана, з яким вони вели багаторічну боротьбу. До речі, згаданий факт боротьби локалізується лише

на території Львівської єпархії, але його неправомірно поширили на всю митрополію, де нічого подібного не спостерігалось. Відтак цей чинник, який нібито завдав великої шкоди всій Церкві, був гіперболізований до рівня одного з найбільших проявів кризи.

Спростовуючи концепцію „тотальної кризи“, Л. Тимошенко наголошує, що криза таки побутувала, але він її кваліфікує, як лише окремі „прояви кризових явищ“, які були фактично регіональним відблоском глобальної кризи Церкви в Європі, яка призвела до Протестантської Реформації, а в києво-руському християнстві процес, вірогідно, затягнувся найдовше. Задовго до ініціювання унійного процесу у Київській митрополії були започатковані програми реформування укладу релігійного життя (магнатами, церковними братствами, єпархією); у чомусь вони були малоуспішними, але загалом призвели до загального пожвавлення релігійного життя та потужних змін у розвитку релігійної культури. Автор цілком правомірно та аргументовано стверджує, що на тлі суцільного занепаду релігійного життя в сусідній „одновірній“ Московії Руська Церква мала не кризу, а піднесення. У згаданому контексті Л. Тимошенко слушно формулює питання: чи потрібні були інші реформи і в чому їх сенс? Порівняльно-історичний аналіз, у форматі якого написана монографія, привів її автора до цікавого висновку: уявлення про так звані вади києво-руського християнства значно спрощуються при порівнянні зі становищем польських католиків.

Аналіз становища Руської Церкви після укладення Люблінської унії (1569 р.) привів Л. Тимошенка до засновку, що якогось загального релігійного гніту з боку католиків до православних не було. Регулярно підтверджувалися права православних та їх урівняння з католиками, але, звісно, права часто порушували (зазвичай на місцях), а православна Церква залишалась меншопартійною. Все змінилось після Берестя, коли розпочався відомий тиск на тих православних, які не прийняли унію. Парадоксально, але й уніати в католицькій державі не здобули бажаних для них пріоритетів. У згаданому контексті автор коментує такі прояви кризи, віднозовані в джерелах, як двоєженство духовенства, номінацію на одну вакантну кафедру одразу двох осіб, що звичайно пояснювалось підкупом. Найбільш яскравий приклад — кілька відомих фактів номінації королем одразу двох осіб на одну вакантну кафедру, що призвело до боротьби за „місце під сонцем“. Дослідник потрактовує згадані приклади як поодинокі випадки, які дуже гіперболізовані. Щодо церковно-державних відносин, то вони поширювалися і на католиків. У стосунку до кричущого явища „двоєженства“ священників (його найбільше акцентувало Львівське братство) Л. Тимошенко зауважує, що і з ним переважно мирився місцевий шляхетський соціум, з якого в цій добі рекрутувалися священство та єрархія.

Польський католицизм, як відомо, багато в чому реально переважав: фундаціями на побудову костелів і освітнім рівнем єпископату, який мав представництво в Сенаті. Католики також мали великі успіхи в євангелізації вірних. Однак, на переконання Л. Тимошенка, в ділянці перекладу

і видання Святого Письма Київська церква створила серйозну конкуренцію польському костелові. Так, наприклад, якщо Біблія Якуба Вуйка, яка вважається досконалим перекладом Вульгати польською мовою, вийшла друком лише 1596 р., то знаменита Острозька Біблія — на 16 років раніше.

Наукова новизна рецензованої монографії посилюється акцентуванням рівня розвитку руської релігійної культури. Отже, в якомусь часі автор цілком слушно зауважив, що розвиток руської релігійної культури аналізується ізольовано від організаційно-правового та інституційного становища церкви. Відтак Л. Тимошенко акцентував діяльність центрів релігійного відродження (Супрасль, Миляновичі, Заблудів, Острог, Львів, Вільно), в яких було написано і видано друком масу релігійних пам'яток високого рівня, а книгами забезпечувались парафії.

У Київській митрополії розгорнувся мирянський рух, розквіт якого припадає на роки, що передували Берестейській унії. Так, саме церковні братства розгорнули широку книговидавничу та культурно-освітню діяльність. Свідченням високого рівня розвитку релігійної культури є кількісні показники друкованої книжкової продукції, а також рукописної. Але тут важливий також їх зміст, адже у численних пам'ятках творилася нова релігійна культура, крім церковно-слов'янської, до вжитку впроваджувалась „проста руська мова“, з'явилися нові жанри книжності: збірки проповідей під назвою „Учительні євангелія“, катехизиси, переклади класиків патристики тощо. Чимало книг мало літургічне призначення. З'явилася відома всьому загальної полемічна література високого рівня. У деяких центрах (передовсім у Вільні) пам'ятки друкували польською мовою, з'явилися й грецькомовні книги (на початку XVII ст. — й латиномовні). Об'єднання різномовних і різноконфесійних книжкових пам'яток в одне русло руської культури — своєрідна

новація, упроваджена Л. Тимошенком у науковий дискурс. Важливим аргументом у джерельно-концептуальному арсеналі рецензованої книги є заснування та діяльність Острозької академії і братських шкіл, які давали сучасну (для тієї доби) гуманістичну освіту (слов'яно-греко-латинські колеґіуми). Автор цілком слушно апелює, що не пов'язувати цей матеріал зі становищем Церкви — суттєва помилка попередньої історіографії історії Берестейської унії. У контекст дослідження нової релігійної культури цілком логічно вписується концепція релігійно-культурних кодів розвитку києво-руського християнства, серед яких Л. Тимошенко акцентує поширення топосу *богоспасаємого града*, яке призвело до сакралізації міст.

Другий розділ рецензованої монографії присвячений дослідженню безпосередніх передумов унії. Тут автор майстерно аналізує період урядування митрополитів Оносифора Дівочки і Михайла Рагози, взявши за основу такий критерій їх діяльності, як ставлення до реформ. Якщо митрополит Онисифор до них лише наблизився, то митрополит Михайло заявив себе ініціатором формування цілої програми релігійних перетворень.

Досить дискусійним питанням, яке завжди цікавило дослідників, була мотивація дій єпископату, який вирішив перейти в унію. Хоча, звісно,

поступ у дослідженні проблеми був і до Л. Тимошенка, коли, власне, історіографія відмовилася від концепту єзуїтських інтриг. Що вдалося переконливо довести авторові: на появу першої унійної декларації 24 червня 1590 р., оригінал якої він віднайшов у російських архівах, не було жодного тиску іззовні. Л. Тимошенко наполегливо доводить, що руська єрархія переймалася не так проблемою подолання розколу Церкви, як другорядним її становищем у католицькій державі, прагнучи урівняння з католиками (хоча окремі ініціатори унії мали й особисті мотиви). З іншого боку — в 33-х артикулах унії чітко проглядається мотив захисту східного (грецького, візантійського) обряду, який був для них національним. А от такий мотиваційний чинник, як скинення „ярма“ влади східних патріархів, який артикулювався в історіографії, Л. Тимошенко відмовляється визнавати, оскільки його нав'язували польські римо-католики. До слова, вони багато наобіцяли нашій єрархії і в перспективі нічого не виконали.

Подій, що передували берестейському триумфу, висвітлених по-новому в монографії Л. Тимошенка, надто багато, щоб їх навіть перелічити. Випрацюючи до них власне ставлення, автор проводить думку, що неприйняття унії в Римі двома єпископами (Іпатієм Потієм і Кирилом Терлецьким) 1595 р. не було визначальним, а саме собор 1596 р. Велику увагу в дослідженні присвячено вивченню унійного процесу та його окремим складовим. Ось один з основних висновків: з одного боку, підтверджено думку попередніх дослідників щодо конспіративності та слабкої підготовленості унії, з іншого — уточнено позиції його учасників, наприклад, митрополита Михайла Рагози, який до літа 1596 р. вагався і навіть на соборі у жовтні був готовий повернутися до православних. На початковій стадії унійного процесу в ньому брали участь двоє галицьких єпископів — Михайло Копистенський і Гедеон Балабан. Але під тиском патрона православного князя Василя Костянтина Острозького вони вийшли з унійної партії і стали на чолі православних. Цікава деталь: Г. Балабан, залишивши унійну партію, швидко примирився з Успенським братством (між ними точилася багатолітня боротьба), зате митрополит М. Рагоза, який підтримував Львівське братство, вже перебуваючи в унії, став його ворогом. В обох випадках роль князя Острозького була визначальною.

Як виглядає з джерел теми, дехто з підписантів відкликав свої підписи. Л. Тимошенко вважає цей факт одним із найбільш загадкових у ретортанні унійного процесу. Гедеон Балабан оставив свій підпис під першою унійною декларацією 1590 р., але в 1594—1595 рр. він уже фіксується в таборі противників унії. Однак його підпис і підпис єпископа Михайла Копистенського з'являється під низкою унійних документів. У липні 1595 р. Г. Балабан, а після нього й М. Копистенський подали скарги до судів, що їх підписи були підмінені на унійних документах. Цим вони нібито дезавувували свої підписи, але ініціатори унії подали їх до Риму. Протест не закінчився жодним розслідуванням, але він наробив галасу.

Важлива складова дослідницького вектора Л. Тимошенка — аналіз різноматнітних проєктів реформування Церкви. На їх тлі автор поставив риторичне запитання: чи були потрібні інші реформи, натякаючи на те, що унійний проєкт на тлі внутрішнього становища Руської Церкви був дуже ризикованим.

Третій розділ монографії присвячений історії Берестейських соборів у жовтні 1596 р. Так, якщо в роботі унійного собору взяло участь лише 25 учасників (духовних і світських), то в роботі православного — аж 147 (також духовних і світських). Автор чи не вперше звернув увагу передовсім на фактологічний зріз історії соборів: унійний собор працював довше: з 6 по 11 жовтня, православний закінчив роботу раніше, він засідав з 6 по 9 жовтня.

На унійному соборі домінували римо-католики, навіть І. Потій посідав на ньому досить скромну позицію. Щодо митрополита М. Рагози, поза його формальними прерогативами, він нічим себе не проявив, що назагал підтверджує думку попередньої історіографії про його нестійкість. Вочевидь, лише силою обставин він став уніатом. У джерелах собору постійно домінують ідеї і роль Петра Скарги, які, на переконання Л. Тимошенка, на той час уже не були оригінальними і не справили жодного впливу на православних. У перші два дні роботи соборів обидві сторони обмінялися делегаціями. Що цікаво: православні посилали до уніатів досить представницькі делегації, уніати й католики — лише згаданого П. Скаргу і декого з делегатів короля. Жодний новий уніат на православний собор не з'явився.

Публікація та введення в науковий вжиток мало-відомого полемічного твору Іпатія Потія призвів до відкриття невідомої сторінки проголошення унії — „чуда“, яке сталося під час проголошення унії. Щодо нових уніатів і католиків: вони покликалися на потребу ліквідації розколу християнства, апелювали до флорентійської традиції, погодилися на визнання примату Апостольської Столиці, наголошували на складності ситуації, коли Константинопольська Церква опинилася під владою османів. Досить несподівано у них з'явився такий аргумент, як загроза єресей, тобто протестантизму. Цікаво, що у фундаментальній літературі про реформацийні рухи на території Великого князівства Литовського ніде не стверджується, що протестанти творили загрозу Руській Церкві. Навіть такий аргумент, що на православному соборі в Бересті домінували протестанти, спростовується тим, що в дослідженні вдалося налічити лише 4 чи 5 осіб з числа протестантської шляхти. Тому в Л. Тимошенка з'явився такий логічний висновок: протестантську загрозу накиннули Руській церкві польські католики, для яких це була велика проблема. Виглядає так, що за рахунок об'єднання з православними вони прагнули посилити свої позиції у боротьбі з єретиками.

Щодо православних, то в документах їх зібрання Л. Тимошенко віднайшов чимало цікавого. Передовсім вони апелювали до ролі Вселенського православ'я, вважаючи себе синами Матері-Церкви (згаданий символ був розроблений острозькими книжниками). Водночас вони твердо стояли на тому, що унія має бути універсальною, тобто погодженою зі східними патріархатами (тобто назагал вони не були проти самої унійної ідеї). Православні чітко маніфестували свою східну еклезіальну ідентичність, натомість нові уніати себе католиками ще не вважали. Вони цілком слушно виклали свої застереження: що їх змусять відмовитися від старого календаря, що їх обряди і церемонії зазнають наруги, що Флорентійська унія була розірвана (тобто практика уній є негативною), зрештою, вони боялися втрати церковних мастностей. Зрештою, вони оголосили своєрідну програму боротьби проти від-

ступників. Натомість нові уніати жодних програм не оголошували, а в перші поберестьейські роки це обернулося їм великою організаційною кризою.

Загалом Берестейська унія стала одним із реальних проєктів регіональної унії, але він був не надто вдалим. Утім, його лідери і не прагнули створення нової церковної структури. Використовуючи тотальну підтримку королівської влади, вони наївно вважали, що вся Київська митрополія перейде до унії. Потрапивши після Берестя в ситуацію „срархія без вірних“, митрополит і його прихильники — владики кількох епархій, прагнули в будь-який спосіб здобути вірних, започатковували певні реформи, внаслідок чого і вибудовувалась нова унійна Церква, яка домінувала переважно на литовсько-білоруських просторах. Берестейський проєкт був унікальним, на відміну від універсальної Флорентійської унії, яка була невдалою. Він лише в перспективі став успішним, а в тій добі розколов Церкву та суспільство і викликав тривалу (деколи кровопролитну) боротьбу

„Русі з Руссю“. З огляду на це, Л. Тимошенко обстоює думку не про „невдалість“ унії, а про її „ризикованість“. При цьому не забуває згадувати про позитивні наслідки унії, яка пришвидшила наше входження в європейський релігійно-культурний цивілізаційний простір.

Звісно, як і кожний мегатекст, монографія Л. Тимошенка не позбавлена хиб. На нашу думку, автор недостатньо врахував проблему релігійних конфесій (чи становили вони згорову православним?). Відзначимо й певне захоплення автором впливами католицизму на генезу руських церковних братств, недостатню увагу до проблем правового статусу та канонічного забезпечення Руської Церкви.

У підсумку, Л. Тимошенкові вдалося створити масштабне тло історії Берестейської унії. Передбачаємо довге наукове життя його дослідження та початок низки наукових дискусій, без яких апріорі неможливе досягнення істини.

Андрій ФЕЛОНЮК

Святий Йосафат Кунцевич: документи і дослідження (до 400-ліття мученицької смерті) / Упоряд.: Іван Альмес, Олег Дух.— Львів: Вид-во УКУ, 2024.— 528 с. (Серія „Київське християнство“. Т. 35)

У 2023 р. європейська спільнота широко відзначала 400-ліття трагічної смерті полоцького унійного архієпископа Йосафата Кунцевича. Відбулися міжнародні наукові конференції, але зі зрозумілих причин (ідеться про умови війни) в Україні якісь спеціальні заходи не проводились. З міжнародних подій того „ювілейного“ року варто назвати передовсім Міжнародну наукову конференцію „Йосафат Кунцевич: історія, спадщина, пам'ять. З нагоди 400-ліття мученицької смерті святого Йосафата“, яка відбулась 13—14 жовтня 2023 р. у Вільнюському університеті (Литва)¹. До слова, саме Литва спричинилась до ювілейної дати найбільше: вона там відзначалась на державному рівні, крім згаданой конференції, були організовані виставки, відбита пам'ятна медаль, кілька місяців працював публічний лекторій тощо².

Потрібно зауважити, що в останні п'ять років постать Й. Кунцевича перебувала в полі підвищеної уваги дослідників. Однак нові джерела, згрубша, у дослідницьке поле не потрапляли³. З огляду на сказане, збірка документів і дослідницьких матеріалів про Й. Кунцевича, видана в УКУ, є досить-таки привабливою і важливою. Власне, це видання давно очікували і аносували. Воно видане у серії „Київське християнство“, яку заснував світлої пам'яті Ігор Скочилиас. Прикметно, що

під час реалізації програми були запроваджені й певні підходи та норми до видання джерел (про це йтиметься далі).

Одразу слід зазначити, що рецензоване видання добре опрацьоване з погляду дотримання загальних академічних норм. Так, у ньому зроблені переліки скорочень та ілюстрацій, а також ретельно підготовлені географічний та іменний покажчики. У стислій передмові упорядник тому (до слова, й координатор програми „Київське християнство“) І. Альмес окреслив основні засади видання. Зокрема, він акцентував увагу на певних маркерах історіографії, які демонструють різні підходи до оцінки культу мученика. Далі дослідник коротко оглянув публікації джерел і творів про Й. Кунцевича. Основне ж — І. Альмес представив основні розділи та публікації видання.

Перший розділ збірника становить публікація рукописного твору Й. Кунцевича „О фальшованню писем словенских“, який зберігається в колекції єпископа Павла Доброхотова в Санкт-Петербурзі (архів тамтешнього Інституту історії РАН). Текст цього невеликого твору кирилицею поданий, згідно зі сучасними нормами археографії, практично бездоганно. Проте виникло питання, хто підготував текст: упорядники тому чи авторка передмови Наталія Сінкевич? Переконали лише в тому, що

¹ Наступна велика наукова конференція відбулась у Римі 13—14 листопада 2023 р. (<https://ugcc.ua/data/u-3929>).

² Литовські колеги вели зі мною переговори про підготовку принципово нового дослідження постаті Й. Кунцевича, яке мало б вийти литовською мовою, однак вони у підсумку обмежились перекладом відомої праці о. Павла Кречуна, ЧСВВ „Святий Йосафат Кунцевич (1580—1623) як свідок“.

³ Якось не випадає наводити власний приклад, однак мусимо зазначити, що в монографії про руську релігійну культуру Вільна я здійснив певний прорив у руслі залучення у науковий вжиток маловідомих матеріалів про мученика Й. Кунцевича. Див.: Тимошенко Л. Руська релігійна культура Вільна. Контекст доби. Осередки. Література та книжність (XVI — перша третина XVII ст.).— Дрогобич, 2020.— С. 453—524. Іншим прикладом новітніх відкриттів є віднайдення Володимиром Александровичем невідомого гравійованого портрета Й. Кунцевича. Див.: Александрович В. Гравійований портрет Йосафата Кунцевича „з історією“. Нова позиція ранньої іконографії полоцького архієпископа // Sub FICU. Меморіальний збірник, присвячений Ігореві Скочилиасу / Відп. ред. І. Альмес.— Львів, 2022.— С. 53—70. Новаторською є і публікація: Корзо М. А. Йосафат Кунцевич и „чудесное обращение“ патриарха Никона: штрихи к истории одной легенды // Славянский альманах.— 2021.— Т. 1—2.— С. 12—25.

ні упорядники, ні Н. Сінкевич оригіналу твору не бачили (вочевидь, вони скористались надісланою кимось сканом-копією), інакше б не допустили археографічних помилок (кажу це з позиції дослідника, який працював з оригіналом пам'ятки).

Публікація твору супроводжується вступною статтею Н. Сінкевич, в якій вона зосередила увагу на інтелектуальній спадщині Й. Кунцевича крізь призму публікованого рукопису. Властиво, авторка спинилась на атрибуції твору, на його почерковий характеристиці (написаний „двома руками“). Вона припускає, що рукопис походить з бібліотеки Віленського монастиря Св. Трійці. Уважаючи, що йдеться лише про чорновий варіант твору, на що вказує і його „слабка“ структуризація та відносно нелогічна тематизація предметів полеміки, Н. Сінкевич зауважила підкреслення і помітки на тексті, які, на її думку, належать Йосифові Рутському, що був, гіпотетично, ініціатором його написання.

Надалі Н. Сінкевич логічно переходить до аналізу полемічного характеру твору, в якому об'єктом критики унійного полеміста виступають православні інтелектуали та книжники Дем'ян Наливайко, Стефан Зизаній, Клірик Острозький, Христофор Філалет, Мелетій Смотрицький, Василій Суразький, автори „Катехизму“ Віленського православного братства та інші, твори яких були видані у різний час і в різних місцях (здебільшого ще наприкінці XVI ст.). Тематами для полеміки стали питання про зішестя Св. Духа, есхатологію (доля бісів і грішників по смерті), використання опрісноків, примат римських пап, схизма, відносини Рима й Константинополя та ін. Звісно ж, Й. Кунцевич відкидав погляди православних і боронив засади римо-католицизму в згаданих та інших питаннях, чим фактично декларував перехід унійної церкви на засади латинства.

Відтак Н. Сінкевич досить слушно оцінює, що погляди Й. Кунцевича важко назвати „конкурентними“, оскільки були допущені значні помилки, помічені редактором (я б кваліфікував їх значно суворіше). На згаданому тлі висновок Н. Сінкевич про те, що історичні конструкти Й. Кунцевича є „новаторськими“, не знаходить у нас схвалення. За схвалення того, що публікований рукописний твір розширює простір полемічної літератури тієї доби.

До того ж дослідниця не зробила спроби точного датування досліджуваного тексту, загально обмежившись заувагами, з яких випливає, що, можливо, він був створений чи то між 1609 і 1613 рр., чи то вже після 1617 р. (рік видання Л. Кревзою відомого твору на захист унії). На нашу думку, проблему датування рукопису варто було б вирішити ретельніше, взявши за основу дати виходу друком

православних творів, яким опонував Й. Кунцевич. Наприклад, згаданий „Катехизм віри“ Віленського православного братства був виданий в Єв'ю 1611 р. разом із „Молитвами повседневними“, то чи не можна було прив'язати рукопис до цієї події?

Публікація вагомого полемічного тексту, який уперше вводиться у науковий обіг, викликала й інші схожі запитання. Наприклад, хто з дослідників є все-таки першовідкривачем пам'ятки? Мусимо пояснити, що принаймні він відновований уже у відомій праці Михайла Кояловича 1861 р.⁴ Крім того, на першому аркуші рукопису вміщений книжковий знак бібліотеки Жировицького монастиря з датою: 1758 р.⁵ Не можемо проминути того, що в історіографії попередньо стверджувалося, що на сторінках рукопису збереглися замітки П. Доброхотова. То чи ж права авторка, яка стверджує наявність редакторської руки лише Й. Рутського?

Публікації твору Й. Кунцевича бракує того, що в археографії прийнято називати кодикологічним описом рукопису (стислий опис пам'ятки Н. Сінкевич аж ніяк не замінює традиційного наукового опису).

Критичну реакцію викликають підібрані ілюстрації до публікації, а власне: чому серед них немає бодай однієї сторінки оригіналу рукопису? Якщо текст таки написаний рукою Й. Кунцевича (згадана проблема, на жаль, не розв'язана), то чому б його не показати читачам, адже відомо, що його автографи збереглися дуже фрагментарно (однак усе ж існують зразки)? Задля справедливості, наводимо першу сторінку рукопису за оригіналом, а також сторінку з назвою твору. Тут одразу виникає питання, чи правильно називати твір не за заголовком, уміщеним на першій сторінці пам'ятки?

Інший подив викликало розміщення в цій публікації документа з підписом і печаткою Й. Кунцевича 1622 р., поданого за оригіналом, який зберігається у відділі рукописів Вільнюського університету. Поклик на інтернет-сторінку архівної збірки, що засвідчує доступність оригіналу, вводить читача в оману, бо виглядає, що якщо не авторка, то принаймні укладачі тому зробили наукове відкриття. Однак принаймні двічі джерело з печаткою вже публікувалося (причому задовго до його оцифрування і оприлюднення в соцмережах)⁶. Я б не акцентував увагу на цьому фактові,

⁴ Див.: Коялович М. Литовская церковная уния.— Санкт-Петербург, 1861.— Т. 2.— С. 328.

⁵ Я працював з цим рукописом і підтверджую сказане, однак про це є відношення в каталозі В. Ульяновського, який ще 1992 р. описав пам'ятку. Див.: Ульяновський В. Колекція та архів єпископа Павла Доброхотова.— К., 1992.— № 258.— С. 165.

⁶ Див.: Тимошенко Л. Руська релігійна культура Вільня. Контекст доби. Осередки. Література та книжність (XVI — перша третина XVII ст.).— С. 781, 783 (ілюстрації № 49, 57); його ж. Невідомий лист-автограф Йосафата Кунцевича 8 грудня 1622 року в контексті архиєрейської діяльності полоцького архиєпископа // Записки Наукового товариства імені Шевченка. Праці Історично-філософської секції.— Львів, 2021.— Т. CCLXXIV.— С. 644—651.

якби не одна причина: йдеться про єдину з відомих печатку Й. Кунцевича і один із небагатьох його автографів.

У другому розділі збірки опублікований текст іншого важливого джерела: стародрукованого панегірика Лева Кревзи з нагоди перепоховання мученика в Полоцьку 1625 р. Текст поданий за оригіналом, писаним старопольською мовою, а його переклад українською здійснив Іван Сварник. На відміну від інших публікацій текстів збірника, згаданий твір публікується, ніби „з небес”: не вказано ні місце зберігання стародруку, ні кількість збережених примірників (а таких збереглося чотири!), ні поклику на примірник, з якого, власне, здійснено публікацію, що ставить відповідні питання перед читачем. Головне ж: публікований текст не супроводжується бодай малесенькою передмовою, лише зі згаданого вступного тексту І. Альмеса можна довідатись, що пам'ятку текстологічно досліджував один дослідник. Мусимо уточнити: не просто досліджував, а фактично ввів у науковий вжиток, бо, скажімо, портрет Й. Кунцевича, який у пам'ятці був опублікований Л. Кревзою (до речі, найбільш реалістичний, на відміну від пізнішої іконографії), був раніше вивчений і оприлюднений польськими і литовськими гуманітаріями, тому його кожна републікація вже і не потребує вказівки на першовідкривачів. А от з текстом „Казання“ Лева Кревзи все навпаки⁷.

Не викликає оптимізму також і ситуація з відтворенням у публікації тексту покликів Л. Кревзи на джерела, які довільно переміщені з бічних полів (берегів аркушів) у підрядок, та ще й зі сучасною нумерацією покликів (виглядає, що так є в самому оригіналі?). Але якщо з покликами на Святе Письмо ще якимось можна миритися, то що має зрозуміти читач при зустрічі з такими скороченнями авторства Л. Кревзи: „Ambr. In Lucae“ або, скажімо: „Suriq. Julii 8“? Ці поклики в українському перекладі ніби роз'яснюють скорочення: так, цитування Святого Письма уточнене, імена прикладів латинських святих навіть коротко прокоментовані, але уточнення типу того, що „Suriq. Julii 8“ — це якийсь міфічний „Сурий“, аж ніяк не задовольняє.

На жаль, прискіпливого дослідника не може задовольнити і редакція перекладу твору Л. Кревзи, наприклад, чому *motto* твору „Sprawiedliwosci swojej“ перекладено як „Праведник гине у своїй праведності“, а не дослівно?

Наведемо кілька прикладів того, як би мало виглядати коментування твору, послуговуючись своїм дослідженням. Так, згаданий Сурий — це, власиво, автор житій святих картузіанець із Кельна Лаврентій Сурий (1522—1578), шеститомний звід житій якого латинською мовою („Про підтверджені історії святих“) був виданий в 1570—1575 рр. До слова, зі збірки Л. Сурія Л. Кревза взяв переклад кількох святих: Лірнуського опата Аргульха, абата монастиря в Альтбері Берхоріона / Берхорія, Килиана з Вірцбурга, траєкленського єписко-

па Ламбертуса (до слова, на життє останнього Л. Кревза не покликався, але він-таки відновується у Л. Сурія і нам вдалося розкрити цю загадку).

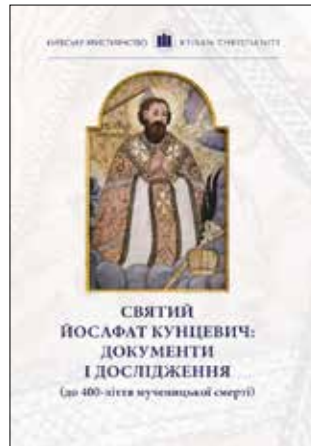
Щодо покликів Л. Кревзи на Святе Письмо, то їх простого відтворення замало. Тобто автор не кожний фрагмент Біблії, до авторитету якої він постійно звертався, супроводжував покликом. У підсумку, нам вдалося виявити у творі Л. Кревзи понад 60 біблійних перикоп (прямих цитат і парафразів), які ідентифіковані зі сучасними виданнями Біблії. При цьому потрібно було виправити авторські чи друкарські помилки, а також розкрити всі скорочення. Чи потрібно говорити, що без цього наукового супроводу тексту просте (вибіркове) коментування казання не дає повної картини того, що слід називати „богословською та латинською вченістю твору“ Л. Кревзи?⁸

Назагал, власний досвід дослідження тексту казання Л. Кревзи показує, що без відповідних коментарів його не можна публікувати, оскільки пересічний читач там нічого не зрозуміє. Це надто складний твір з будь-якого огляду, не кажучи вже, що навіть авторські назви підрозділів — не просто назви, а своєрідні топоси, до яких і ставитися потрібно не буквально. Твір, крім того, має виразний полемічний характер, що було характерною рисою доби.

Тому публікація казання Л. Кревзи про Й. Кунцевича, на наш погляд, не витримує жодної критики. Для ілюстрації сказаного наведемо книгознавчий опис пам'ятки, якого так бракує рецензованому виданню:

„Примірник без оправи, формат — 40 (стандартна четвірка), [21] арк.; [ ] [Н] В-Е; набірна смуга 133×96, 20 рядків — 90 мм. Кустодії, набірні простокутні орнаментальні рамки титула і сторінок, дереворитні ініціали (S і P). Фоліація і пагінація відсутні, є лише так зв. літерні сигнатури латинкою, проставлені на 8 аркушах, літери: В, В/2, С, С/2, D, D/2, Е, Е/2 з арабськими цифрами (на умовних сторінках 6, 7, 10, 11, 14, 15, 18, 19). На полях справа і зліва — поклики на Святе Письмо та ін. літературу. Мова старопольська, зустрічаються цитати латиною, одна фразама набрана грецькою“⁹.

Найбільший розділ збірника — публікація відомого твору Якова Суші про Й. Кунцевича, виданого у Римі 1665 р. Передмову до неї написав Ігор Ісиченко, який загально проаналізував біографію та творчість цього активного унійного інтелектуала та книжника, у тому числі й публікований твір. Переклад твору українською мовою здійснила с. Атанасія Сметаняк. Слід звернути увагу, що в українському перекладі назва твору подана як „Про життя, мучеництво і чуда блаженного мученика Йосафата Кунцевича, полоцького архієпископа, вітебського і мстилавського єпископа, Чину святого Василя Великого“, однак у передмові І. Ісиченка — „Хід життя та подвиг мучеництва блаженного Йосафата Кунцевича“. Тому одразу виникає питання — то як же правильно? Стаavimo інші запитання видавцям пам'ятки. У підрядкових

⁷ Див. публікацію, в якій текст казання вперше введено в науковий обіг: Тимошенко Л. Новознайдене „Казання...“ Лева Кревзи про Йосафата Кунцевича // Пам'ятки України (Київ).— 2012.— № 8 (серпень).— С. 44—47.

⁸ Див. докладніше: Тимошенко Л. Руська релігійна культура Вільна. Контекст доби. Осередки. Література та книжність (XVI — перша третина XVII ст.).— С. 508—518.

⁹ Там само.— С. 476.

примітках до латинського тексту, які, вочевидь, належать Я. Суші, трапляються україномовні коментарі. Цікаво, хто їх автор? Я. Суша, І. Ісиченко чи перекладач? Коментарями супроводжується український переклад твору, але вони, на нашу думку, занадто лаконічні і навіть передмова І. Ісиченка не вирішує ряд важливих питань до публікованого тексту. Як і в попередньому випадку, читачеві потрібно було подати інформацію про примірник, з якого був скопійований текст Я. Суші, а також зробити його книгознавчий опис, інакше згадану публікацію важко назвати академічною.

Суттєвою вадою публікації вважаємо брак докладного текстологічного аналізу пам'ятки, наприклад, її текст слід було порівняти з попередніми біографіями Й. Кунцевича авторства Й. Мороховського і Л. Кревзи.

Четвертий розділ збірки містить публікацію „Прологу до Життя Йосафата Кунцевича” 1684 р. авторства іспанського василянина Мігеля Переса, яку подав Олександр Пронкевич. Властиво, йдеться про іспанську версію твору Якова Суші, видану в Мадриді. Передмова видавця цікавіша, ніж інші матеріали збірки (її ж бо написав фаховий літературознавець — іспаніст). Однак чому тут не дотримано засад серії „Київського християнства”, і твір не перекладено українською мовою, не знаходить пояснення, адже, крім автора публікації, староіспанською мовою в Україні навряд чи володіє багато дослідників.

П'ятий розділ рецензованої збірки має назву „Після Кунцевича: Актові документи Вітебського земського суду (1625—1636)” і містить тексти восьми джерел, які підготував до друку знаний білоруський історик Дзяніс Лісейчикав. Йому ж належить змістовна передмова, а разом з Максимом Макаравим публікація дев'ятого джерела — декрету комісарського суду 22 січня 1624 р. у справі трагічної загибелі Й. Кунцевича, який має декілька версій, публікованих у різний час. Більшість текстів документів кириличні, два — польсько-мовні. Цікаво, що в попередніх виданнях серії „Київського християнства” подавалися переклади навіть кирилических документів, тут же їх немає. Все ж відзначимо археографічну фаховість публікованих джерел, а також українець цікавий текст Д. Лісейчикова „Місто після трагедії: життєві стратегії жителів Вітебська після вбивства Йосафата Кунцевича (1624—1641)”.

Підсумовуючи, зазначимо, що загалом варто схвалити видання маловідомих і важкодоступних сучасному читачеві матеріалів, які ілюструють постать Й. Кунцевича. Безперечно, вони стануть надбанням новітньої кунцевичіани, адже синтетичної праці про Й. Кунцевича, яка б узагальнила нагромаджений джерельний та історіографічний потенціал, досі бракує. Однак, на наше переконання, видавцям серії „Київське християнство” слід урахувати археографічні та інші завваги, викладені в цій рецензії.

Леонід ТИМОШЕНКО

Символи українофобії: матеріали до довідника / Автори статей: Кирило Галушко, Андрій Гречило, Микола Чмир.— Київ: ТОВ „Юрка Юрченка”, 2025.— 264 с.; іл.

Одразу слід зазначити, що, попри скромне означення характеру видання, — „Матеріали до довідника”, — воно має всі ознаки наукового: містить перелік умовних скорочень, наукову передмову, основну частину з 6 розділів, а також додатки (закони України 2015, 2022 й 2023 рр. й постанови КМ 2015 р.), іменний і географічний покажчики й „Summary” англійською мовою. Останнє дає можливість використання довідника іноземними авторами.

Основна частина, яку становлять статті М. Чмира, А. Гречило й К. Галушка, всебічно висвітлює різні аспекти теми — комуністичну, нацистську символіку, символи сучасного російського імперіалізму та його відображення („Новоросія”, ЛНР, ДНР) на наших теренах, символіку вторгнення 2022 р., символи українофобії з боку сусідів України, сепаратистську символіку „русинства”, картографічну агресію Росії, Угорщини, Румунії, фальсифікації й провокації щодо української символіки. Характерною особливістю нового видання є його документальність, локалізація аналізованих явищ у часі й просторі, старання прив'язка всіх матеріалів до публікацій у паперовому чи електронному форматах. Останнє є особливо цінним, оскільки електронні ресурси часто є відображенням інформаційної агресії наших ворогів і використовуються дуже активно в усьому світі.

У передмові А. Гречило наводить наукові визначення українофобії як „одного з різновидів ет-

нополітичного шовінізму, системи дискримінаційних, агресивних поглядів і дій, що заперечують суб'єктність Української держави, українського народу та нації, питомі етнокультурні ознаки та уявлення українців, державотворчий потенціал українців, нав'язують українцям не властиві для них етнокультурні риси, ігнорують українську мову та культуру, державно-національні символи” (С. 10—11). Яскравим проявом українофобії є символи, ворожі українцям. Наслідком останньої української революції стали так звані „декомунізаційні” законодавчі акти 2015 р. про заборону комуністичної і нацистської символіки. Вони законодавчо поклали край відвертому використанню „п'ятою колоною” ворожої символіки в Україні під виглядом вшанування „великої Перемоги” 1945 р. і ветеранів німецько-радянської (спеціально перейменованої в Радянському Союзі на Велику Вітчизняну) війни. Ще один закон „Про заборону пропаганди російського нацистського тоталітарного режиму, збройної агресії...” ухвалили 2022 р., після початку повномасштабного вторгнення. А закон від 21. 03. 2023 р. торкнувся, крім символіки, також пам'ятників, знаків, написів тощо, пов'язаних із російським імперіалізмом різних часів.

У першому розділі (автори М. Чмир і А. Гречило) розглядається походження, еволюція й використання радянської символіки, що виникла після більшовицького перевороту в Росії 1917 р. (підрозділ 1) і становлення подібної символіки в Ра-

дяньській Україні (підрозділ 2). Власних ідей щодо цього в більшовиків не було, отож вони просто використали ідею Михайла Грушевського про символіку УНР — жінку зі серпом і робітника з молотом, які стоять обабіч золотого плуга. Все це, на думку історика, мало ілюструвати нову демократичну Україну. Саме так виглядала банкнота УНР, що, правда, замість плуга в ній з'явився Тризуб (С. 22). Першим законодавчо затвердженим знаком червоної Росії стала червона п'ятипроменева (так звана „марсова“) зірка з накладеними на неї плугом і молотом. Зірку вважали символом боротьби за „волю і долю“ трудового народу. Цей знак виготовили в металі й використовували як військову кокарду. Для державного герба червоної Росії символ дещо змінили: він зображав схрещені серп і молот, обрамлені колоссям. Поєднання цих елементів, як зазначає М. Чмир, „як таке не мало негативно-го значення“ (С. 24). Однак подальший розвиток і трансформація держави в тоталітарну однопартійну диктатуру стали символізувати злочинний комуністичний режим, що не мав нічого спільного з декларованим початково народоладдям і звільненням поневолених царизмом народів.

А. Гречило подає історію символіки „незалежної“ УРСР. Початково (грудень 1917 р.) більшовицька Україна була імітацією держави: вона запозичила назву і барви УНР. На червоному прапорі нашили синю й жовту смуги. Але коли більшовики зуміли закріпитися на лівобережжі, вони змінили назву на УССР, військо використовувало російську зірку зі серпом і молотом, а конституцію скопіювали з російської. Так само й герб, лише з іншим написом.

У третьому розділі (А. Гречило) розглядаються символи нацистського режиму, зокрема символіку НСДАП, державні прапор, герб нацистської Німеччини, аббревіатуру НСДАП, гасла й цитати лідерів цієї партії, а також символ СС — подвійну руно „сігел“ (С. 46, 48). Особливий інтерес викликає свастика, яка є давнім символом, використовуваним різними народами (С. 47). В Законі України „Про засудження комуністичного та націонал-соціалістичного тоталітарних режимів“ чітко визначено, що саме і в якій формі заборонено використовувати з цієї символіки. Натомість ні згаданий Закон, ані А. Гречило майже нічого не згадують про фашизм, який виник в Італії. Цілком оминувати автор так само, як російський фашизм. Низка російських фашистських партій і організацій існували у 30-ті й 40-ві роки ХХ ст. у Західній Європі, США й на Далекому Сході. Вони також використовували як свій символ свастику (чорну на жовтому тлі, нині білу на червоному), за ідеологією були близькими до німецького нацизму й підтримували Гітлера. Щодо України та інших національних держав СРСР вони були імперіалістами й проповідували включення їх до майбутньої некоммуністичної Росії. Фашистський рух у Росії відродився в наш час. В умовах відкритої московської агресії проти України небезпека поширення російського неонацизму потребує пильного ставлення нашого суспільства й науковців.

Цікавим не лише для військових істориків є розділ 3 про символіку російського імперіалізму і вторгнення в Україну (шість окремих статей належать М. Чмиру й А. Гречилові). Оповідуючи про

георгіївську (гвардійську) стрічку, М. Чмир розглядає тривалий розвиток нагородної системи в Російській імперії (орден та медаль св. Георгія), СРСР (орден Слави), на пострадянському просторі й використання чорно-помаранчевої стрічки. В наш час вона стала уособленням реваншистських прагнень Московії до відродження СРСР і Російської імперії. Як слушно зауважує історик, „вже на початку свого існування чорно-жовта стрічка засвідчувала агресивну, завоюницьку політику імперії“ (нагороди за взяття Очакова, Ізмаїла, Варшави). Після Майдану 2013—2014 рр. й початку боротьби проти сепаратизму в Криму й на Донбасі 2017 р. використання „колорадської“ стрічки в Україні було заборонене. Також М. Чмир розглядає символіку „Новоросії“. У 2014—2015 рр. сепаратистські утворення Донбасу — ЛНР — ДНР мали намір створити єдину „державу“ — Новоросію. Її химерна символіка спробувала поєднати імперську й козацьку символіку: двоголового орла під баштовою короною з непропорційними зображеннями молота і якоря в лапах, на грудях якого містився щиток з гербом Запорізької області — козаком з мушкетом. Червоний прапор з синім андріївським хрестом дуже нагадував прапор американських конфедератів ХІХ ст. Інший варіант — біло-жовто-чорне полотнище — був перевернутим прапором Російської імперії кінця ХІХ ст.

А. Гречило висвітлює еклектичну символіку сепаратистських утворень на Сході України — так звані ДНР і ЛНР. Герб першої поєднував дивного білого двоголового орла без лап і з закритим дзьобом та білого Архангела Михаїла з піднятим мечем. Прапор після змін 2018 р. містив три смуги — чорного, синього й червоного кольорів. Натомість ЛНР спочатку двічі спробувала видозмінити герб Луганської області, та, врешті, затвердила „герб“, намальований у найкращих радянських традиціях: 5-гранну червону зірку з променями навколо, обрамлену пшеничним колоссям з голубою, синьою і червоною стрічками. Вгорі все це освітлює 8-променева жовта зірка. Оскільки символ зображений не на щиті, його навіть гербом не можна назвати. Прапор області — голуба, синя й червона смуги. Саме такими є кольори логотипу компанії „BMW Motorsport GmbH“ (С. 86). А. Гречило висвітлює символіку, яку використовували під час вторгнення російські війська, — латинські літери „V“ і „Z“, а також (значно рідше) літеру „O“ і так званий „прапор перемоги“. Первісно це були тактичні позначення на техніці, використані частинами на навчаннях перед вторгненням (можливо, „зюйд“ і „вест“ чи „запад“—„восток“). А вже згодом їх почали трактувати цілком по-різному. М. Чмир аналізує знакову систему, створену на окупованих теренах, — символи Харківської, Херсонської, Запорізької областей, міста Каховки. Вона частково повторює обласні герби (Запорізької обл.), використовує символіку Російської імперії, міські знаки ХІХ ст. Каховки, Олександрівська.

4-й розділ про символи українофобських і сепаратистських сил становлять три статті А. Гречило й К. Галушка про угорських, польських, румунських правих радикалів і словацьких лівоцентристів, які мріють про поділ України й повернення величчя своїх націй за рахунок наших земель. Оскільки в нас мало відомо про їхні програми й

символіку, розділ має значне пізнавальне значення. Увагу присвячено й проблемі сепаратистського „русинського” руху в Закарпатті (А. Гречило) і проблематиці міфічного птаха „турула” — символу угорської експансії (К. Галушко, А. Гречило).

Розділ 5 (К. Галушко) висвітлює картографічне відображення українофобії з боку наших сусідів. Це явище має тривалу історію і виявлялося у формах „картографічного сецесіонізму”, „картографічного сепаратизму” і власне „картографічної агресії”. Остання є зазіханням на чинну міжнародно-політичну систему й „обслуговує інтереси існуючого суб’єкта цих відносин” (С. 129). Картографічну агресію щодо України автор докладно висвітлює на прикладах Угорщини, Румунії і Молдови. Не мало сенсу виділяти в підрозділі Словаччину й Білорусь, оскільки проявів КА з їхнього боку немає.

Дуже корисним для читачів є розділи 6 і 7 (А. Гречило) про червоно-чорний прапор і символіку дивізії „Галичина”. Цей прапор має тривалу історію, його ще в XIX ст. використовували італійські інтернаціоналісти, далі мексиканські й іспанські анархісти й фалангісти, а також антифашисти. В Галичині червоно-чорні барви з 1916 р. використовували в середовищі УСС („орден Залізної Остроги”), пластуни куреня „Лісові Чорти” (1922), і лише 1940 р. він став барвами ОУН (б). Однак українська визвольна боротьба відбувалася переважно під національним прапором, він був значно поширенішим у XX ст. Національне відродження сприяло відродженню не лише національної, а й націоналістичної символіки. Останню з початку 90-х рр. XX ст. почали використовувати УНА—УНСО, КУН, згодом Правий сектор. Особливо популярним червоно-чорний прапор став під час Майдану й збройної боротьби проти московської агресії. Натомість його обрали мішенню для нападів і звинувачень супроти „націоналістів” шовіністичні сили в Польщі (2013 р.). Російським спецслужбам вдалося домогтися заборони його у футбольній асоціації FARE, як буцімто расистського (С. 174). Але для українців він асоціюється з боротьбою за незалежність і незламністю нашого народу. Щодо дивізії, то її символіка поєднує два знаки: Галицького Лева і три корони з колишнього австрійського герба провінції Королівство Галичини й Володимирії. На дивізійній відзнаці їх подали у традиційних барвах: золоті фігури на синьому полі. А. Гречило, як фахівець з геральдики, докладно висвітлює історію Галицького Лева від появи на печатці нащадків Лева Даниловича, князів Андрія і Лева II 1316 р. Як стверджував Б. Барвінський, ця печатка належала Леву Даниловичу (початок 1301 р.)¹ і була територіальним символом Руси. Три корони з XV—XVII ст. використовували у своїй символіці угорські королі на позначення своїх прав на Руське королівство². Отож цей знак став новим (замість Лева) символом краю з 1772 р. Він відродився під час „весни народів” 1848 р. як національний символ української Галичини³. А далі став гербом ЗУНР.

Довідник привертає увагу цікавим і контрастним оформленням: обкладинка містить оригінальну карикатуру В. Казаневського й промовистий символічний знак А. Гречила (тильна сторона), титульна сторінка — цікавий сатиричний рисунок О. Хоца. Папір якісний, щільний, друк виразний, насичений. Як чорно-білі, так і кольорові ілюстрації чіткі, дотримана градація відтінків кольорів. Кожен матеріал (підрозділ) виділений вертикальною кольоровою відбивкою по обрізу сторінки. Старанно виконаний макет. Поліграфія видання заслуговує на найвищу оцінку: книга у твердій палітурці, книжковий блок прошитий, тобто видання розраховане на тривале використання.

Якщо говорити про хиби нової книги, то це певні пропуски у відповідних розділах і статтях, наприклад, про італійський і російський фашизм, про символіку Антимайдану, На с. 65 вміщене фото російських космонавтів з іконами й стрічками. Однак у тексті не зовсім відповідне пояснення: „Такі стрічки можуть носитися на одязі та використовуватися як прикраса, наприклад автотранспорту (мал. 21)”. Приклад „Королівства Галичини та Лодомерії” як відображення „польськості” території (С. 126) некоректний: назва апелювала не до польської, а до руської державності XIII—XIV ст., на спадок якої 1772 р. претендувала Австрійська монархія⁴. В підрозділі „Угорщина” вміщена пропагандистська мапа буцімто розчленованої за Тріаномом Франції (С. 135, мал. 4). Це геть спантеличує читача, адже пояснення подано на наступній сторінці. А Тріанонський трактат аж ніяк не стосувався Франції, хіба що підписувався у Тріанонському (Версаль) палаці. У географічному покажчику Крим розрізся до 8 гасел (плюс 2 у списку скорочень). Трапляються мовно-стилістичні огріхи. Наприклад, завершення статті про „русинство” звучить: „Політичне русинство, які й штучний вигаданий для нього прапор...” Безумовно, мало бути „як і штучний, вигаданий прапор”. На с. 144 читаємо „у бік впалої Росії”. На с. 153 — „що витоки”. Не зовсім доречний термін „австрійська держава” (С. 126) подано з малої літери. Там само з малої літери згадано „російську, австрійську та пруську держави”. Так само з малої літери подано „румунську державу” (С. 152), натомість у наступному рядку з великої подано Кремль і Дунайський регіон. На с. 161 з малої подано „польську державу”. Прикладом непослідовного використання великої й малої літер у географічних назвах є речення на с. 160: „Останні включають до себе західну Україну та Українське Правобережжя”. Ще одне зауваження стосується не змісту рецензованого видання, а видавців. Серед відомостей про відповідальність, уміщених над заголовком на титулі, вказані поважні інституції: Національна академія наук України, Інститут історії України, Інститут української археографії та джерелознавства ім. М. С. Грушевського, Українське геральдичне товариство, а також Громадський проект „ЛІКБЕЗ. Історичний фронт”. Назва останнього, вочевидь, апелює до 1920-х років, коли в радян-

¹ Barwiński B. Pieczęcie książąt halicko-włodzimierskich z pierwszej połowy XIV wieku // Wiadomości numizmatyczno-archeologiczne. — Kraków, 1909. — N 6. — S. 127—130. Український переклад розвідки: Записки Наукового товариства імені Шевченка. Праці Комісії спеціальних (допоміжних) історичних дисциплін. — Львів, 1996. — Т. ССХХХІ. — С. 251—257.

² Дашкевич Я. Король Данило в житті та бронзі // Дашкевич Я. Постаті. Нариси про діячів історії, політики, культури. Третє доп. вид. — Львів, 2016. — С. 34.

³ Головна Руська Рада (1848—1851): протоколи засідань і книга кореспонденції. — Львів, 2002. — С. 26—27.

⁴ Аркуша О., Мудрий М. Галичина // Наукове товариство імені Шевченка. Енциклопедія. — Київ; Львів; Тернопіль, 2016. — Т. 3. — С. 438—439.

ській Україні долали неписьменність. Однак „лікбез“ (ликвидация безграмотности) має український відповідник — „лікнеп“, адже тоді наших селян „наші“ комсомольці вчили української мови. Свого часу великий резонанс і дискусії викликала гостра стаття видатного історика Я. Дашкевича про нелегітимність СРСР „Лікнеп? — Так, лікнеп!“⁵ Воно б, може, й не впадало у вічі, але ж слово ЛІКБЕЗ набране двома мовами й великими літерами — його спеціально підкреслили. Втім, організаторам згаданого проєкту, вочевидь, ішлося про ліквідацію історичної, а не мовної „безграмотності“, тобто неписьменності.

Немає жодного сумніву, що нове видання викличе значний суспільний резонанс. І не лише в

Україні. Інформаційна війна вже точиться, можна сказати, у всьому світі. Її активно провадить новітня московська імперія, не шкодуючи людських і матеріальних ресурсів для поширення свого спотвореного бачення картини світу, а передусім для дискредитації й очорнення непокірних українців. Часто-густо москальські вигадки падають на вдячний ґрунт серед не надто численних, але дуже активних представників великодержавного напрямку в політикумі наших сусідів. Саме тому ми повинні чітко визначати наші пріоритети й послідовно обстоювати прагнення жити у вільній, демократичній, європейській Україні. Як казав наш Пророк, „в своїй хаті своя й правда, і сила, і воля!“

Іван СВАРНИК

Борис Білинський. Рікою життя. *Via est vita*. Роздуми і спогади лікаря-онкохірурга.— Київ: Портал, 2024.— 264 с.

У київському видавничому домі „Портал“ побачила світ книга роздумів і спогадів Бориса Білинського „Рікою життя. *Via est vita*“. Її автор — лікар-онкохірург, професор, онук видатного історика Мирона Кордуби, шкільний друг Патріарха Любомира Гузара. На 264 сторінках книги знаходимо історію України ХХ ст., висвітлену через призму життя автора.

Книга складається з передмови авторства Андрія Содомори „Долаючи крутизни життяві“, авторського вступу „Човном по ріці життя“ та декількох частин, присвячених різним аспектам життя: родині, медицині, альпінізму, поглядам.

Переважно мемуари традиційно представляють собою опис окремих подій життя автора. Книгу мемуарів Бориса Білинського можна назвати дуже високим взірцем мемуаристики, бо кожен представлений у ній спогад оточений ауурою його ролі як у житті автора, так і у суспільному житті. В ній описані не „голі“ факти, а ідеї. Читач цих мемуарів глибоко поринає у різнобічно висвітлені численні аспекти різних сторін життя того часу, про який ідеться в згаданій події тощо. Це книга про думи та переживання. Автор стверджує, що ми в минулому, яке стає для нас сучасним, а з нього у майбутнє дивимось. У вступі до книги автор пише про те, як вибрав форму викладу: „Мабуть, доцільно використати діалог з абстрактною особою з якою зустрічаюся або із самим собою наодинці. Уявляю своє життя у формі ріки, що міняє свою течію на різних ділянках шляху, але ніколи не повертається. Є в її русі і бистрини, і заводі, є й перекази, і пороги. Я ж пливу у своєму човні і спілкуюся з друзями, яких минаю, бо вони залишаються на березі, а я прямую до своєї Лети, яка все наближається“.

Автор книги зазначає, що він уявляє своє життя у вигляді ріки. Тут додамо своїм поетичним словом:

*Життя людське, немов ота ріка,
Така непередбачлива і бистра,
Яка зродившись в скелях з потічка.*

Між горами високими сріблиться.

Ті гори — віхи нашого життя,

Які воно щомить, щодень долає.

Чим більше літ, тим швидша є вода,

Що навіть камінь у пісок стирає

Так і життя нас крутить, наче вир,

І об каміння часу розбиває,

Бо як той камінь є невічні ми,

Вода ж, мов час, свій плін не зупиняє.

Та як би не плывло наше життя —

Рікою чи маленьким потічком,

Треба, щоб була чиста в них вода

І незамуленим, щоб було дно.

По своїй ріці життя автор пливе у човні, спілкуючись із друзями, яких минає, прямуючи до своєї Лети. *Via est vita* — чиста її вода і незамулене дно

*Ріка життя пливе і всіх несе до пристані
Харона.*

У частині книги „РОДОВІД“ подано низку надзвичайно цікавих, деталізованих розповідей про декілька поколінь предків Бориса Білинського, починаючи з ХІХ сторіччя, — українських патріотів, що сіяли добре та вічне в, здавалось би, безнадійних умовах. Ці розповіді є, по суті, скрижалями нашої історії, бо, як знаємо, історія країни твориться життєписами її людей.

Окремий розділ книги „АЛЬПІНІЗМ“. Її зміст засвідчує, що альпінізм аж ніяк не хобі пана Бориса, а значною мірою фактор, який є формувальним для його характеру, для стилю життя, критерієм оцінки інших людей. Він пише, що „рівнинний характер берегів ріки різко міняється... ріка прориває гірський масив і відповідно до краєвиду змінюються й думки“. Автор наголошує, що заняття альпінізмом виховало у нього ті риси, які придалися згодом у багатьох аспектах життя, зокрема у політичній боротьбі.

Автор описує дуже цікаві випадки з історії його

⁵ Дашкевич Я. „...Учи неможливими устами сказати правду“. Історична есеїстика (1989—2008).— К., 2011.— С. 138.

заняття альпінізмом. Ідеться у розділі і про численні мандрівки автора, зокрема, самотні, оскільки, як він наголошує, „мандри — моя стихія”. Він подає захоплюючі розповіді про мандрівки Карпатами, подорожі в глибини сибірської тайги з відвіданням „законсервованого”!!! сталінського резервату ГУЛАГу.

Цікавими є підрозділи у частині „ДЖЕРЕЛА”: Початок запливу; Батько; Готово! Парус розпустили; Мама; Члени родини, які постраждали за Україну; Збаражчина; Мирон Кордуба; Дідова бібліотека; За часів Другої світової; Як я зустрів радянську школу, а вона мене; Комуністичні будні або як я вирішив стати медиком; Перше знайомство з Києвом. Свою тривалу подорож по річці життя автор розпочав із втрати батька. Як він пише: „Усе, що було до того, то лише джерело, з якого витікає ріка життя”. Нею йому судилося плисти вже понад 90 років, у тому числі у професійному, громадському, політичному житті та у спорті.

Ріка життя понесла човен на її непокірну ділянку — швидку, повну бурунів і переказів, і вдарив грім. Ідеться про розділ під титулом „БОРОТЬБА ЗА НЕЗАЛЕЖНІСТЬ”, бо „лиш боротись — значить жити”. У цьому розділі знаходимо роздуми про добро та зло, альтернативу патріота і пристосування „ibi patria, ibi bene”, і навпаки. Наприкінці розділу є висновок: „наш світ побудований на контрастах, які заперечують себе взаємно і перебувають у стані постійної боротьби”. Тут і захоплююча розповідь про Владику Любомира Гузара, і про Івана Гончара та його музей. Про початки становлення Незалежності: „Погода міняється, хмари розходяться, на горизонті появляється чудова веселка...” Роздуми та згадки про рухівське минуле — незабутній час молодости, надій, боротьби. У розділі розвивається теза „Україна — не росія”.

Перегукується із змістом цього розділу і розділ „ПОГЛЯДИ”. Читаємо там деякі роздуми про релігію і життя на плесі його ріки, про нехристиянські релігії, релігію та комуністів, релігійні погляди на таку складову життя, якою є любов. Захоплюючою є розповідь пана Бориса про ексклюзивні зустрічі з істинно легендарною особою — Понтифіком Іваном Павлом II. Вони запам’яталися йому „як одні із найсвітліших хвилин життя”.

Цікавою є порівняльна характеристика між католицькою та православною Церквами. Як наго-

лошує автор „у нашому суспільстві, в якому відродилася потреба в релігійній практиці, потрібні дискусії на тему віри”.

Вельми розлогим є розділ „МЕДИЦИНА”, бо саме вона — вагома складова життя автора. В ньому можна прочитати про становлення лікаря. Велику увагу автор приділяє морально-етичним проблемам науки, зокрема й медицини. Онкохірург Борис Білинський, для якого хірургія — пристрасть життя, з глибоким знанням теми пише про те, що страх та біль — вічні супутники життя, „хірургія — це перемоги великі та малі; це не тільки „во здоров’є, але й „на упокій”; про „хірургічні сни”. Щирою повагою та любов’ю сповнені „Думи про Вчителя” — професора Анатолія Гнатишака. „Яке місце в житті людського суспільства належить медицині? — запитує Борис Білинський, який є сьогодні відомим громадським діячем. „Роль свідомих медиків виходить далеко за межі професійних завдань, а піднімається до загальнонаціональних творчих змагань, які є однією із ознак еліти нації”. Свідчення цього також знаходимо на сторінках книги, у плінні течії ріки життя.

Підсумовуючи написане, маємо підстави стверджувати, що цінність книги „Рікою життя” насамперед у тому, що це розмова з надзвичайно цікавим і глибоким співбесідником. Книга щедро ілюстрована світлинами з приватного архіву автора, низка з яких опублікована вперше, а чимало з них мають історичну цінність. Вони значно посилюють інформативність публікованого тексту.

У своєму дарчому підписі до книги пан Борис пише: „Це моя лебедина пісня”. При його великому таланті і невичерпному творчому потенціалі дозволимо собі із цим категорично не погодитися. Він альпініст і, як співається в пісні, „Краще гір можуть бути лиш гори, на яких ще ніхто не бував”. Впевнений, що у Бориса Білинського попереду успішне подолання нових творчих вершин, чого йому щиро зичимо.

Наприкінці книги є елегійні роздуми про кінцевість течії ріки життя біля пристані Харона. Пливе ріка життя Бориса Білинського. У незалежності від того, якою є її течія, яку зумовлюють житейські обставини, — береги, вода у ній чиста та життєдайна і незамулені є дно. Нехай Господь дарує ріці його життя живі не пересихаючі джерела.

Зиновій МАСНИЙ

Петро Вольвач. Великий Хорс: сторінки життя та діяльності Василя Симиренка. — Черкаси: Вертикаль, видавець Кандич С. Г., 2025. — 270 с.

Відомий в Україні симиренкознавець академік Петро Вольвач видав книгу про славнозвісного мецената і українського промисловця XIX—XX ст. Василя Симиренка „Великий Хорс: сторінки життя та діяльності Василя Симиренка”.

Автор книги П. Вольвач відомий тим, що вів у Криму активну наукову і громадську роботу. З 60-х років минулого століття працював у Крим-

ській помологічній станції (м. Бахчисарай) Все-союзного інституту рослинництва ім. академіка М. І. Вавилова вченим секретарем і заступником директора з наукової роботи. У роки незалежності організував у Криму Південний науковий центр агроекології Мінсільгоспу України і був обраний академіком. Починаючи зі студентських років у Кримському сільськогосподарському ін-

ституті досліджував життя та діяльність, зв'язки з Кримом відомого українського вченого помолога Левка Платоновича Симиренка. Таким чином, П. Вольвач як учений започаткував новий напрям у сучасній науці — симиренкознавство. В Криму П. Вольвач був організатором Комітету „Крим з Україною“, Всекримського товариства „Просвіта“, Кримського осередку НТШ.

П. Вольвач автор трьохсот наукових публікацій, серед яких 18 монографій з теми садівництва, історії аграрної науки в Україні, агроекології та суспільного життя, в тому числі кількох глибоких наукових монографій про родину Симиренків. А саме його зусиллями в незалежній Україні перевидані твори Левка Симиренка „Кримське промислове плодівництво“ та „Помологія“. За фактичне повернення в історичний і науковий обіг наукових праць і пам'яті про Симиренків учений нагороджений премією Кримського відділення НАН України та премією імені Л. П. Симиренка НАН України.

Теза про Хорса та титул „Бога української культури“ в заголовку не перебільшення. За значний фінансовий внесок, який, до речі, не розголушувався, в розвиток української культури Василя Симиренка — відомого вченого, випускника Паризької політехніки, інженера-конструктора і технолога в галузі цукроваріння, мецената української науки і культури серед української громадськості при його житті називали „Великим Хорсом“, а взірцем для Василя Федоровича Симиренка, на якого він рівнявся, був теж великий меценат гетьман Іван Мазепа. Відомо, що Хорс — це друга назва бога Сонця.

Після відомого науковця Левка Симиренка саме Василь Симиренко став об'єктом детальної уваги українських істориків тому, що він зробив, мабуть, найбільший внесок у підтримання і розвиток не тільки української науки і культури, але й суспільний розвиток українства. Він фінансував не лише прижиттєве видання „Кобзаря“ Тараса Шевченка, але й творів Михайла Коцюбинського, Бориса Грінченка, автора нинішнього гімну України Павла Чубинського, професора Київського університету Олександра Кістяківського. Він спонсорував видання відомої щоденної газети „Рада“, „Громадське слово“, журналів „Літературно-науковий вістник“, „Київська старовина“, закордонних видань „Український огляд“ і „Русинський огляд“. Разом з Євгеном Чикаленком допомагав у роботі Михайлові Драгоманову, Володимирові Винниченку, Сергію Єфремову, Михайлові Грушевському, фінансував хор Миколи Лисенка, бібліотеки, музеї, недільні українські школи (зокрема і в Криму) та багато-багато інших людей і проєктів, які формували національні почуття українства в XIX та XX ст. Відомо, що обсяг його меценатських внесків за рахунок прибутків цукроварних заводів, який не розголошувався через загрозу політичного звинувачення в українофільстві, „малоросійському сепаратизмі“ з боку царської влади, становив мільйони карбованців. Це набагато більше, ніж сам Василь Симиренко витрачав на свою сім'ю та на себе.

Характерно, що діяльність усієї сім'ї Симиренків часто-густо була тим чи іншим чином пов'язана з Кримом, який всіма аспектами свого життя тяжів до України. В умовах дії Емського указу створення

державних українських шкіл було неможливим, тому українські меценати, в тому числі Симиренки, створювали недільні школи, де діти навчалися українською мовою. Як сказано раніше, частина таких шкіл охоплювала і терени Криму (С. 162).

Як відомо, садівник і помолог Левко Симиренко був тісно пов'язаний з Кримом не тільки працею над вивченням кримського промислового плодівництва, а й своєю близькістю до народовольців та організаторів замаху на царя Олександра II. Так, його двоюрідна сестра Ольга Яхненко була дружиною автора замаху на царя, страченого вихідця з Феодосійського уїзду Криму Андрія Желябова. З багатьма членами цієї групи, в тому числі зі самим Андрієм Желябовим (С. 17—18), Левко Симиренко мав дружні стосунки. Від можливої смертної кари Левка врятувало те, що за рік до замаху на царя його заарештували і вислали до Сибіру, і про смерть товаришів він дізнався, будучи на засланні.

Загалом книга П. Вольвача про Василя Симиренка цінна тим, що в ній чи не вперше в історії економіки України присікли до дослідження історію відомої цукроварної фірми „Брати Яхненки і Симиренко“. Це дослідження цікаве тим, що вперше висвітлено підхід українських підприємців до організації промисловості. Радянська історіографія в XX ст. в руслі класової теорії трактувала промисловців Яхненків і Симиренків як „експлуататорів та визискувачів“.

Однак практика показує, що це не так. Їх приклад — це, можливо, перша у світі реалізація ідеї промислового виробництва як „капіталізму з людським обличчям“, бо вони сприймали робочий люд не як експлуатовану робочу силу, а як партнерів. Біля збудованого цукрового заводу в Черкаському повіті на 260 десятинах землі були також побудовані 150 котеджних будиночків для службовців і робітників заводу (С. 46—49). Кожен з них мав свою присадибну ділянку з городом і садочком. Окремо були гуртожитки для сезон-

них робітників. У містечку працювали крамниці, які всі товари продавали без націнки та без вигоди для фірми. Всі працівники заводу купували дешеві та якісні товари. При заводі працювали лікарня на 160 ліжок і шестирічна школа для дітей робітників. У містечку був свій театр, паровий млин, машинобудівний завод. Містечко вже тоді було освітлене газовими ліхтарями, що на той час було запроваджене лише в кількох великих містах Російської імперії. Мешканці містечка користувалися водогonom і каналізацією, дорогами та тротуарами з твердим покриттям. У фірмі запроваджене страхування на випадок хвороби робітників. Фірма поставляла цукор-пісок і рафінад у всі головні міста Росії та за кордон по країнах Європи. Свого часу її відвідав Тарас Шевченко. Досвід фірми приїздили вивчати „англійці, французи, німці, росіяни, поляки, бородаті московські купці, євреї і поміщики...“ (С. 51).

Характерними для історії були і причини загрози фірмі. Річ у тому, що Симиренки, будучи українськими підприємцями на території тодішньої України, не мали своєї землі. А тому для будівництва заводу і містечка при ньому, а також для вирощування буряків, поблизу села Млієва брати Яхненки та Федір Симиренко домовились узяти в оренду землю у князя Михайла Воронцова. Князь радо погодився з підприємцями та вста-

новив достойні умови. Угодою передбачали оренду землі на 26 років з правом пролонгації за бажанням орендарів. Для більшої довіри з боку орендарів угоду підписав не тільки сам кн. М. Воронцов, а його син і спадкоємець Семен, який мешкав у Криму. А також як свідки ще два сусідні землевласники Браницький і Потоцький. В урочистій обстановці князь пообіцяв не тільки свій захист як гарант угоди, а також захист спадкоємців і „пошану государя-імператора“ (С. 42). Але коли справа дійшла до виконання та продовження угоди, її ніхто не збирався виконувати. Ситуація докорінно змінилася після смерті князя 1856 р. Підписант угоди „кримчанин“ Семен Воронцов став чинити підприємцям усілякі перепони — ускладнював доставку буряків на заводи, перешкоджав підписання угоди зі селянами з вирощування буряків, вимагав хабарі за різні „послуги“, домігся скасування планів з будівництва залізниці, зрештою, ініціював будівництво поряд з Мар'їнським цукрорафінадним заводом у власності своєї родички графині

Катерини Балашової, що викликало небажану та програшну нечесну конкуренцію.

Разом з тим, зазначає автор книги, історія українського підприємництва та меценатства XIX і XX ст. ще в багатьох випадках недосліджена, вкрита „білими плямами“, які приховують багато цінного досвіду та важливої інформації. Зокрема, до таких належить і таємниця заповіту та доля закордонних банківських рахунків Василя Симиренка, які мало досліджені через колишні перепони радянської влади, банківську таємницю та брак доступних документів та ще, мабуть, зберігають у невідомості долю мільйонів карбованців.

Загалом книга П. Вольвача „Великий Хорс“ — це важливий внесок в оприлюднення інформації про період становлення українства, розвитку громадянського суспільства в Україні під владою Росії, внеску визначних українців у поширення українського державницького світогляду.

Микола СЕМЕНА

М. М. Тимошик, О. А. Повстюк, М. М. Москалюк. Тернопільщина у філателії: монографія + каталог.— Одеса: Видавничий дім „Гельветика“, 2024.— 290 с., іл.

Філателія, як відомо, означає колекціонування і вивчення поштових знаків — марок, конвертів, штемпелів, етикеток, карток, листівок, провізоріїв. Дослідження цих об'єктів дає змогу отримати цінну інформацію про певні події, особистості, природу, економіку, політику, а також про художників, які створили поштові мініатюри.

Авторами виданої монографії є відомі філателісти кандидат економічних наук, докторант, член НТШ Михайло Тимошик, студентка факультету мистецтв Ольга Повстюк і доктор історичних наук, професор Микола Москалюк із Тернопільського національного університету імені Володимира Гнатюка. Книга вийшла під грифом Національної спілки краєзнавців України, Тернопільського осередку НТШ, Тернопільського обласного товариства філателістів імені І. К. Чернявського АсФУ та Тернопільської громадської організації „Альянс рекламистів Тернопільщини“.

Книжка структурована із 14 послідовних розділів і каталога, які вперше найповніше представляють філателію, прямо чи опосередковано пов'язану з Тернопільською областю в різні історичні періоди. У вступі наведено географічні особливості цього регіону, перераховано прізвища відомих державних, релігійних і громадських діячів, письменників, літературознавців, дослідників фольклору та етнографії, художників, композиторів, диригентів, вокалістів, інших знаних вихідців із Тернопільщини. Наведено короткі історичні дані про появу й розвиток листування, маркування та штемпелювання поштових матеріалів у міжвоєнній Польщі, роки німецької окупації, радянські часи та після проголошення незалежності України.

У перших розділах подано коротку інформацію про тернопільських художників-авторів філателістичної продукції та історію виготовлення перших тернопільських спеціальних поштових штемпелів і проведення спецпогашень. Скориставшись архівними матеріалами своїх тернопільських

попередників Б.-Р. Хаварівського та В. Матвєєва, автори монографії описали і проілюстрували незатверджені та затверджені з правками варіанти спеціальних поштових штемпелів. Останні були виготовлені відомим графіком Євгеном Кавкою, з нагоди 100 років від народження композитора Романа Купчинського (20. 09. 1994), Дня міста Тернополя (25. 09. 1994), 150 років від народження Івана Пулюя (02. 02. 1995), а також іншими художниками. Це, зокрема, конверт і відбиток штемпеля, присвячені ювілеям від народження письменника Уласа Самчука (15. 10. 1995), пасічника Василя Пилипчука (05. 04. 1996), етнографа Володимира Гнатюка (09. 05. 1996), художника Тимофія Бойчука (27. 09. 1996), педагога та історика Олександра Барвінського (08. 06. 1997), співачки Соломії Крушельницької (23. 09. 1997), письменника Шмуеля Агнона (17. 07. 1998), а також ювілеям міст Тернопільщини, знаменних історичних і релігійних подій. Важливо зазначити, що до відбитків окремих штемпелів і конвертів додано копії розпоряджень і листів органів місцевої влади та Укрпошти.

Окрім вже згаданого І. Чернявського, названо провідних філателістів краю Л. Штайнбаха, В. Матвєєва, Б. Головина, Б.-Р. Хаварівського, М. Максим'яка. Представлено теперішній керівний склад обласного Товариства філателістів: голова Олег Поливко, його заступники Василь Дідух і Сергій Ткачов. Із тернопільських художників філателістичної продукції наведено довідки про Євгена Кавку, Романа Лєсїва, заслуженого художника України Ярослава Омеляна, Едуарда Куниша, народного художника Івана Марчука, Володимира Окрутного, Олександра Караневича, Олесе Гудиму, Сергія Ткачова, Олега Кіналя, заслуженого художника України Олега Шупляка і Юрія Заблоцького. Кожна з названих постатей проілюстрована портретом.

Найбільший розділ присвячено 56 маркам Укрпошти, серед яких вагоме місце займають історичні дані про козацтво і його засновника Дмитра

Байду Вишневецького, козацькі повстання, День пам'яті загиблих захисників України, Збройні формування Української революції 1917—1921 рр., Українську Галицьку Армію, Небесну сотню, теперішню російсько-українську війну. На багатьох марках зображено українських політичних і державних діячів — Степана Бандеру, Романа Шухевича, Кирила Осмака, письменників — Тараса Шевченка, Івана Франка, Богдана Лепкого, Осипа Маковця, Івана Вагилевича, Шмуля Агнона, Володимира Гжицького, художника Івана Марчука та його твори, скульптора Йоана Георга Пінзеля, співачки Соломії Крушельницької, науковців — Івана Пулюя, Івана Горбачевського, Володимира Левицького. Чимало марок присвячено християнським святам, культовим спорудам і церковним діячам, серед яких Великдень, святий Миколай, проща в Зарваниці, патріарх УГКЦ Йосиф Сліпий, митрополит УАПЦ Василь Липківський, Успенський собор м. Бучача, Свято-Успенська Почаївська лавра. Окремі марки висвітлюють спорт, зокрема олімпійську команду та параолімпійців України, збірну України з біатлону і біатлоністку Олену Підгрушну, День міста Тернополя, герби міст і сіл області, ювілеї міст Тернопільщини, обласної універсальної наукової бібліотеки, в якій зберігається книжковий фонд Тернопільського осередку НТШ, а також національний одяг і вишивку, побутові картини. У марках також подано малюнки представників флори і фауни області, природного заповідника „Медобори“, Дністровського каньйону.

У дещо меншому розділі монографії наведено зображення конвертів, пов'язаних із Тернопільщиною. Більшість із них присвячено видатним діячам освіти, культури та науки. Привертають увагу конверти з портретами фізика Івана Пулюя, біохіміка Івана Горбачевського, корифея оптики і винахідника Олександра Смакули, фізика-теоретика Зенона Храпливого, етнографа Володимира Гнатюка, літературознавця Кирила Студинського, педагога Олександра Барвінського, фольклориста Теофіла Комаринця, географа Степана Рудницького, письменників Богдана Лепкого, Шмуеля Агнона, Дениса Лукіяновича, поетеси і скульпторки Оксани Латуринської, живописця і графіка Олени Кульчицької, скульптора Михайла Паращука, композитора Василя Барвінського, художника-монументаліста Михайла Бойчука, майстра ескібриса Яківа Гніздовського, патріарха Йосифа Сліпого, єпископа УГКЦ Григорія Хомишина, засновника міста Тернополь Яна Амора Тарновського тощо. Всі вони були народжені на Тернопільщині.

На декількох сторінках розміщено відтиски спеціальних поштових штемпелів, пов'язаних із Тернопільською областю, під які з тих чи інших причин пошта не випускала конверти. До прикладу, наведено відбитки штемпелів, виготовлених до дати перенесення Блаженнішого Патріарха Йосифа Сліпого з Риму до Львова (27. 08. 1992); відкриття пам'ятника Маркіянові Шашкевичу в місті Золочеві; 80 років від кончини українського вченого-філолога і громадського діяча Омеляна Огоновського; 150-річчя від народження філателіста Івана Чернявського; до дня відходу в засвіти предстоятеля УГКЦ патріарха Любомира Гузара з його портретом і кредо „Мое велике бажання —

бути людиною“ та до 40-го дня від часу смерті; на пошанування батальйону імені Кульчицького Національної гвардії України; Івано-Франківського музею визвольної боротьби імені С. Бандери.

У розділі „Картки поштові марковані“ використано світлини пам'ятника Маркіянові Шашкевичу у Львові, портрет Осипа Маковця до 125-річчя від народження з іменною маркою, кольорові малюнки з привітаннями: „З Великоднем“ і „Христос воскрес!“ Далі наведено тематичні буклети, офіційні та неофіційні з першими поштовими марками, присвяченими 500-річчю українського козацтва, Тернопільській області, інавгурації Президента України (2005 р.), пам'яті загиблих захисників України, поштовим автомобілям, мостам. Наведено презентаційні аркуші з погашеними поштовими марками спільного випуску України та Ізраїлю до 30-річчя дипломатичних відносин; немарковані поштові картки із зображенням видів міста Теребовля, пам'ятника Соломії Крушельницькій, листівок із календаря Укрпошти на 2021 рік, знімком борцівської сорочки з колекції В. Матковської тощо.

У наступному розділі подано світлини 47 поштових конвертів, 8 маркованих поштових карток, трьох марок і відбитків двох спеціальних поштових штемпелів, які належали пошті СРСР і пов'язані зображеннями краєвидів Тернопільської області.

Далі наведено знімки 7 конвертів, 22 маркованих поштових карток, 41 поштової марки і 4-х штемпелів першого дня, випущених у Польщі, які також несуть інформацію про Тернопільщину. Окрім того, наведено світлини декількох марок і відбитків поштових штемпелів із Чехословаччини, Німеччини (ФРН), Німецької Демократичної Республіки, Румунії та Аргентини. Вони також пов'язані з Тернопільською областю, оскільки мають інформацію про її діячів і певні історичні події і взаємини з цими державами.

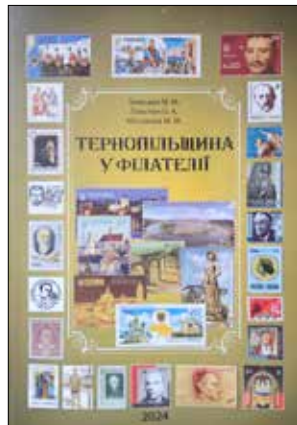
Висвітлено деякі нереалізовані проекти: перший штемпель першого дня після відновлення державності України — 500 років Українсько-

го козацтва; конверт з оригінальною маркою до 100-ліття від введення Андрея Шептицького на митрополичий престол УГКЦ у Львові; конверт з оригінальною маркою і відбитком штемпеля спецпогашення до 110-ліття від народження Патріарха кардинала Йосифа Сліпого; марка до 90-річчя від народження графіка Яківа Гніздовського; марка до 70-річчя Тернопільської області; відбиток штемпеля до спільного випуску Україна — Ізраїль, присвячений письменникові Шмуелю Аггону.

Варто зазначити, що монографія „Тернопільщина у філателії“ була відзначена золотою медаллю на національній виставці марок із міжнародною участю „Libere 2025“ (Чехія) і великою поштовічною медаллю на Міжнародній філателістичній виставці „Zgorzelec 25“ (Польща).

Таким чином, недавно видана монографія з каталогом „Тернопільщина у філателії“ становить інтерес для філателістів, краєзнавців, істориків, інших науковців і широкого кола читачів. На багатьох марках і конвертах подана інформація про НТШ і його діячів. Видання має різнобічну інформацію про Україну, зокрема Тернопільську область, і вже отримала міжнародне визнання.

Михайло АНДРЕЙЧИН

КОНФЕРЕНЦІЇ, СИМПОЗИУМИ, АКАДЕМІЇ

26 лютого 2025 р. Комісія тіловиховання і спорту імені Івана Боберського НТШ спільно з відділом „Музей визвольної боротьби України” Львівського історичного музею з нагоди 135-річчя від народження Степана Гайдучка та 100-річчя заснування організації „Луг” провели наукову конференцію „Українська тіловиховна традиція”. Захід зібрав науковців, музейників, краєзнавців, вчителів і студентів зі Львова, Дрогобича та Бродів. Конференція відбулася у Львівському історичному музеї (площа Ринок, 6).

З вітальними словами до учасників звернулися директор Львівського історичного музею доктор історичних наук, професор Роман Чмелик і професор кафедри олімпійської освіти Львівського державного університету фізичної культури імені Івана Боберського, голова Комісії тіловиховання і спорту імені Івана Боберського НТШ, доктор історичних наук Андрій Сова.

На конференцію було заявлено дев'ять доповідей: доцента кафедри англійської мови та перекладу Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка, директора Австрійської бібліотеки у Дрогобичі, кандидата філологічних наук Ярослава Лопушанського („Германістика і тіловиховання у грацькому періоді Івана Боберського (1894—1897)”), Андрія Сова („Степан Гайдучок (1890—1976): теоретичні та практичні здобутки у царині тіловихо-

Учасники наукової конференції „Українська тіловиховна традиція” з нагоди відзначення 135-річчя від народження Степана Гайдучка та 100-річчя від заснування організації „Луг”. Львів, 26 лютого 2025 р.

вання”), члена Комісії тіловиховання і спорту імені Івана Боберського НТШ, доктора філологічних наук, доцента Ірини Процик („Українські терміни відбиванки (волейболу) в опрацюванні Степана Гайдучка”), старшого наукового співробітника відділу „Музей визвольної боротьби України” Львівського історичного музею Оresta Круковського („Символіка та сфрагістика товариства „Луг”), професора кафедри історії преси Львівського національного університету імені Івана Франка, члена Комісії тіловиховання і спорту імені Івана Боберського НТШ, кандидата філологічних наук Степана Костя („Преса товариства „Луг”: ідеї, проблеми”), директора Комунальної установи „Бродівський історико-краєзнавчий музей” Бродівської міської ради, аспіранта відділу новітньої історії Інституту українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України Василя Стрільчука („Олександр Вислоцький — організатор і керівник лугового руху на Брідщині”), доцента кафедри філософії Львівського національного університету імені Івана Франка, секретаря Комісії тіловиховання і спорту імені Івана Боберського НТШ кандидата філософських наук Валерія Джуна („ЛДУФК 1987—2003 років у річчії процесів демократизації і особового сприйняття подій”), доцента кафедри олімпійської освіти Львівського державного університету фізичної культури імені Івана Боберського, кандидата філософських наук, члена Філософської комісії НТШ Ростислава Поліщука („Роль етики у спортивній культурі”), завідувача відділу „Музей визвольної боротьби України” Львівського історичного музею Тараса Кузя („Пам'ятки товариства „Луг” у фондах Львівського історичного музею”).

Всі доповідачі отримали пам'ятні подяки. Учасники підбили підсумки наукової конференції, наголосивши на тому, що в сучасній українській історіографії недостатньо уваги приділено історії товариства „Луг” у Галичині (1925—1939) та його значення в суспільно-культурному, руханковому, спортивному, мілітарному вимірах.

Андрій СОВА

28 лютого 2025 р. в рамках XXXVI Наукової сесії НТШ у Навчально-науковому фізико-технологічному інституті Волинського національного університету (м. Луцьк) відбулася наукова конференція „VI-і читання Анатолія Вадимовича Свідзинського”. Відкрив конференцію її організатор, член НТШ Петро Трохимчук.

На першій сесії „Гуманітарні науки“ (модератор Олег Марчук, голова Волинського осередку) виступили: член НТШ Маргарита Жуйкова „Анатолій Свідзинський як головний редактор журналу „Розбудова держави“; член Історичної комісії НТШ Володимир Пришляк „Українська ментальність у роздумах Анатолія Свідзинського“; Тетяна Мамчич-Миткалик „Кореляція назв: Лодимерія — Лукомор'я“.

На другій сесії „Природничі науки“ (модератори Василь Пикалюк (член НТШ) та Ярослав Пастернак (член НТШ) були представлені доповіді з актуальних питань математики, фізики та хімії.

Після кожної із сесій відбулося обговорення з участю доповідачів та інших учасників.

За інформацією Волинського осередку НТШ

11 березня 2025 р. у рамках XXXVI Наукової сесії НТШ Лікарська комісія провела урочисту Академію „Шевченко понад простором і часом“, приурочену 211-ї річниці від народження великого Кобзаря. Актова зала теоретичного корпусу Львівського національного медичного університету імені Данила Галицького, де відбувся захід, була переповнена гостями.

Шевченкіана-2025
у ЛНМУ імені Данила Галицького.
11 березня 2025 р.

століття залишаються живими і актуальними, допомагають нам жити, боротися і вірити в перемогу“, — відзначила З. Масна.

„Приємно бачити в цій залі таку велику кількість гостей, а особливо — молоді, сказав у своєму вітальному слові ректор ЛНМУ імені Данила Галицького професор Орест Чемерис. — Сьогодні Шевченкові заповіді допомагають нам боротися за свою державу і майбутнє нашого народу, віддано і чесно працювати на благо України“.

Привітав присутніх і голова НТШ академік Роман Кушнір,

наголосивши на значенні впливу ідей і поглядів Тараса Шевченка на наукове товариство, яке носить його ім'я та вже понад 150 років провадить наукову, просвітницьку та державотворчу діяльність.

Своїм баченням впливу Тараса Шевченка та його творчості на український дух поділилась завідувачка кафедри українознавства та філософії ЛНМУ імені Данила Галицького, член НТШ професорка Тетяна Єщенко у доповіді „Шевченко — архітектор українського духу“. А відомий письменник, історик і львовознавець Ілько Лемко у своїй „Симфонії Шевченкового Кобзаря“ провів детальний аналіз поетичного спадку Великого Українця.

Шевченкова лірика — одна з найбільших загадок світової поезії. Вона захоплює і заворожує — в цьому ще раз переконались присутні, слухаючи невмирущі рядки Шевченкових творів у виконанні актриси театру імені Марії Заньковецької, народної артистки України Олександри Гуменецької.

І справжню бурю емоцій у глядачів викликала музична „Розмова з Шевченком“ у виконанні Заслуженої академічної капели України „Трембіта“ (художній керівник і головний диригент народний артист України Микола Кулик; художнє слово — заслужений працівник культури України Марія Христинич).

Серед гостей заходу був також присутній член Національної спілки художників України Володимир Риботиський, автор портрета Тараса Шевченка, подарованого ним Лікарській комісії НТШ.

Працівники Наукової бібліотеки ЛНМУ імені Данила Галицького долучились до проведення Академії, організувавши для гостей заходу у фойє актової зали виставку видань творів Тараса Шевченка та про нього.

Розпочала Академію голова ЛК НТШ професор Зоряна Масна, яка, привітавши присутніх, висловила глибоку вдячність нашим захисникам — Збройним Силам України та запросила вшанувати хвилиною мовчання пам'ять героїв, які віддали життя за нашу волю і незалежність.

„Кожен народ має в своїй історії особливу постать — величну і пророчу, яка підіймається над простором і над якою не владний час. Для українського народу такою є постать Великого Кобзаря, чий слова і через

Організатори і гості медичної Шевченкіани-2025. Зліва направо: Микола Кулик, Оксана Масна-Чала, Оксана Герцик, Андрій Базилевич, Ігор Цвілінюк, Зоряна Масна, Олександра Гуменецька, Лідія Бойчишин, Роман Кушнір, Валентина Чоп'як, Леся Матешук-Вацеба, Ірина Драпак, Марія Вісьтак, Олеся Мартовлос. 11 березня 2025 р.

Завершилась урочиста Академія спільним виконанням капелою „Трембіта“ та всіма присутніми в залі Гімну України.

Олена АДАМОВИЧ, світлини Володимира ДУБАСА

11—13 березня 2025 р. у рамках проведення XXXVI Наукової сесії НТШ Комісією спеціальних (допоміжних) історичних дисциплін було заплановано три засідання. Перше з них проведено спільно з Українським геральдичним товариством й охопило тематику військової символіки та сфрагістики. Було заслухано п'ять доповідей: „Печатки паланок Запорізької Січі в сучасних нарукавних емблемах військових частин (виступ онлайн)“ (Микола Чмир), „Формування добровольчого Легіону Січових Стрільців: міфи та реалії“ (Михайло Слободянюк), „Нові нарукавні емблеми 184-го Навчального центру Національної академії сухопутних військ імені гетьмана Петра Сагайдачного Збройних Сил України“ (Андрій Гречило), „Печатка VI куреня Українського уряду старших пластунов імені Дмитра Вітовського у Дрогобичі (1920-ті рр.)“ (Андрій Сова), „Внесок архівіста Олексія Маркевича у збір корпусу печаток України“ (Роман Голій).

Друге засідання (12 березня) проведено у Львівській обласній універсальній науковій бібліотеці як XII семінар „Українофобія як явище та політтехнологія“. Вступну доповідь виголосив Ярослав Гарасим („Всеукраїнський науково-практичний семінар „Українофобія як явище і політтехнологія“: від задуму до реалізації“). Після цього Андрій Гречило провів презентаційну лекцію нового видання „Символи українофобії. Матеріали до довідника“, що вийшло друком у Києві на початку 2025 р.

Під час третього засідання заслухано три доповіді: „Методологічні пропозиції західних істориків у вивченні сфрагістики“ (Віталій Перкун, виступ онлайн), „Статут братства Успенської церкви в Яричеві: реставраційні розвідки“ (Леся Дзендзелюк), „Зі спостережень над палеографічними особливостями рукопису з творами Миколи Дилецького“ (Микола Ільків-Свидницький).

Андрій ГРЕЧИЛО

13 березня 2025 р. у головному корпусі Львівського торговельно-економічного університету відбулось засідання Економічної комісії НТШ.

У засіданні взяли участь члени НТШ, представники професорсько-викладацького складу, аспіранти та здобувачі ЛТЕУ, а також гості з інших навчальних закладів і наукових установ. Цьогоріч захід проходив у змішаному форматі (офлайн та онлайн). Модератор заходу — голова Економічної комісії НТШ проф. Петро Куцик.

Засідання розпочав ректор ЛТЕУ проф. Петро Куцик, який ознайомив присутніх з результатами проведеного науковцями Економічної комісії дослідження щодо діяльності Польського економічного товариства, яке функціонувало у Львові у міжвоєнний період та об'єднувало визначних вчених, зокрема ректорів львівських університетів, професорів, а також відомих підприємців, банкірів, керівників ТПП, парламентарів і урядовців, представників львівської інтелігенції. Завдяки плідній діяльності членів Польського економічного товариства Львів залишався важливим і активним центром наукової економічної думки, даючи можливість усіляко поглиблювати теоретичні дослідження та впроваджувати їх у практичне життя.

Головною темою цьогорічного засідання Економічної комісії стали проблеми розвитку економіки в умовах воєнного часу та післявоєнної відбудови України. Проблематика знайшла своє відображення у восьми доповідях: Руслана Лупака („Міграційні втрати та державна політика збереження інтелектуально-кадрового потенціалу молоді (на прикладі Львівської області)“), Тетяни Мединської („Міжнародна фінансова допомога Україні в умовах війни: цілі та перспективи“), Ольги Мульської („Втрата людських ресурсів і її вплив на потенціал економічного відновлення в умовах війни і у поствоєнний період“), Олени Перепьолкіної („Монетарна політика НБУ в умовах війни“), Юлії Полякової („Публічна дипломатія як сучасний інструмент стратегічної комунікації між державами“), Сергія Семіва („Ефективність впливу міжнародних санкцій на зовнішню торгівлю країни-агресора“), Руслана Скриньковського („Людські ресурси та мобілізація: як війна впливає на бізнес?“) та Богдана Шевчика („Війна як терапія національної свідомості“). Проголошені доповіді викликали жваву дискусію та обговорення серед присутніх.

У завершальному слові голова Економічної комісії професор Петро Куцик наголосив на важливості активізації подальших наукових досліджень з погляду першочергових завдань відбудови економіки України, підвищення ефективності державної економічної політики, консолідації суспільства і закликав присутніх поглиблювати проблематику у наукових публікаціях та освітньому процесі. Матеріали засідання заплановано опублікувати в науковому збірнику.

За інформацією Економічної комісії НТШ

13 березня 2025 р. Хімічна комісія НТШ провела засідання, присвячене 100-річчю від народження видатного українського хіміка, педагога, одного з ініціаторів відродження Наукового товариства ім. Шевченка академіка НАН України Романа Кучера (1925—1991). Засідання відбувалося у Будинку вчених на вул. Листопадового Чину, 6. У засіданні взяли участь понад сотня учасників. Відкрив захід голова Хімічної комісії проф. Ярослав Каличак. З привітанням до присутніх виступив голова НТШ академік НАН України Роман Кушнір. Роман Кучер організував першу академічну установу в західному регіоні України хімічного профілю, відзначив Р. Кушнір. Також брав активну участь у відновленні НТШ та організації роботи комісій. З привітальним словом до учасників звенувся академік НАН України Роман Гладішевський. Промовець відзначив важливу роль Р. Кучера у проведенні на хімічному факультеті Львівського університету фізико-хімічних досліджень з окиснення органічних речовин.

З доповіддю про життєвий шлях, педагогічну та наукову діяльність Р. Кучера виступила дійсна членкиня НТШ Галина Мідяна. Відзначила велику роль ученого у підготовці висококваліфікованих

наукових кадрів і розвитку нових наукових напрямів досліджень. На тему „Академік Роман Кучер — життя у науці” виступив дійсний член НТШ, проф. Йосип Опейда. Доповідач охарактеризував ті наукові напрями хімічної науки, у розвиток яких зробив значний внесок академік Р. Кучер. Окремі з них активно розвиваються й досі. Секретар Хімічної комісії НТШ Володимир Дутка розповів про організацію роботи Комісії та роль у створенні її академіка Р. Кучера. Співробітники Інституту геології і геохімії горючих копалин НАН України Андрій Побережський та Ігор Наумко представили доповідь „Період роботи академіка Романа Кучера у Інституті геології та геохімії горючих копалин АН України”. Завідувач кафедри переробки нафти і газу Львівської політехніки Олег Гринишин виголосив доповідь „Академік Роман Кучер та нафтова і нафтохімічна наука Львівської політехніки” та розповів про роботу видатного вченого на цій кафедрі, якій виповнилося 100 років. Професор Володимир Старчевський зосередив увагу присутніх на роботі Р. Кучера у Львівській політехніці з молодими вченими. Після доповідей відбулося обговорення.

Насамкінець студенти 3 курсу факультету культури і мистецтв Львівського університету провели невелику концертну програму, яка дістала загальне схвалення.

Володимир ДУТКА

14 березня 2025 р. у приміщенні Музею історії міста Коломиї (вул. Р. Шухевича, 80) відбулося засідання Коломийського осередку НТШ. Після вступного слова до присутніх і привітання з днем народження Кобзаря звернувся голова Осередку проф. Володимир Паньків.

Згодом виступили: Михайло Арсак „Коломияни на сторінках Енциклопедії сучасної України”; Микола Васильчук „Коломия у текстовому вимірі. Постановка питання”; Мирослава Кочержук „Матеріали з історії Легіону УСС у фондах та експозиції музею історії міста Коломиї”; Володимир Паньків „Цукровий діабет на тлі хронічного стресу: як не втратити контроль”; Юрій Плекан „Нотатки до історії діяльності отців — парохів Собору святого архистратига Михаїла у Коломиї”; Микола Савчук „Коломийки про Коломию і села Коломийщини”.

Після обговорення виступів та обміну думками учасники засідання перейшли до виставкової зали Музею історії міста Коломиї на огляд щойно відкритої виставки з колекції Віри Мандич „Шевченкіана у вишивці”, а саме 25 портретів Т. Шевченка.

Юрій ПЛЕКАН

Іван Щерба
(1925—2014)

14 березня 2025 р. у Львівській обласній універсальній науковій бібліотеці з ініціативи Соціологічної комісії НТШ відбулась Урочиста академія з нагоди 100-річчя від народження відомого українського педагога, публіциста і громадського діяча, учасника бойових дій УПА Івана Омеляновича Щерби (1925—2014).

Співорганізаторами заходу виступили НТШ, Львівська обласна універсальна наукова бібліотека, Львівська обласна організація „Лемківщина”, Фундація дослідження Лемківщини у Львові, Львівське братство ветеранів національно-визвольної боротьби. Долучилися також лемківська спільнота, колеги, послідовники та учні педагога.

Захід розпочався з панахиди та освячення меморіалу на могилі І. Щерби на Личаківському цвинтарі (поле почесних поховань / Марсове поле) о. Сергієм Шваглю, настоятелем церкви Воскресіння Христового УГКЦ м. Львова.

З вітальним словом до учасників Урочистої академії звернувся науковий секретар НТШ, доктор фізико-математичних наук Роман Пляцко, який коротко розповів про діяльність НТШ, зокрема охарактеризував роботу Соціологічної комісії.

Він висловив організаторам щирою вдячність за підготовку заходу та з впевненістю сказав, що спільними зусиллями ми можемо зробити надзвичайно багато важливих речей, які наближать перемогу України та сприятимуть науковому та інноваційному поступу України.

До слова запросили директора Львівської обласної універсальної наукової бібліотеки дійсного члена НТШ Івана Сварника, який виступив із доповіддю „Депортації українців у повсенні роки”.

Голова Соціологічної комісії НТШ кандидатка філософських наук, доцент Львівського національного університету імені Івана Франка Галина Щерба виступила з доповіддю „Життєвий шлях відомого педагога, публіциста і громадського діяча Івана Омеляновича Щерби”.

Іван Омелянович Щерба народився в мальовничому селі Свіржова-Руська, колишнього Ясельського повіту на Лемківщині, Польща, в родині Омеляна та Марії Щербів 14 березня 1925 р. Дитячі роки пройшли серед неповторної природи, на берегах річки Свіржівки. Початкову освіту набув польською мовою в рідному селі Свіржова-Руська. Наприкінці серпня 1941 р. І. Щерба успішно склав вступні іспити й був зарахований студентом 2-го курсу Української учительської семінарії в Криниць та склав матуру в березні 1944 р.

А згодом у червні 1945 р. була депортація, поневіряння по дорогах від Донбасу до Львова.

І. Щерба навчався і успішно закінчив Львівський національний університет імені Івана Франка за спеціальністю „англійська філологія” у 1953 р.

Член Соціологічної комісії НТШ Ліліана Яремкевич розповіла про розвиток українського народного шкільництва на Лемківщині у XVII—XX ст.

Член Спілки журналістів України Ярослава Величко, авторка альманаху „Чарівна Криниця” розповіла про навчання І. Щерби у 1941—1944 рр. в Українській учительській семінарії в Криниць та його вплив на формування національної свідомості семінаристів.

Члени Соціологічної комісії НТШ Олеся Садловська та кандидатка медичних наук, доцентка Львівського національного медичного університету імені Данила Галицького Роксолана Яремкевич розповіли про навчання І. Щерби у Львівському національному університеті імені Івана Франка у 1947—1953 рр.

за спеціальністю „англійська філологія“, а також про трудову діяльність педагога, директора школи, завідувача кафедри іноземних мов у Львівському інституті вдосконалення вчителів (1960—1987 рр.).

Іван Щерба мав понад 60 публікацій з методики викладання іноземних мов у наукових збірниках та у пресі. За сумлінну працю педагогу надано звання „Відмінник народної освіти“, нагороджено грамотами обласного відділу освіти, Міністерства освіти України, а також медалями „За трудову доблесть“, „Ветеран праці“ та ін.

Заступник директора Львівського музею історії релігії, кандидатка історичних наук, доцент Олександра Киричук акцентувала увагу на діяльність І. Щерби як голови Комісії з вивчення обставин українсько-польських переселень у післявоєнний період при Львівській історико-просвітницькій організації „Меморіал“ з 1989 по 2012 р. Комісія збила листи-спогади майже 1000 учасників подій депортованих українців з території Польщі — з Лемківщини, Холмщини, Надсяння в 1944—1948 рр. та провела першу міжнародну конференцію з проблем депортації у травні 1991 р. у Львові.

Голова Львівської організації Всеукраїнського товариства „Лемківщина“ Максим Равлюк-Турчи-няк розповів про активну участь голови Ради старійшин, члена колегії Всеукраїнського товариства „Лемківщина“, багаторічного члена Президії правління І. Щерби у роботі Товариства (1989—2014 рр.). І. Щерба очолював оргкомітет та провів у листопаді 1991 р. Конгрес випускників та студентів колишньої Учительської семінарії в Криничі (1939—1944 рр.) в м. Бережани Тернопільської області з нагоди 50-літнього ювілею. Часто організовував поїздки з ГО „Молода Лемковина“ в Ждиню (тепер Республіка

Учасники Урочистої академії з нагоди 100-річчя від народження Івана Щерби. Зліва направо: Роман Плячко, Наталія Бешлей, Іван Сварник, Роксолана Яремкевич, Лідія Козуб, Олександра Киричук, Ліліана Яремкевич, Галина Щерба, Леся Кульчицька, Ольга Стефанко, Леся Савчук, Ольга Кровицька. Львів, 14 березня 2025 р.

Польща), на міжнародний фестиваль лемківської культури „Лемківська ватра“ й розповідав їм про історію Лемківщини.

Голова Львівського братства ветеранів національно-визвольної боротьби кандидат історичних наук Володимир Парубій і кандидат історичних наук, доцент Львівського національного університету імені Івана Франка Микола Посівнич розповіли про значний внесок заступника голови Львівського братства ветеранів національно-визвольної боротьби (1990—2014 рр.), учасника бойових дій УПА І. Щерби в наукову, просвітницьку і громадську діяльність Братства.

Член Мовознавчої комісії НТШ, кандидатка філологічних наук, старший науковий співробітник Інституту українознавства імені І. Крип'якевича НАН України Ольга Кровицька виступила з доповіддю „Духовна спадщина лемків у соціокультурному просторі України“.

Під час засідання у Львівській обласній універсальній науковій бібліотеці працювала тематична виставка наукових і науково-популярних видань Івана Щерби.

Народний артист України Остап Стахів дуже гарно висловився про справжнього патріота, борця за волю України, учасника бойових дій УПА Івана Щербу й заспівав і виконав на бандурі кілька патріотичних пісень.

Зі спогадами виступили колеги, друзі, рідні, колишні учні педагога: Ярослав Козак, Іван Сидоряк, Оріся Сивак, Марія Хомик-Одрехівська, Оксана Самотос, Ольга Чулик-Гаталевич, Роксолана Мисько-Пасічник, Ігор Пекар, Михайло Смереканич, Леся Зарицька-Русиняк, Мирослав Дмитрах, Лариса Середа.

На завершення заходу учні педагога Лідії Козуб-Щерби — Габрієла і Ростислав, заспівали пісні „Боже, Україну збережи“ та „Нас весна не там зустріла“. А солістка хорової капели „Лемковина“ Ольга Стефанко-Мацієвська виконала улюблені лемківські пісні „Зашуміли ліси“, „Ой, верше, мій верше“, „Юж мі так не буде, як мі було перше“.

Вечір пам'яті І. Щерби став добрим прикладом продовження традиції пошани до видатного педагога і науковця. У пам'яті колег і земляків він назавжди залишиться яскравим і талановитим педагогом, чудовим організатором, життєрадісною, щирою та доброзичливою Людиною.

Галина ЩЕРБА, Ліліана ЯРЕМКЕВИЧ

Микола Чубатий
(1889—1975)

19 березня 2025 р. у Центрі ім. Митрополита Андрея Шептицького Українського католицького університету (вул. Стрийська, 29-а) відбувся симпозіум „Микола Чубатий: постать науковця крізь призму архівної спадщини”. Захід організували Історична комісія Наукового товариства ім. Шевченка, Інститут історії Церкви та Бібліотека Українського католицького університету, модератором якого був проректор із стратегічної співпраці УКУ, кандидат історичних наук Олег Турій.

Подію присвячено постаті та творчій спадщині відомого історика Церкви та українського права, педагога і публіциста Миколи Чубатого (1889—1975), дійсного члена НТШ, засновника і першого голови НТШ Америки, багатолітнього редактора часопису „The Ukrainian Quarterly”.

Науковий співробітник Інституту історії Церкви УКУ, кандидат історичних наук Володимир Мороз у виступі „На рідній землі: походження, родина, освіта й діяльність Миколи Чубатого в доеміграційний період” розповів про життя і діяльність вченого до 1939 р.

Заступник голови НТШ, кандидат історичних наук Андрій Фелонюк висвітлив діяльність Миколи Чубатого у Науковому товаристві ім. Шевченка. Окреслив кар’єру вченого у Товаристві в 1920—1930-ті рр., коли він був референтом бібліотеки НТШ і заступником директора Історично-філософської секції, публікував статті у „Записках НТШ”, представляв НТШ на міжнародних наукових форумах. В еміграційний період М. Чубатий, окрім керування Американським відділом НТШ (1947—1952), виконував обов’язки голови НТШ (1952—1955), започаткував видавничу діяльність Товариства у США, нав’язав контакти з американськими вченими.

Провідний бібліотекар УКУ Юрій Степовий у виступі „Архівна спадщина Миколи Чубатого в Бібліотеці УКУ” охарактеризував особовий архів історика, який кілька років тому передали Бібліотеці УКУ. Протягом останніх півроку бібліотекар вивчив і систематизував понад 8 тис. сторінок, які залишились від М. Чубатого. Це особисті документи, щоденники, фінансова документація, судові справи, вирізки з газет тощо. Весь архів поділено на 860 справ, у кожній з яких зібрано певні документи, що стосуються життя вченого.

Науковий співробітник Інституту історії Церкви УКУ Ph. D. з богослов’я Анатолій Бабинський розповів про листування Миколи Чубатого і Патріарха Йосифа Сліпого. Попри те, що вони були друзями, у кореспонденції здебільшого йшлося про справи: патріархальний рух, історію християнства в Україні.

На симпозіумі офіційно відкрито особовий архів вченого. Свідченням цього стала виставка документів, яку можна було оглянути на 3-му поверсі у читальному залі Бібліотеки УКУ. Архів зберігається у Фонді стародруків та спеціальних колекцій Бібліотеки УКУ. Дослідники, окрім матеріалів про життя і творчість М. Чубатого, знайдуть у ньому чимало цінних документальних свідчень з історії Західної України періоду Другої світової війни, української діаспори та Церкви в США.

За інформацією Центру ім. Митрополита Андрея Шептицького УКУ

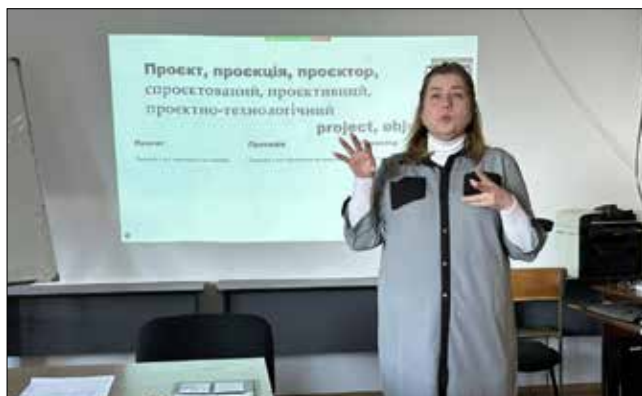
Учасники симпозіуму „Микола Чубатий: постать науковця крізь призму архівної спадщини”. Зліва направо: Анатолій Бабинський, Юрій Степовий, Андрій Фелонюк, Володимир Мороз, Олег Турій. 19 березня 2025 р.

19 березня 2025 р. у Національному університеті „Львівська політехніка” відбулося засідання Комісії інформатики та кібернетики НТШ. На засіданні було представлено низку цікавих доповідей, присвячених актуальним питанням інформаційних технологій, кібернетики та мовознавства.

Ірина Ментинська доповідала на тему „Правопис комп’ютерних термінів у контексті змін до правопису”, де звернула увагу на зміни у написанні українських комп’ютерних термінів, що виникли у зв’язку із запровадженням нової редакції „Українського правопису” 2019 р. Доповідачка зазначила, що тепер варто зважати на нові правила та корекції правил щодо правопису термінів із дефісом і разом; дотримуватися нових правил уживання числівникових компонентів дво-, три-, чотири- і двох-, трьох-, чотирьох у термінних іменниках і прикметниках; правильно використовувати терміни зі словами проєкт, проєкція, проєктор; дотримуватися правил уживання великої і малої літер у назвах сайтів, мереж, пошукових систем тощо. „У новій редакції 2019 було зроблено багато позитивних змін, проте усіх правописних проблем не було розв’язано”, — зауважує доповідачка.

1. Доповідь Ірини Ментинської

З результатами свого дисертаційного дослідження ознайомив Ілля Луцик у доповіді „Методи та засоби створення адаптивних програмних систем на основі онтологій”. Розробка адаптивного програмного

Доповідь Ірини Ментинської

Доповідь Дмитра Федасюка

лізована технологія і конструкція мікропристроїв. Доповідач звернув увагу і на громадській діяльності як члена „Пласту”, мецената і великого патріота України.

2. Доповідь Дмитра Федасюка

Поділилася своїми науковими напрацюваннями Руслана Кушнірик у матеріалах на тему „Архітектура інформаційної системи для створення віртуальних спільнот”. Дослідження ринку інвестицій у створенні програмного забезпечення для управління віртуальними спільнотами в контексті соціальних комунікацій продемонстрували актуальність напрямку. Як альтернативний інструмент для аналітики соціальних мереж було розглянуто сервіс Brand24 на прикладі діяльності віртуальної спільноти Наукового товариства ім. Шевченка. Водночас ефективно управління такими спільнотами потребує додаткового програмного забезпечення, зокрема систем, призначених для створення та підтримки спеціалізованих тематичних віртуальних спільнот. Запропонована доповіддю система забезпечує такі функції: аналіз інформаційного контенту, підбір релевантних учасників та ідентифікацію відповідних віртуальних спільнот для оптимального поширення контенту. Крім того, було представлено результати експериментального застосування методу розпізнавання нових користувачів для їх інтеграції у спеціалізовані тематичні віртуальні спільноти.

3. Доповідь Руслани Кушнірик

Нестор Думанський представив доповідь на тему „Інформаційна система для наукових бібліотек” у якому розглянув сучасні інформаційні

забезпечення є актуальним завданням, оскільки зростання складності створення інформаційних систем ускладнює процеси реалізації процесів життєвого циклу програмного забезпечення. Доповідач зазначає, що основною проблемою при адаптації програмного забезпечення є статична структура моделі предметної області. Запропоновані доповідцем методи проєктування та розробки адаптивних програмних систем визначають основні абстракції серед компонент і зв'язків предметної області та забезпечують можливість динамічного оновлення програмних компонент у разі зміни системних характеристик.

З доповіддю на тему „Любомир Романків — українець, видатний науковець компанії IBM в галузі комп'ютерних технологій” виступив голова Комісії інформатики і кібернетики НТШ, дійсний член НТШ Дмитро Федасюк. Доповідач розповів про життєвий шлях Любомира Романківа, його наукову і дослідницьку діяльність у компанії IBM, а також громадську діяльність. Ознайомив слухачів із цікавими відкриттями, патентами та науковими статтями. В доробку Л. Романківа понад 50 патентів та 150 наукових статей. Чи не найважливішим винаходом ученого є тонкоплівкові магнітні головки для жорстких дисків, які значно підвищили щільність запису інформації. Це дало змогу створити компактніші й ефективніші жорсткі диски, що сприяло розвитку персональних комп'ютерів. Також важливим науковим здобутком Л. Романківа є ряд статей і патентів, в яких розвиваються теорія і практичне застосування в мініатюрних електронних пристроях багаторівневих структур і технології формування багатопровідних електричних з'єднань. Запропонована і реалізована технологія з кристаллами, встановленими на кулькові виводи.

Доповідь Руслани Кушнірик

Вручення посвідчення члена НТШ Руслану Кравцю

системи наукових бібліотек, зосереджуючись на новітніх технологіях формування та управління науковим контентом. Дослідження охоплює традиційні та сучасні методи каталогізації, електронні системи пошуку, а також інноваційні підходи до персоналізації та взаємодії з користувачами.

На тему „Штучний інтелект у базах даних“ виступив Руслан Кравець. У ній доповідач розглянув сучасні засоби штучного інтелекту, засновані на великих мовних моделях, та можливості їх застосування до керування базами даних. На прикладі хмарної платформи Snowflake було показано, як великі мовні моделі можуть використовуватись у запитах мови SQL для оброблення, пошуку та аналізу інформації у текстових і неструктурованих даних. Також було проілюстровано функціональні можливості інтелектуального асистента Copilot для дослідження структури даних у базі, генерування та оптимізації запитів мови SQL для вирішення конкретних задач опрацювання даних.

4. Вручення посвідчення члена НТШ Руслану Кравцю

Олександр Марковець виступив з темою „Методи виявлення дезінформації в соцмережах“, у якій доповів про особливості моніторингу дописів у соціальних мережах для виявлення дезінформації за допомогою таких методів аналізу контенту як автоматизований аналіз тексту лінгвістичний розбір тексту та перевірка достовірності джерел інформації з базами даних авторитетних медіа та перевірених ресурсів. Ознайомив присутніх із відомими методами маніпуляції інформацією у соціальних мережах та як маніпулятори використовують емоційний вплив для поширення інформації. Підсумком доповіді стали рекомендації учасникам засідання з розпізнавання прийомів маніпулювання інформацією та виявлення дезінформації у дописах соціальних мереж.

Учасники засідання мали змогу обговорити сучасні виклики у сфері інформаційних технологій і кібернетики, поділитися ідеями та отримати корисні інсайти для подальших досліджень.

Дмитро ФЕДАСЮК

19 березня 2025 р. у Дзеркальній залі Львівського національного університету імені Івана Франка Мовознавча комісія НТШ провела засідання в рамках XXXVI Наукової сесії НТШ. З вітальним словом до присутніх звернувся голова НТШ, академік НАН України Роман Кушнір.

Подія об'єднала широке коло мовознавців, а також літературознавців, культурологів, істориків зі Львова, Києва, Житомира, Тернополя, Харкова, Умані, Хмельницького, Берегового, Дрогобича, Варшави, Любліна. Модерувала засідання голова Мовознавчої комісії Ганна Дидик-Меуш.

Доповідь-презентація Оршанського Євангелія (Віктор Мойсієнко, Юрій Осінчук і Людмила Гнатенко) вийшла далеко за межі характеристики цієї унікальної пам'ятки української мови XIII ст. та її удосконалення широкому науковому загалові, стала характеристикою доби, мови й особистості переписувача і читача. Доповідь Наталії Пуряєвої (Київ) аргументовано доповнила попередню, адже йшлося про потребу зберегти церковнослов'янську спадщину в українському мовному просторі загалом і в церковно-релігійному зокрема,

що є важливим елементом зміцнення позицій української мови на слов'янській карті. Робота з оригіналами пам'яток — необхідна умова глибоких і скрупульозних подальших досліджень, і це продемонструвала Ольга Заневич (Львів), розповідаючи про рукописні пам'ятки як джерела „Словника української мови XVI — першої половини XVII ст.“, які зберігаються в бібліотеках Франції і з оригіналами яких дослідниця мала змогу працювати особисто. Доповідь Ірини Кузьми (Львів) про геортоніми як результат словотвірної продуктивності генітива засвідчила важливість глибоких досліджень на кожному з функційних рівнів сучасної української мови, коли, здавалося б, вузьке мовне явище за умови його скрупульозного висвітлення доводить взаємопов'язаність і взаємозумовленість усіх ланок функціонування мови. На завершених засідання присутні заслухали доповіді Ольги Кровицької (Львів) і Ганни Бучко (Тернопіль) зі спільною темою — дарчі написи на книгах із приватних бібліотек як важливе соціокультурне явище, свідчення епохи, людей того часу й високої мовної культури.

Дискусія та обговорення стали не менш важливою частиною зустрічі. Своїми міркуваннями поділилися добре знані у словістичці вчені проф. П. Гриценко (Київ), проф. Л. Гнатюк (Київ), проф. Й. Гетка (Варшава), проф. Р. Голик (Львів), проф. Р. Міняйло (Харків), проф. О. Зелінська (Умань), проф. М. Гнатюк (Львів). Щира подяка всім, хто взяв участь у роботі Мовознавчої комісії: проф. Є. Карпіловська, проф. Б. Криса, проф. Я. Гарасим, проф. Т. Тищенко, А. Фелонюк, О. Гайда, Д. Сироїд, Т. Шманько, О. Бас-Кононенко, О. Антонів, З. Мацюк, В. Денисюк, О. Литвин, З. Куньч, С. Булик-Верхола, І. Орле-

Учасники засідання Мовознавчої комісії НТШ. Сидять (зліва направо): Роман Голик, Наталія Пуряєва, Юрій Осінчук, Віктор Мойсієнко; стоять: Тетяна Тищенко, Ольга Заневич, Ольга Кровицька, Оксана Зелінська, Ганна Дидик-Меуш, Ольга Гайда, Зоряна Мацюк. 19 березня 2025 р.

вич, І. Черевко, Л. Рябець, М. Ткачук, Г. Гримашевич, В. Титаренко, Н. Дяченко, Л. Ящук, Л. Колеснік, С. Полюга, Є. Барань, І. Сус.

Співорганізатори зустрічі — Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України та кафедра української мови імені проф. Івана Ковалика філологічного факультету ЛНУ ім. Івана Франка.

Голова Мовознавчої комісії сердечно дякує за допомогу в організації заходу деканові філологічного факультету ЛНУ проф. Романові Крохмальному, заступниці декана Дарії Якимович, завідувачці кафедри української мови ЛНУ проф. Зоряні Купчинській, членам Мовознавчої комісії НТШ Олені Слободзяник, Галині Тимошик, Ірині Кузьмі, Ксені Сімович, Наталії Хібебі, Мирославі Гнатюк, Ользі Заневич.

Низький уклін Збройним Силам України, нашим воїнам за змогу працювати з Мовою і для Мови.

Ганна ДИДИК-МЕУШ

19 березня 2025 р. у приміщенні Карпатського відділення Інституту геофізики ім. С. І. Субботіна НАН України (м. Львів, вул. Наукова, 3-б) у рамках XXXVI Наукової сесії НТШ відбулося засідання Комісії фізики Землі.

У заході взяли участь члени Комісії фізики Землі наукові співробітники Карпатського відділення Інституту геофізики ім. С. І. Субботіна НАН України, Відділу сейсмічності Карпатського регіону Інституту геофізики ім. С. І. Субботіна НАН України, Національного університету „Львівська політехніка“, Львівського національного університету ім. Івана Франка.

Модератори доповіді — професор, д. ф.-м. н., член-кореспондент НАН України Валентин Максимчук (1-ше засідання) та професор, д. ф.-м. н. Дмитро Малицький (2-ге засідання).

Із вступним словом виступив голова Комісії фізики Землі, дійсний член НТШ Валентин Максимчук, який зазначив важливу роль НТШ у розвитку української науки і культури.

З вітальним словом до учасників засідання звернувся голова Геологічної комісії, дійсний член НТШ, член-кореспондент НАН України, д. геол. н., професор Ігор Наумко. Він закликав до тісної співпраці між Комісією фізики Землі та Геологічною комісією. Як приклад такої співпраці, згадав спільне засідання Комісій під час XXXV Наукової сесії НТШ 20 березня 2024 р., за матеріалами якої видано збірник статей.

Відповідно до програми було заслухано десять наукових доповідей, зокрема, членів НТШ Валентина Максимчука, Олега Сапужака, Дмитра Малицького, Андрія Назаревича, Богдана Купльовського, Ігоря Сапужака, Ігоря Чоботка, Олега Підвірного, Тараса Брича, Романа Пронишина та ін. Доповіді охоплювали різні напрями геофізичних досліджень.

У доповіді дійсного члена НТШ Валентина Максимчука у співавторстві із Сергієм Анікеєвим „Гравітаційне моделювання будови земної кори вздовж профілю „Хирів — Рава-Руська — Великі Мости“ наведено новітні результати досліджень глибинної будови та перспектив нафтогазоносності регіону Українських Карпат у прикордонні з Польщею. Актуальним питанням вивчення сейсмічності Карпатського регіону були присвячені доповіді „Сейсмічність Карпат“ (Богдан Купльовський, Роман Пронишин, Василь Прокопишин, Олександр Стецьків, Ірина Нищименко, Ірина Келеман, Галина Герасиминюк), „Сейсмічний моніторинг важливих інфраструктурних інженерних об'єктів“ (Богдан Купльовський, Ігор Сапужак, Василь Прокопишин, Ірина Нищименко, Роман Пронишин, Тарас Брич, Едуард Козловський). Велику зацікавленість у слухачів викликали доповіді, присвячені дослідженням ділянок розташування археологічних пам'яток: „Результати комплексних геофізичних досліджень ділянки можливого поховання гетьмана Виговського“ (Олег Сапужак, Олена Сирожко, Василь Коляденко, Ігор Мар'яш, Ігор Чоботок, Іван Ярема), „Результати магнітометричних та археологічних досліджень на Ілівському городищі“ (Роман Кудеравець, Ігор Чоботок, Андрій Гавінський, Анатолій Віват, Наталія Пиріжок).

Актуальним питанням збирання сейсмічної інформації зі світової мережі сейсмічних даних були присвячені доповіді „Автоматизований збір даних з веб-сайтів“ (Ірина Верхола, Маркіян Добушовський, Дмитро Малицький), „Отримання та аналіз сейсмічних даних з допомогою бібліотек ObsPY і SEISAN“ (Маркіян Добушовський, Олександра Асташкіна, Дмитро Малицький). Велику увагу привернули доповіді: „Особливості геотермічного режиму продуктивних горизонтів нафтогазових родовищ Передкарпаття“ (Андрій Назаревич, Леся Назаревич, Людмила Скакальська), „Віковий хід геомагнітного поля та його аномалій на території Європи у 2010—2020 рр.“ (Оксана Павлюк, Валентин Максимчук), „Вдосконалення електророзвідувальної апаратури „Стадія-М“ для збільшення глибини спостережень“ (Олег Сапужак, Олег Підвірний, Василь Коляденко, Ігор Мар'яш).

Доповіді викликали жваву дискусію, в якій узяли участь голова Геологічної комісії Ігор Наумко, професор, д. ф.-м. н. Дмитро Малицький, к. ф.-м. н. Олег Сапужак, к. ф.-м. н. Андрій Назаревич, зокрема, Олег Сапужак наголосив на потребі тісної співпраці й координації зусиль з Геологічною комісією та з іншими комісіями НТШ.

Валентин МАКСИМЧУК, Андрій НАЗАРЕВИЧ

19 березня 2025 р. в Черкаському державному технологічному університеті відбулося засідання Секції комп'ютерних наук та управління проектами Осередку НТШ у Черкасах.

На засіданні Секції, яке проводилося в змішаному форматі, проголошено вісім доповідей, присвячених різним аспектам розвитку комп'ютерних наук, інформаційних технологій та їх застосуванням. Зокрема аналізувалися детерміновані і недетерміновані методи колективного інтелекту для розв'язання оптимізаційних задач, були представлені інформаційна технологія застосування методу FUZZY TOPSIS

для прийняття рішень в умовах нечіткості, інформаційна технологія колегіального управління часовими та людськими ресурсами в ІТ-проектах. Також обговорювався досвід використання інформаційних технологій для планування та обліку навчальної, методичної, наукової та організаційної роботи НПП в університеті, застосування комп'ютерних інтерактивних технологій при побудові змішаних курсів, використання програмного пакета WEKA для інтелектуального аналізу даних. Були представлені нова платформа та нові курси мережевої академії Cisco для використання в ЗВО, розглядалися питання маркетингу ІТ-продуктів.

У межах засідання Секції відбувся „круглий стіл”, присвячений питанням підготовки майбутніх бакалаврів з комп'ютерних наук за участі представників ІТ-компаній м. Черкас, науково-педагогічних працівників Черкаського державного технологічного університету та Центрального українського університету з м. Кропивницький.

Під час „круглого столу” були обговоренні такі важливі питання:

- Наскільки освітньо-професійні програми університету відповідають сучасним вимогам ІТ-індустрії?
- Як поліпшити взаємодію між університетами та ІТ-компаніями?
- Як впливає розвиток генеративного і загального ШІ на професійну підготовку майбутніх розробників ПЗ на рівні бакалаврів?
- Як ефективно інтегрувати практичний досвід з розробки програмних продуктів в освітній процес університету?
- Як поліпшити у студентів навички командної роботи та управління проектами?
- Чи достатньо уваги в університеті приділяється розвитку soft skills (комунікація, критичне мислення, лідерство)?
- Як розвивати академічну мобільність майбутніх бакалаврів з комп'ютерних наук?
- Чи достатньо викладачі володіють сучасними інформаційними та інноваційними педагогічними технологіями?
- Як поліпшити співпрацю викладачів випускових кафедр з ІТ-індустрією і як залучити до викладання працівників ІТ-компаній?

*За інформацією
Секції комп'ютерних наук та управління проектами
Осередку НТШ у Черкасах*

20—21 березня 2025 р. у приміщенні Інституту франкознавства Львівського національного університету імені Івана Франка відбувалися засідання Літературознавчої комісії НТШ.

Першого дня після вступної інформаційної доповіді голови Комісії Н. Федорака було заслухано п'ятнадцять виступів на різноманітну літературознавчу тематику. У ранковій програмі, що проходила під гаслом „Розкодовування канонічного”, традиційно в особливий спосіб було пошановано постать і чин Тараса Шевченка. Зокрема, з компендіумом і аналізом спогадів Євгена Чикаленка, Миколи Ковалевського та Євгена Маланюка про вшанування 100-літнього Шевченкового ювілею (1914 р.) виступив М. Крупач. Медієвістичну проблематику сучасного українського літературознавства актуалізували у своїх доповідях новообрана секретарка Комісії Л. Бомко (представила погляд на книгу проповідей автора XVII ст. Йоаникія Галятовського як на явище перформативного письма) та Н. Федорак (проаналізу-

Учасники засідання Літературознавчої комісії НТШ. *Стоять (зліва направо):* Ольга Кравець, Микола Легкий, Назар Федорак, Данило Гльницький, Ростислав Чопик, Мар'яна Комариця, Микола Крупач, Мар'яна Челецька, Богдана Криса, Лілія Бомко; *сидять:* Володимир Працьовитий, Ярема Кравець. 20 березня 2025 р.

вав опубліковану сто років тому в „Записках НТШ” статтю Сергія Єфремова про роль і вагу Григорія Сковороди для української культури та суспільства). Відтак у доповіді Р. Чопика — через теми сквородинської, гоголівської та шевченківської антропології (на матеріалі есею Миколи Шлемкевича „Загублена українська людина”) — було перекинuto місток від барокового до романтичного періоду розвитку нашої літератури. „Класичний” блок наукового зібрання літературознавців сформували виступи

А. Швець (про НТШ у долі Наталії Кобринської), Я. Мельник (про образ Івана Франка в листуванні його дружини — Ольги Франко) та М. Легкого (про рецепцію Франкової прози в чеській літературній критичі).

Пообіднє засідання Комісії, своєрідне мотто якого було визначено як „Виліплювання канону“, було присвячено проблематиці української літератури від модернізму до найактуальніших проявів сучасної воєнної поезії. Зокрема, заступник голови Літературознавчої комісії Д. Ільницький окреслив тему викликів межових ситуацій у творчості Марка Черемшини, а М. Челецька спробувала порозмірковувати над інтермедіальними техніками поетичного письма Володимира Свідзінського. До рівня трагічного символу України підніс у своєму слові постать Тодося Осьмачки В. Працьовитий, а М. Комариця глибоко проаналізувала думки Юрія Липи про призначення митця, сконструювавши умовну призму „ритм — уява — синтез“. Тему філософії історії (на матеріалі роману „Четвертий вимір“ Романа Іваничука) розкрила М. Гірняк, тоді як О. Кравець представила авторську модель казкового світу сучасної мисткині Лесі Кари-Коці (здається, вперше у програмі засідань Літературознавчої комісії НТШ прозвучала доповідь про дитячу літературу!). Відтак глибинні перегуки між українською поезією 2020-х років і нашою бароковою християнською культурою простежила й озвучила Б. Криса. На завершення наукової програми першого дня Я. Кравець виступив із доповіддю-спогадом про компаративіста Володимира Матвіїшина, який міг би цьогогоріч відзначати своє 90-ліття...

Програму другого дня засідань Літературознавчої комісії НТШ заповнив представницький „круглий стіл“ світлої пам'яті Леоніда Рудницького — дійсного члена НТШ, організатора наукового життя Товариства у США, плідного й оригінального літературознавця. У вересні 2025 р. Л. Рудницькому мало б виповнитися 90 літ, але у грудні 2024-го Господь покликав його у кращі світи... Завдяки ініціативі М. Гнатюка, який організував і провів згадане засідання у форматі „круглого столу“ „Учений, організатор науки, меценат“, зі спогадами й оцінками діяльності Л. Рудницького виступили присутні в Інституті франкознавства голова НТШ в Україні Р. Кушнір, літературознавиця Б. Криса, філософ А. Дахній, історик (заступник голови НТШ) А. Фелонюк. Дистанційно до розмови долучилися доктори філологічних наук Т. Гундорова, учень Л. Рудницького (його докторант) С. Хороб і В. Микитюк. Одно-стайним підсумковим акордом інформативних і водночас щемливих виступів стала ідея видання конче потрібної для збереження пам'яті книги спогадів про Л. Рудницького.

Назар ФЕДОРАК

20 березня 2025 р. в Музеї історії Львівського національного університету імені Івана Франка відбулося чергове засідання Археологічної комісії НТШ, яке проходило у рамках XXXVI Наукової сесії Товариства. Вже понад три десятиліття — від моменту відновлення НТШ 1989 р. — члени Археологічної комісії щороку у березні проводять свої засідання. Цьогогоріч це були Дев'ятнадцять Пастернаківські читання під доволі актуальною, як на нинішній день, назвою: „Мілітарна культура України (археологічний аспект)“.

У проведеному засіданні взяли участь науковці з Києва, Львова, Харкова, Вінниці і Чернівців. Наприклад, Ярослав Онищук зробив доповідь про звичай псування зброї у поховальній обрядовості у германців, які просунулися на терени сьогодишньої Західної України у II—IV ст. і залишили тут свої ґрунтові і курганні могили. Натомість Наталія Стеблій оповіла про бойове спорядження власника лицарської садиби з Малого городища у Буську, а Роман Литвиненко представив у своїй доповіді власне бачення озброєння населення культур півдня і сходу нашої держави на межі епох середньої і пізньої бронзи. У цікаву дискусію перетворилося обговорення доповіді Романа Миськи про чи не найболючіше (до недавнього часу) у давньоруській археології Українських Карпат питання: про час спорудження наскельної фортеці Тустань біля Урича. Бо наявне донедавна її датування: IX—XIII ст. йшло врозріз із писемними даними. На сьогодні, — як засвідчив Роман Миська, — є всі підстави вважати, що наскельна забудова Тустані існувала і в XV, і в XVI ст., а саму появу перших давньоруських укріплень на Урицькому Камені слід датувати не раніше другої половини XIII ст. Жваве обговорення викликала також доповідь Юрія Гудими про випадки принагідного виявлення предметів озброєння з

Під час засідання Археологічної комісії НТШ. Виступає Микола Бандрівський.
20 березня 2025 р.

княжої доби на теперішніх околицях Олеська. Присутнім було продемонстровано залізні бойові сокири того часу, ножі, амулети, вістря стріл і списа. В унісон з тематикою попередніх доповідей була й доповідь Миколи Бандрівського, який розповів про дослідження ним оборонних споруд Стрийського замку XIV—XVII ст. Цікавість до його доповіді була підсилена демонстрацією світлин з рештками розкопаних оборонних споруд і знахідками, які у них були відкопані.

Загалом Дев'ятнадцяті Пастернаківські читання дали змогу колегам обмінятися враженнями від заслуханих доповідей і випрацювати план подальшої роботи Археологічної комісії НТШ на найближчу перспективу.

Микола БАНДРІВСЬКИЙ

20 березня 2025 р. відбулося урочисте засідання Мистецтвознавчої комісії Івано-Франківського осередку НТШ (голова — Ганна Карась), Івано-Франківського міського об'єднання „Просвіта” (голова — Марія Гуцол) та Івано-Франківської обласної універсальної наукової бібліотеки імені Івана Франка (директор — Людмила Бабій) на відзначення 230-ї річниці від народження Івана Озаркевича (1795—1854). Цей український церковний і культурно-освітній діяч, греко-католицький священник став співзасновником аматорського театру в Коломиї, який здійснив першу в Галичині прилюдну українську виставу.

У доповіді докторки мистецтвознавства, професорки Віолетти Дутчак „Наталка Полтавка” як зразок театральної адаптації: від І. Озаркевича до Р. Держипільського” простежено особливості переінтонування цієї найвідомішої вистави впродовж тривалого часу, нові акценти її прочитання в сучасному театрі. Доповідь докторки мистецтвознавства, професорки Ганни Карась розкривала роль діячів музичної культури у розбудові українського театру на Прикарпатті у міжвоєнний час, зокрема йшлося про заснування нового театрального жанру — української оперети у творчості Ярослава Барнича. Вельми цікавою була доповідь театрознавиці Роми Затварської „Постать заслуженої артистки України Оксани Затварської у розбудові театрального мистецтва на Прикарпатті”, котра була присвячена її матері, провідній актрисі театрів Коломиї і Станиславова другої половини XX ст. Засадам літературного мовлення в читецькому мистецтві Юліана Ґеника-Березовського був присвячений виступ кандидатки мистецтвознавства, доцентки Надії Кукурузи. Кандидатка мистецтвознавства, доцентка Оксана Федорків присвятила своє дослідження театральній традиції в мистецтві радіотеатру „В соборі слова” Марії Ігнатюк.

До наукової спільноти долучилися аспіранти Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника. Так, аспірант першого року навчання Євген Хімейчук розкривав тему „Роль Ростислава Держипільського як театального менеджера та продюсера у створенні першого „Українського шекспірівського фестивалю у Івано-Франківську”, аспірантка другого року навчання Ольга Кожушок розповіла про фольклорні традиції у сучасному репертуарі Івано-Франківського національного академічного драматичного театру імені Івана Франка.

Івано-Франківська обласна універсальна наукова бібліотека імені Івана Франка до цієї конференції підготувала тематичну виставку „Театр — священний храм душі”, а заступниця директора Галина Горбань представила фонди книгозбірні про театр.

Заступник ректора з виховної роботи Івано-Франківського національного медичного університету, голова Івано-Франківської міської організації ВУТ „Просвіта” Марія Гуцол проголосила доповідь „Пророче слово Кобзаря в боротьбі українського народу”.

Виголошені доповіді засвідчили широку проблематику театрознавства, важливі аспекти розвитку театру на Прикарпатті, становлять важливу частину української науки, яку так ревно плекає Наукове товариство ім. Шевченка.

Ганна КАРАСЬ

20 березня 2025 р. у Львівському національному університеті імені Івана Франка відбувся традиційний „круглий стіл”: „Актуальні проблеми економічної соціології”. Організатором заходу виступила: Соціологічна комісія НТШ при співпраці з кафедрою соціології історичного факультету та кафедрою маркетингу економічного факультету Львівського національного університету імені Івана Франка, Львівською обласною універсальною науковою бібліотекою.

До програми „круглого столу” включено 15 доповідей і повідомлень, присвячених розгляду різноманітних питань у галузі економічної соціології, маркетингу, економіки, соціології молоді та інших дисциплін. Кілька дослідників з інших міст брали участь дистанційно.

Дуже актуальними були виступи Юрія Пачковського, Роксолани Яремкевич, Анни Кудринської, Ірини Городняк, Наталії Данилевич, Романа Садловського, Дмитра Романчака, які стосувалися військової тематики.

У контексті викликів війни особливо на пильну увагу заслуговує утвердження у всіх сферах суспільного життя відчуття українськості як світоглядно-методологічного принципу науки і критерію національної свідомості. Базове розуміння українськості знаходимо у творчості Тараса Шевченка, діячів і прихильників НТШ: Івана Франка, Михайла Грушевського, Олександра Барвінського, Юрія Липи та інших. Розвиваючи його, сучасні дослідники розглядають цей концепт як маркер національної та цивілізаційної ідентичності, як код української пам'яті і як принцип української науки.

Члени НТШ Наталія Жигайло, Олесь Садловська, Ліліана Яремкевич, Богдан Кульчицький, Любомир Казьмір і Галина Щерба розглянули різні питання в галузі соціології молоді, споживання, маркетингу, формування духовності молоді, інноваційної діяльності, транскордонного співробітництва та ін.

У підсумку відбулись цікава дискусія та обговорення доповідей. Лектори зобов'язалися якнайшвидше підготувати відповідні публікації, а також видати в електронному форматі збірник наукових праць.

Галина ЩЕРБА, Олесь САДЛОВСЬКА

21 березня 2025 р. в Інституті народознавства НАН України (пр. Свободи, 15) відбулася XXXVI Наукова сесія Секції етнографії та фольклористики НТШ, присвячена ювілейним датам та ювілеям видатних діячів НТШ у галузі фольклористики, мистецтвознавства та етнографії: до 140-річчя заснування жіночого руху та 35-річчя відновлення його в Галичині, до 130-річчя створення Музею НТШ, до 100-річчя від народження дійсного члена НТШ Володимира Овсійчука, до 95-річчя від народження дійсного члена НТШ Романа Кирчіва, до 80-х роковин члена НТШ Василя Кравченка та до 80-річного ювілею дійсного члена НТШ Оксани Сапеляк.

На початку засідання голова Секції, дійсний член НТШ Ярослав Тарас привітав усіх присутніх з початком засідання, привітав присутню ювілярку Оксану Сапеляк, оголосив порядок денний і регламент. Дійсний член НТШ Степан Павлюк у доповіді „Наполегливо продовжував національні ідеї НТШівських подвижників (з нагоди 100-літнього ювілею професора Володимира Овсійчука)“ наголосив на потребі продовжувати і розвивати інтелектуальну лінію діяльності НТШ. Дійсний член НТШ Ярослав Гарасим у виступі „Наукове дисидентство й дослідницьке подвижництво Романа Кирчіва: до 95-річчя вченого“ звернув увагу на визначення дефініції „Дисидентство“, на особливостях українського дисидентства, неоднозначності його оцінки сучасними дослідниками. На ґрунті аналізу наукової творчості Романа Кирчіва, його педагогічної діяльності Ярослав Гарасим доводить дисидентство вченого. На окремих епізодах життя Романа Кирчіва зосередився Я. Тарас („Професор Роман Кирчів у моїй пам’яті: людський вимір“). Він подав портрет вченого: велика любов до рідного краю, села, бойківських гір, праці в різних вимірах; бережливого ставлення до громадського майна. При цьому спинився на таких рисах характеру, як дисциплінованість, строгість у виконанні завдань, шляхетність у спілкуванні з колегами. Член НТШ Володимир Дяків у виступі „Роман Кирчів. Слово про Наставника (до 95-річчя від дня народження)“ спинився на характеристиці Романа Кирчіва як вимогливого, вдумливого педагога. Дійсний член НТШ Оксана Сапеляк („Іван Франко і жіночий рух в Україні“) говорила про роль І. Франка як вченого і громадського діяча у згуртуванні жінок для спільної праці. Спинилася на особливостях жіночого руху як християнського фемінізму на противагу поширеному тоді соціалістичному рухові рівності жінок і чоловіків у класовій боротьбі, різними їх завданнями і цілями. Дійсний член НТШ Оксана Кузьменко у виступі „Віщі сніи воєнного часу в Україні: фольклорність символічної мови й контекст функціонування (до 80-х роковин члена НТШ Василя Кравченка)“ наголосила на тому, що віщі сніи дають змогу зрозуміти реальність суспільних катастроф. Сюжети снів дослідниця інтерпретує як своєрідну мову в часи невизначеності реального життя. Член НТШ Галина Виноградська виступила на тему „Історичні артефакти мистецького доробку Оксани Сапеляк (до ювілею вченої, дійсного члена НТШ)“. Доповідачка ознайомила з періодом життя Оксани Сапеляк у час політичного переслідування, коли вона змушена була зайнятися мистецтвом вишивки, в’язання, відтворенням історичних артефактів. Виступом члена НТШ Ориси Голубець „Етнографічний вісник“ ВУАН як фольклористичний феномен: до 100-річчя видання“ завершилося пленарне засідання Секції.

На підсумковому пленарному засіданні Секції Я. Тарас відзначив високий рівень наукових доповідей, проголошених на пленарному та секційних засіданнях Етнографічної комісії та Комісії фольклористики, зокрема повернення до наукового загалу призабутих імен визначних вчених, членів НТШ. Наголосив на глибоких наукових дослідженнях доповідачів. При цьому зазначив, що велика частина виступів стосувалася висвітлення діяльності НТШ. Таким чином засідання Секції етнографії та фольклористики зробило вагомий внесок у поширення знань про діяльність Наукового товариства ім. Шевченка, його визначних постатей.

Насамкінець голова Секції поінформував про підготовку 2025 р. тому „Записок НТШ“, присвяченого етнографії та фольклористиці.

За інформацією Секції етнографії та фольклористики НТШ

21 березня 2025 р., в рамках XXXVI Наукової сесії НТШ, на кафедрі екології Львівського національного університету ім. Івана Франка відбулися Наукові читання, присвячені пам’яті видатного вченого-природознавця, політичного діяча та мецената Володимира Дідушицького. На читаннях із доповідями виступили: директор Державного природознавчого музею НАН України кандидат біологічних наук Тарас Яницький („Володимир Дідушицький — вчений, музеолог, меценат“), завідувач відділу охорони природних екосистем Інституту екології Карпат НАН України, кандидат біологічних наук Олександр Кагало („Смарагдова мережа в Україні — сучасний стан розбудови та перспективи розвитку“), завідувач кафедри екології та збалансованого природокористування НУ „Львівська політехніка“, доктор технічних наук, проф. Мирослав Мальований („Перспективи розвитку кафедри екології та збалансованого природокористування НУ „Львівська політехніка“), завідувач кафедри зоології ЛНУ ім. Івана Франка, доктор біологічних наук, проф. Йосип Царик („Популяція як об’єкт охорони, управління і експлуатації біоресурсів“).

Було підтримано ініціативу професорки кафедри екології Національного лісотехнічного університету України, докторки біологічних наук Вікторії Оліферчук про необхідність цільового фінансування Управлінням екології та природних ресурсів Львівської міської ради природоохоронних заходів, спрямованих на збереження 350-ти унікальних старовікових дерев Львова. Відбулася також наукова дискусія про заслухані доповіді та проблеми охорони старовікових дерев у Львові, в якій узяли активну участь присутні члени та членкині НТШ.

Ігор КАПРУСЬ

27 березня 2025 р. в рамках XXXVI Наукової сесії НТШ у приміщенні Інституту біології тварин НАН України відбулася наукова конференція Біохемічної комісії НТШ, присвячена 100-й річниці від народження дійсного члена НТШ, проф. Георгія Шавловського (1925—1996).

З доповідями виступили: Андрій Сибірний (дійсний член НТШ, д-р біол. наук, проф., акад. НАН України, директор Інституту біології клітини НАН України) „Проф. Георгій Шавловський — визначний український мікробіолог ХХ ст.”; Дарія Федорович (член НТШ, д-р біол. наук, проф., провідний науковий співробітник Інституту біології клітини НАН України) „Життєвий шлях і науково-педагогічна діяльність проф. Г. Шавловського”; Світлана Гнатуш (проф., завідувачка кафедри мікробіології Львівського національного університету імені Івана Франка) „Проф. Г. М. Шавловський і Львівський університет”; Костянтин Дмитрук (член НТШ, д-р біол. наук, ст. наук. спів., чл.-кор. НАН України, заступник директора з наукової роботи Інституту біології клітини НАН України) „Перспективи розвитку досліджень флавіногенезу як продовження традицій наукової школи проф. Г. Шавловського”; Богдан Осташ (д-р біол. наук, професор кафедри генетики Львівського національного університету імені Івана Франка) „Геноцентричні підходи до відкриття нових антибіотиків”; Михайло Гончар (дійсний член НТШ, д-р біол. наук, проф., чл.-кор. НАН України, завідувач відділу Інституту біології клітини НАН України) „Мікробні сенсори на основі рекомбінантних клітин та нанозимів”.

Відбулось активне обговорення визначного внеску проф. Георгія Шавловського у дослідження метаболічного шляху та ензимології біосинтезу рибофлавіну в дріжджів, створенні відомої в Україні та світі наукової школи вивчення флавіногенезу, підготовки українських фахівців-мікробіологів і кандидатів наук. Особливий інтерес аудиторії викликали меморіальні аспекти доповідей проф. А. Сибірного, проф. Д. Федорович і проф. С. Гнатуш, у яких характеризувалась непересічна особистість проф. Г. Шавловського — людини широкої ерудиції та високих моральних засад.

У доповіді д. б. н. К. Дмитрука яскраво відображено сучасний стан досліджень флавіногенезу — від конструювання надсинтетиків рибовлавіну та його коензимних форм (ФМН і ФАД) до створення мікробних продуцентів перспективного антибіотика флавінового типу — амінорибофлавіну. Проф. М. Гончар та проф. Б. Осташ у своїх доповідях висвітлили сучасний стан генетичних підходів у створенні продуцентів нових антибіотиків і конструюванні мікробних біосенсорів за використання методів генетичної інженерії, ензимології та нанотехнологій.

Учасники конференції поділилися особистими спогадами і враженнями від спілкування з визначним українським ученим-мікробіологом ХХ ст., дійсним членом НТШ, проф. Георгієм Шавловським.

Михайло ГОНЧАР

27 березня 2025 р. у конференційній залі Музейного простору „Окольний замок” в Луцьку відбулося засідання Історичної комісії Волинського осередку НТШ.

Перша доповідь Оксани Штанько стосувалася маловідомих сторінок історії дітей і дитинства у Луцьку XVI — першої половини XVII ст. Доповідачка спробувала відстежити дитячий слід у судових документах. Вдалося окреслити термінологію-означення ранньомодерних дітей різного віку, обставини потрапляння їх до актової документації. Ключовими у доповіді стали історії двох дітей „літ недорослих” — Федорки Ізикової і Андрія Федоровича. Перша постраждала від зґвалтування, другий став центральним персонажем судової тяганини за батьків спадок як бенкарт — позашлюбний син. Доповідь супроводжував ілюстративний ряд полотен західноєвропейських живописців, де чільними персонажами були діти раннього Нового часу.

Учасники засідання Історичної комісії Волинського осередку НТШ. 27 березня 2025 р.

Ігор Гулюк у доповіді „Садівник з Кракова приїхав, зілля якого насадив”: двірські потреби волинської шляхти у другій половині XVI — першій половині XVII ст.” розкрив маловідому тему двірських потреб шляхетських маєтків. Цікаві аспекти повсякдення волинської шляхти ранньомодерного часу були оприявлені завдяки скрупульозній роботі доповідача в архівах і рукописних відділах книгозбірень України і Польщі. Дискурс доповіді аргументував виразний європейський контекст повсякденного життя шляхетських

родин Волині — від придворних лікарів, садівників до предметів розкоші, харчового раціону, інтелектуальних запитів, особливостей побуту тощо.

Сергій Пахалюк у доповіді на тему „Компаративний аналіз арсеналів державних та приватних замків Волинського воєводства у XVII—XVIII ст. на прикладі Луцького Верхнього і Олицького замків (за даними інвентарів та люстрацій)” здійснив спробу комплексного порівняння арсеналів Луцького Верхнього і Олицького замку Радзивілів. Аналізуючи інвентарі замків, доповідачу вдалося простежити кількісний склад вогнепальної зброї. Автор слушно акцентував на значно меншій оборонній спроможності державного замку в Луцьку порівняно з приватним Олицьким замком Радзивілів.

Володимир Пришляк у доповіді „До питання про міжнародну торгівлю Гетьманщини часів Данила Апостола” на основі трьох виявлених і відчитаних архівних документів 1715, 1732—1733 рр. з фондів Курницької бібліотеки ПАН у Польщі, Генеральної військової канцелярії у ЦДІАК України підкреслив відчутну інтегрованість українських земель у загальноєвропейський господарський організм. Серед центральноєвропейських міст — контрагентів українських, також і у другій чверті XVIII ст., залишалися на Балтиці: Гданськ — найбільший порт Речі Посполитої, фактично її своєрідні торговельні ворота в Західну Європу і світ, та Кенігсберг, дещо довше — Вроцлав у Сілезії. Українські купці та козацька старшина, серед яких Данило Апостол — миргородський полковник, а з 1727 р. і гетьман, за посередництвом своїх факторів погоничів-гайдаїв, активно торгували великими партіями товарів — передовсім волами. Не дивно, що у зовнішній торгівлі, як і в культурному поступі, на ті часи козацька Україна як невід’ємна частина цивілізаційного простору ранньомодерного світу повністю віддавала перевагу вигідній, зрозумілій і звичній для себе Європі.

До кожної виголошеної доповіді були питання, відповіді й короткі коментарі. У цьому березневому засіданні Історичної комісії Волинського осередку НТШ у Луцьку брали участь студенти, магістри і аспіранти факультету історії, політології та національної безпеки Волинського національного університету імені Лесі Українки.

Володимир ПРИШЛЯК, Оксана ШТАНЬКО

27 березня 2025 р. в приміщенні Археологічного музею ім. Едуарда Балагурі ДВНЗ „Ужгородський національний університет” відбувалося засідання Історичної комісії Закарпатського осередку НТШ. Зібрання відбулося в рамках XXXVI Наукової сесії НТШ. На факультеті історії та міжнародних відносин названий науковий захід проводиться вдруге, здобуваючи все більше зацікавлення професорсько-викладацького складу та студентства. Якщо торік у семінарі зголосилося взяти участь четверо науковців, то цього року їхня кількість подвоїлася. Зросла кількість і звичайних членів НТШ. Протягом року до Товариства було прийнято професорів: Василя Міщанина та Маріана Токаря, доцента Володимира Гуцула. Вони разом із в. о. голови Історичної комісії Закарпатського осередку, доцентом Юрієм Данильцем становили кістяк засідання.

З вітальним словом до учасників наукової сесії Історичної комісії звернувся заступник декана з наукової роботи, завідувач кафедри модерної історії України та зарубіжних, к. і. н., доцент Ігор Шніцер. Він звернув увагу на реальний прогрес у зростанні членства в НТШ на факультеті та закликав колег популяризувати роботу організації на кафедрах і серед студентів.

К. і. н., доцент кафедри археології, етнології та культурології В. Гуцул ознайомив присутніх із доповіддю на тему „Кінні арбалетники в ягеллонському війську в останній третині XV ст.” У виступі порушувались проблеми історії формацій кінних стрільців у Центрально-Східній Європі, їх складу, організації та озброєння у війську перших Ягеллонів. Доповідь супроводжували демонстрація та аналіз численних візуальних джерел, дотичних до теми. Старший викладач кафедри модерної історії України та зарубіжних країн Сергій Ганус говорив про алгоритм переходу до демократичної моделі освітньої політики у Підкарпатській Русі у 1918—1923 рр. Він наголосив на позитивних і негативних аспектах проблеми, провів паралелі з пізнішими хронологічними періодами.

К. і. н., доцент кафедри археології, етнології та культурології Ю. Данилець ознайомив присутніх з темою „Залагодження конфлікту між урядом Чехословаччини та Сербською православною церквою по Підкарпатській Русі в 1926 р.” Спираючись на документи сербських, чеських та українських архівів, він простежив хід переговорів щодо продовження інституційної розбудови православної єпархії на Підкарпатській Русі (нині Закарпатті), вказав на зовнішньополітичні перешкоди та реакцію місцевого населення на ці процеси. Головний спеціаліст відділу збереження об’єктів культурної спадщини та музеїв департаменту культури Закарпатської ОДА-ОВА, доктор філософії Костянтин Куцов представив тему „Становлення історика: громадська та наукова діяльність Миколи Лелекача у міжвоєнний період”. Доповідач спинився на міжвоєнному періоді життя та діяльності вченого, який на той час є найменш дослідженим біографами. Було вказано на головні обставини, які вплинули на формування поглядів М. Лелекача та коло його наукових зацікавлень. Також було наголошено, що у 1920—1930-х рр. наукові пошуки молодого історика тісно перепліталися з його громадською діяльністю. Зокрема, було відзначено, що у вказаний період М. Лелекач був активним діячем „Пласту”, Союзу підкарпатських українських студентів, „Просвіти”, публікувався на сторінках їх видань. Також за посередництва громадських організацій він налагодив наукові контакти з низкою українських вчених-емігрантів, які проживали у Чехословаччині, та Науковим повариством ім. Шевченка у Львові.

Д. і. н., професор кафедри модерної історії України та зарубіжних країн Василь Міщанин говорив про „Радянсько-російський пропагандистський наратив „Велика Вітчизняна війна” і Україна”. У виступі доведено, що формулювання „Велика Вітчизняна війна” має пропагандистський характер. Воно створене радянською владою для зміцнення патріотизму та єдності населення. Використання терміна спотворює історичні факти та применшує роль інших націй у перемозі над нацизмом. Москва і досі спирається на ідеологію „Велика Вітчизняна війна”. Підміна понять радянськими, а згодом і російськими пропагандистами має згубні наслідки — СРСР зміг репрезентувати себе як жертву, а не як агресора: уникнути відповідальності за скоєні злочини. А сучасна Росія, натхненна безкарністю, ризикнула повторити „подвиги” попередників і розв’язала війну проти України. Росія привласнила собі звання „рятівниці світу від нацизму”, якій усі зобов’язані й мусять терпіти її імперські забаганки. Відходити від радянського кліше в Україні почали 2015 р., коли Росія використала міфологію „Великої вітчизняної війни” для обґрунтування агресії проти України. За словами колишнього голови Українського інституту національної пам’яті В. В’ятровича: „Міфи про війну колишню стали зброєю у війні теперішній”. Тому розвінчання цих міфів важливе для розуміння подій сучасності.

Доктор наук з державного управління, к. і. н., професор кафедри соціології та соціальної роботи Маріан Токар виступив з темою „Із історії громадсько-політичного супроводу розвитку масового спорту на Закарпатті у XX столітті“. Проаналізувавши пласт архівних джерел, він дійшов висновку, що, попри зміни політичних режимів і державних політик на Закарпатті впродовж XX ст., саме демократичний режим (міжвоєнний період у складі Чехословаччини та сучасний — у складі України) найбільше сприяє гармонійному масовому розвитку фізичної культури і спорту, який своєю чергою підсилює демократичні цінності та розвиток громадянського суспільства.

Виступ Володимира Гуцула. 27 березня 2025 р.

графічних назв, демонтаж радянської символіки, реформування системи освіти та утвердження української культурної ідентичності. Особлива увага приділялася символічному значенню назв, знаків і пам'яників як інструментів формування національної пам'яті. Автор доводить, що декомунізація та дерусифікація є не лише актами історичної справедливості, а й необхідною умовою зміцнення суверенітету, розвитку громадянської свідомості та деміфологізації колоніального минулого України. Слід також зазначити, що проф. Ігор Тодоров вступив до НТШ (Донецьке відділення) ще на початку 2000-х рр.

До роботи сесії, як ми вже вказували, були долучені й студенти. З доповіддю на тему: „Кумраністика: поняття та історична цінність досліджень“ виступила Надія Роуканич. Цікавий і пізнавальний матеріал вона проілюструвала об'ємною презентацією.

Виголошені доповіді викликали дискусію та жваве обговорення. Учасники дійшли висновку, що майже кожна із запропонованих тем заслуговує на окремий науковий семінар та оприлюднення у періодичних наукових виданнях.

Юрій ДАНИЛЕЦЬ

28 березня 2025 р. у Львівському національному університеті імені Івана Франка відбулася Всеукраїнська конференція „Березневі читання“ НТШ, організована Філософською комісією НТШ спільно з філософським факультетом університету. Засідання розпочалося хвилиною мовчання на вшанування пам'яті членів НТШ Андрія Пашука, Ігоря Захари, Василя Лисого та Ігоря Держка.

Зі вступним словом виступила декан філософського факультету проф. Олена Квас. З першою доповіддю „Історія та вагомість відновлення наукових досліджень Філософської комісії НТШ (1993—1995 рр.)“ виступила голова Комісії проф. Марія Альчук. Одним із тих, хто відновлював діяльність НТШ у 1989—1990 рр., був дійсний член НТШ, перший голова Філософської комісії, заслужений професор ЛНУ імені Івана Франка Андрій Пашук (1927—2020). Вчений досліджував українську історію філософії, започаткував українську філософську антропологію у Львівському університеті. Відновив філософський факультет ЛНУ імені Івана Франка і став першим деканом 1992 р., створив кафедру історії філософії.

Спогадами про Андрія Пашука та Ігоря Захару (1943—2015) поділилася з присутніми проф. Марія Кашуба. Вона підкреслила, що Андрій Іванович був її викладачем ще у студентські роки, далекі 1962—1963 рр. Читав спецкурс „Історія античної філософії“ з великим захопленням і ґрунтовними знаннями. На V курсі він продовжував викладати на факультеті іноземних мов історію філософії. Далі виступила доц. Лілія Фльорко на тему „Мудрість, що формує покоління: вплив Андрія Пашука та Ігоря Захари на студентську молодь“. Вона підкреслила, що педагоги відіграють ключову роль у становленні світогляду студентів, їхньої наукової підготовки та особистісного розвитку. Від їхньої компетентності, особистого прикладу та людяності залежать не лише рівень знань, а й здатність критично мислити, ухвалювати рішення та нести за них відповідальність. Справжні педагоги — це не просто носії інформації, а наставники, які допомагають розкрити потенціал і навчають орієнтуватися у складних суспільних реаліях. А. Пашук був не просто викладачем, а інтелектуальним провідником, який допомагав студентам пізнавати не лише науку, а й сенс буття. Його лекції відрізнялися логічністю, фундаментальністю та здатністю подавати філософію як інструмент для розуміння суспільства. Він уникав сухої теорії, ілюструючи матеріал прикладами з історії та культури, що перетворювало заняття на живі дискусії. На іспитах він уникав формалізму, проводячи їх у формі діалогу. Якщо студент не знав відповіді, він детально пояснював тему, а згодом перевіряв засвоєння матеріалу. Такий підхід сприяв глибокому розумінню предмета. М. Альчук зазначила, що проф. Ігор Захара досліджував історію української

філософії XVI—XVIII ст., філософську спадщину професорів Києво-Могилянської академії. Переклав з латинської мови курс лекцій з філософії Стефана Яворського „Філософські твори“ (у 3-х т., К., 1991, т. 1; Львів, 2018, т. 2).

Зі спогадом про І. Захару виступила також проф. Марія Швед. Вона додає до спільних спогадів свій особистий: справжній Педагог — це не лише той, хто передає знання, як факел, а й той, хто запалює в студентах жагу до власних відкриттів, допомагає їм у виборі шляху. Ігор Степанович був саме таким — променистою, інтелігентною, творчою та неймовірно шляхетною людиною. Він залишився в її пам'яті усміхненим, привітним, завжди готовим поділитися знаннями, а водночас — принциповим і вимогливим професіоналом. Разом із колегами вони працювали в УКУ. Ігор Степанович залишився в пам'яті не лише як вчений, а й як людина, яка надихала — своєю мудрістю, добротою та вірою в те, що освіта має бути не просто переданням знань, а шляхом до духовного зростання.

Анастасія Павлишин у доповіді „Філософія як професія та спосіб життя Ігоря Захари“ зауважила, що І. Захара наголошував на важливості діалогу в роботі філософа: з колегами, учнями та текстами. Філософія для нього була не тільки способом передання знань, а й шляхом до самовдосконалення, стала способом життя.

М. Альчук наголосила, що проф. Василь Лисий (1943—2022) був членом НТШ з 2003 р., заслуженим професором кафедри філософії ЛНУ імені Івана Франка. Автор ґрунтовного підручника з діалектики для студентів філософських факультетів (2014). Досліджував проблеми діалектики як всезагальний метод теоретичного мислення у філософському і науковому пізнанні, діалектики і культури, діалектики і творчості. З доповіддю про вченого виступила проф. Людмила Рижак („Діалектика як покликання до рефлексії та дії (на пошану проф. Лисого Василя Прокоповича)“).

Спогадами про члена НТШ проф. Ігоря Держка (1958—2024) поділилася проф. Ольга Швед. Проф. І. Держко заснував клуб „Ентазис“, у якому проводилися дискусії, народжувалися ідеї про видатних філософів, відбувалися дебати про філософів-інтелектуалів, про основні ідеї їхніх досліджень, про особливості ключових моментів. Ігор Зиновійович залишив після себе відчуття інтелектуального викилику, багато невирішених питань, роздумів, велику добірку віршів, численні записи, нотатки. Він був тим, хто не просто говорив, — він запалював інтерес до мислення. Доц. Віктор Маринюк згадав, що Ігор Держко досліджував танатологію: духовне відчуження проти західного підходу до кінця життя. Він — публічний інтелектуал.

У другій частині засідання „Спадщина Філософської комісії НТШ: актуальність ідей для сучасності“ виступив проф. Ігор Дуцяк. Він охарактеризував творчість філософа Олега Гриніва (1940—2021), члена НТШ і першого голову Ревізійної комісії Товариства.

Насамкінець відбулося обговорення спадщини Філософської комісії НТШ та актуальність філософських ідей для сучасності. В обговоренні доповідей виступили проф. Світлана Сторожук, заступник голови НТШ Андрій Фелонюк, доц. Андрій Наконечний, доц. Ігор Бойко, старший викладач Світлана Бовтач, проф. Лідія Сафонік, проф. Іван Загрійчук, доц. Оксана Сарабун, доц. Андрій Васьків, доц. Марія Довгань.

За інформацією Філософської комісії НТШ

29 травня 2025 р. в Музеї історії Львівського національного університету імені Івана Франка (вул. Університетська, 1) відбувся науковий семінар „Степан Томахівський: історик, політик, публіцист (до 150-ліття від дня народження)“, організований Історичною комісією Наукового товариства ім. Шевченка та Історичним факультетом ЛНУ ім. Івана Франка.

Модерував захід голова Історичної комісії НТШ Андрій Фелонюк. Доповіді виголосили доцент кафедри новітньої історії України ім. М. Грушевського ЛНУ ім. Івана Франка кандидат історичних наук Мар'ян Мудрий („...Не раз вагався, що важніше — писати історію чи її творити“: Степан Томахівський між наукою і політикою“), завідувач тієї ж кафедри проф. Олексій Сухий („Степан Томахівський — зачинатель державницького напрямку в українській історіографії“), доцент тієї ж кафедри кандидат історичних наук Олег Павлишин („Степан Томахівський в роки визвольних змагань“) та декан Історичного факультету ЛНУ ім. Івана Франка проф. Руслан Сіромський („Постать Степана Томахівського в дослідженнях Михайла Швагуляка“).

Учасники заходу з нагоди 150-річчя від народження С. Томахівського обговорили постать видатного вченого, політика та публіциста, його внесок в українську політичну думку та історіографію першої половини ХХ ст.

Після засідання Історичної комісії НТШ. Зліва направо: Роман Пляцко, Андрій Франко, Олег Павлишин, Олексій Сухий, Андрій Фелонюк, Мар'ян Мудрий, Руслан Сіромський. 29 травня 2025 р. Фото Юрія Гудими

Андрій ФЕЛОНЮК

2—4 червня 2025 р. у Львівському національному університеті імені Івана Франка відбулась 20 наукова конференція „Львівські хімічні читання-2025“. Конференцію присвячено 80 річниці утворення хімічного факультету ЛНУ ім. Івана Франка. Відкрив захід декан хімічного факультету, член НТШ, професор Григорій Дмитрів. У вступному слові він привітав учасників і повідомив про порядок денний. Перший день конференції проходив в актовому залі головного корпусу університету. Перше засідання проводив академік НАН, дійсний член НТШ Роман Гладисhevський. Із змістовною доповіддю від співробітників кафедри неорганічної хімії та науковців Карлового університету Праги виступив Назар Саїдов. Доповідь про матеріали, які здатні поглинати водень, викликала значний інтерес і багато запитань. Цікаво виступив представник фірми „Фенамін“ Сергій Рябухін. Повідомлення було присвячене розробці нових фармацевтичних речовин. Доповідь про вивчення флісових матеріалів виголосили представники Хмельницького університету Ольга Параска, Андрій Горбань і Віта Негоруй. Першого дня було заслухано 12 пленарних та усних доповідей. Конференція 3 і 4 червня продовжила свою роботу в аудиторіях хімічного факультету. Всього було заслухано 64 доповіді на актуальні проблеми хімії. Найкращі виступи відзначено нагородами, які надав спонсор обідання „Фенамін“. Під час конференції відбулась стендова сесія, на якій було презентовано 200 стендових доповідей.

„Львівські хімічні читання-2025“ пройшли організовано, під час конференції учасники мали можливість обговорити багато актуальних питань сучасної хімії. Наступні читання заплановано провести 2027 р.

Володимир ДУТКА

22 липня 2025 р. на фасаді Книгарні НТШ відновлено вивіску. Книгарня розміщується в історичному будинку, де ще в XIX ст. розпочинало свою діяльність Наукове товариство ім. Шевченка. Це засвідчує меморіальна таблиця на фасаді Книгарні, яка була встановлена й урочисто відслонена в березні 1990 р. під час Першої наукової сесії Товариства.

Відкриття Книгарні НТШ відбулося 30 березня 1991 р. у дні проведення Другої наукової сесії НТШ. Літери вивіски були виготовлені з латунного листового матеріалу на замовлення Товариства. Треба відзначити особливу гарнітуру напису, окремі літери — „О“ й „С“ мають нахил, що надає йому винятковості. З того часу напис надавав окраси проспекту Шевченка.

У 2021 р., через зміну орендаря сусіднього приміщення, вивіску було частково демонтовано. Її відновлення спонукало не лише зберегти автентичність напису, а й відновити його повний вигляд, розмістивши „Книгарня Наукового товариства ім. Шевченка“ у два рядки. Для цього у Видавничому центрі

НТШ, під керівництвом й за участі директора Владислава Бартошевського провели візуалізацію розташування літер. Було розроблено трафарет із урахуванням оригінальних розмірів, відступів,

отворів під монтаж, відповідно до якого розміщували літери на фасаді. Ініціювала реставрацію вивіски очільниця управління офісу культурної спадщини Львівської міської ради Тетяна Балукова. Літери реставрував майстер по металу Юрій Миколайшин у своїй майстерні (очистили спеціальним хімічним розчином, відполірували щітками і законсервували спеціальною реставраційною олією). Із демонтажем та монтажем вивіски допомогла Галицька районна адміністрація. Реставрацію профінансували меценати.

22 липня 2025 р. провели монтаж відреставрованих літер. Подію було висвітлено у багатьох засобах масової інформації. Присутній голова Наукового товариства ім. Шевченка в Україні Роман Кушнір зазначив, що Наукове товариство ім. Шевченка, засноване у Львові 1873 р., є найстарішою українською науковою інституцією. Його Книгарня, яка функціонує з 1991 р., а історично існувала у Львові з 1892 р., завжди була значущим осередком української книги та науки. Попри проблеми з фінансуванням, установа продовжує працювати, а відновлення історичної вивіски матиме важливе значення для розвитку Книгарні. „Тут є видання сучасного Наукового товариства ім. Шевченка, є видання його членів. Є, наприклад, п'ять томів „Енциклопедії Наукового товариства імені Шевченка“. Нині готується до друку шостий. Є, наприклад, книги Романа Яціва, мистецтвознавця, дійсного члена НТШ. Борис Білинський, відомий лікар-онколог, також усі свої книги виставляє тут. Книгарня НТШ є головним осередком української книги“, — наголосив голова Товариства, академік НАН України Роман Кушнір.

Редакція

4 серпня 2025 р. біля головного корпусу Львівської національної наукової бібліотеки України імені В. Стефаника (вул. Стефаника, 2) встановлено 21 банер — „Наукове товариство імені Шевченка (до 150-річчя від заснування)”. Ідея їх встановлення належить генеральному директору Бібліотеки кандидату педагогічних наук Василю Ферштею, який координував увесь процес робіт. Організаційну допомогу надали завідувачка відділу бібліотекознавства ЛННБ імені В. Стефаника кандидатка наук із соціальних комунікацій Валентина Мудроха та заступник голови НТШ, кандидат історичних наук Андрій Фелонюк, а технічне опрацювання банерів здійснив керівник Видавничого центру НТШ Владислав Бартошевський. Експозицію підготовлено за фі-

нансової підтримки родин Олександра Свищова та Юрія Котика.

Банери, які усі охочі можуть оглянути, проходять вулицю Стефаника, підготовлено дійсними членами НТШ Андрієм Фелонюком і Василем Шендеровським 2023 р. з нагоди 150-ліття Наукового товариства ім. Шевченка, за ініціативи голови Товариства, академіка НАН України Романа Кушніра і підтримки Західного наукового центру НАН України і МОН України (голова — академік НАН України Зиновій Назарчук). Їх презентували під час відзначення 150-літнього ювілею Товариства — на Ювілейній сесії Загальних зборів НАН України в Києві 8 грудня 2023 р. та Урочистій академії НТШ у Львові 16 грудня 2023 р., а також на Ювілейній сесії Загальних зборів Івано-Франківського осередку НТШ 28 грудня 2023 р.

На банерах уміщено біографічні довідки про фундаторів і меценатів, членів-засновників, голів НТШ і керівників секцій, видатних учених — дійсних членів НТШ, а також відомих науковців-іноземців — дійсних членів Товариства, очільників НТШ в Європі, Канаді, США, Австралії й українських вчених у світовій науці — дійсних членів НТШ.

Редакція

3 жовтня 2025 р. у Львівському історичному музеї (пл. Ринок, 6, III поверх) відбулося урочисте відкриття виставки „Степан Гайдучок (1890—1976). Життєвий та творчий шлях професора українського тіловиховання”. Це один із заходів у 2025 р. з нагоди 135-річчя від народження Степана Гайдучка.

Відкриття виставки „Степан Гайдучок (1890—1976). Життєвий та творчий шлях професора українського тіловиховання”

Організаторами виставки стали Комісія тіловиховання і спорту імені Івана Боберського НТШ, Львівський історичний музей і Львівський державний університет фізичної культури імені Івана Боберського.

На відкритті виступили заступник директора з науково-освітньої роботи Львівського історичного музею Галина Скоропада; доктор наук з фізичного виховання і спорту, професор, проректор з науково-педагогічної роботи та міжнародних зв'язків Львівського державного університету фізичної культури імені Івана Боберського Мар'ян Пітин; доктор історичних наук, професор Львівського державного університету фізичної культури імені Івана Боберського, дійсний член і голова Комісії тіловиховання і спорту імені Івана Боберського НТШ Андрій Сова; завідувач відділу Музею ви-

звольної боротьби України Львівського історичного музею Тарас Кузь. Серед учасників заходу слід згадати Любу Базилевич, Олесю та Любу Галушаків, Валерія Джуна, Ореста Круковського, Софію Легін, Олену Падовську, Ольгу Перелигін, Олену Роман.

Виставка, яку підготували Андрій Сова і Тарас Кузь, присвячена Степанові Гайдучку (1890—1976), який усе своє свідоме життя працював на благо України та українців. Професор тіловиховання, журналіст, громадський і культурно-просвітній діяч, вояк Галицької армії; активний практик і теоретик українського гімнастично-спортивного руху в Галичині першої половини ХХ ст.; один з організаторів і активний діяч руханкових і спортивних українських товариств Галичини: „Український спортивний кружок“ (діяв в Академічній гімназії у Львові), „Сокіл-Батько“, „Україна“, „Пласт“, „Карпатський лещетарський клуб“, „Український спортивний союз“, „Український студентський спортивний клуб“, Спортивний кружок „Сагайдачний“ (діяв у Філії Академічної гімназії у Львові) та ін.; збирач документів і укладач фотоархіву українського гімнастично-спортивного руху; мандрівник українськими Карпатами, Галичиною та околицями Львова; учень і послідовник професора Івана Боберського.

На виставці є раритети, які не покидали Львів, є документи та світлини, які побували на трьох континентах. Є раритети, які збереглися завдяки тому, що вчасно були вивезені в далеку Австралію і тільки нещодавно повернулися в Україну і експонуються тут. Крім експонатів Львівського історичного музею, представлено матеріали з колекцій родини Білинських з Австралії, Лесі Крип'якевич, Люби Базилевич, родини Білевичів-Галушаків, Українського фотографічного товариства, Музею-архіву пластового руху, Андрія Сова. Особлива подяка Фонду святого Володимира за фінансування друку банерної виставки.

Відкриття виставки „Степан Гайдучок (1890—1976). Життєвий та творчий шлях професора українського тіловиховання”. Зліва направо: Галина Скоропадава, Тарас Кузь, Андрій Сова, Мар'ян Пітин

Андрій СОВА

Члени Уманського осередку НТШ. Зліва направо: Ярослав Балановський, Майя Костюк, Юрій Кисельов, Марія Хімич, Юлія Ситник

4 листопада 2025 р. у приміщенні бібліотеки Уманського національного університету проведено чергові збори Уманського осередку НТШ.

Основою темою зборів було обговорення плану роботи Осередку впродовж 2025—2026 навчального року. Зокрема, визначною подією має стати участь його членів у Міжнародній науковій конференції з нагоди 425-річчя від часу народження видатного геодезиста, географа й картографа України Гійома Левассера де Боплана, чий знаменитий „Опис України... від меж Московії до Трансильванії“ не втратив актуальності й донині. Головою оргкомітету цієї конференції є член НТШ, доктор географічних наук, професор Сергій Сонько. Науковий захід буде проведено на базі й за підтримки Уманського національного університету (в. о. ректора, доктор історичних наук, професор Владлена Сокирська).

Навесні 2026 р. планується проведення на базі УНУ IV Уманських соціологічних читань, які ініціює член НТШ, кандидат політичних наук, доцент Ярослав Балановський.

До лав Уманського осередку прийнято нових членів — кандидата політичних наук, доцента Ярослава Балановського та кандидата історичних наук, доцента Валентина Доморослого.

Юрій КИСЕЛЬОВ

НАШІ ВТРАТИ

ПАМ'ЯТІ ОЛЕКСАНДРА ФЕДУРУКА

1 червня 2025 р. українська та світова спільнота втратила одного з наймасштабніших за дослідницькою програмою та науковим доробком мистецтвознавців, культурологів, популяризаторів національного мистецтва, публіциста, редактора, організатора науки та художньої освіти, педагога, суспільно-культурного і державного діяча, дійсного члена Наукового товариства ім. Шевченка, дійсного члена (академіка) Національної академії мистецтв України, заслуженого діяча мистецтв України, заслуженого діяча культури Польщі, члена Національної спілки художників України, члена Спілки майстрів народного мистецтва України, доктора мистецтвознавства, професора Олександра Касіяновича Федорука. Авторитет та компетенції вченого сягали різних аспектів історії художньої культури, теорії і практики візуального мистецтва, національної мистецької спадщини XIX—XX ст. та сучасних культуротворчих процесів у проєкціях міжкультурних взаємодій і національної ідентичності.

Не так просто аналітично охопити весь простір наукових ідей та організаційних ініціатив, які вдалося реалізувати Олександрові Федоруку від 1960-х років, відколи вихованець факультету журналістики Львівського державного університету ім. І. Франка (1955—1960) та (заочно чотири курси) факультету теорії та історії мистецтва Інституту живопису, скульптури та архітектури ім. І. Рєпіна (1962—1968) заклав далекосяжну парадигму індивідуальних дослідницьких зусиль на розширення горизонтів української художньої культури та поглиблення наукової кваліфікації мистецьких феноменів.

Народився Олександр Федорук 27 вересня 1938 р. у місті Мерікур-Коран (департамент Па-де-Кале, Франція), в родині українських і польських емігрантів Касіяна та Олени Федоруків. Перші три класи школи провів у Франції, 1947—1948 рр. його сім'я переїхала в Україну. Оскільки його батько пропрацював 19 років на шахтах у Франції, після повернення до СРСР родину Федоруків відправили на шахту на Донбас, під Єнакієво. 1949 р. з труднощами їм дозволили переїхати в батькове родинне село Кошляки біля Збаража, де вони були записані до колгоспу, що саме тоді утворювався в селі. Невдовзі Касіян Федорук переїхав до Тернополя, куди забрав родину. Після закінчення тернопільської школи Олександр навчався у Львові, а, набувши журналістського фаху, 1960 р., розпочав журналістську практику — спершу в районній газеті на Тернопільщині, згодом у далекому Красноярську на Московщині, в обласних і міських газетах Ужгорода і Тернополя. Поворотним для перспектив його розвитку став 1968 рік, коли він вступив на навчання в аспірантуру відділу образотворчого мистецтва Інституту мистецтвознавства, фольклору та етнографії АН УРСР ім. М. Рильського, де захистив кандидатську дисертацію на тему „Українсько-польські зв'язки в образотворчому мистецтві другої половини XIX — початку XX століть“ (1971). З того часу, аж до 2005 р., працював на різних посадах того ж Інституту (від молодшого наукового співробітника до завідувача сектору, заступника директора, а згодом завідувача відділу).

З перших років відновлення Української державності О. Федорук обирається до низки громадських і державних інституцій, стає членом Національної комісії України у справах ЮНЕСКО (1991), заступником голови Колегії з питань гуманітарної політики Державної думи України (1992), членом Комісії з питань відновлення видатних пам'яток історії та культури при Президентові України (1995—2001), заступником голови Ради з питань збереження національної культурної спадщини при Президентові України (1997—1998), головою Національної комісії з питань повернення в Україну культурних цінностей (1992—2000), а впродовж 2000—2004 рр. був головою Державної служби контролю за переміщенням культурних цінностей через державний кордон. При цьому він активно працює над індивідуальними науковими та науково-публіцистичними проєктами, що реалізувалися у низці видань, зокрема науково-есеїстичних книгах „Корнило Устиянович: Повість“ (1992), „Радість і смуток Ярослава Пстрака: Повість про художника (1880—1916)“ (1997, у співавторстві з Михайлом Фіголем), монографіях „В колі традицій та авангарду: (Польський живопис повоєнних років)“ (1995), „Василь Хмелюк“ (1996), „Дивосвіт Аки Перейми: Зі свободою приходить вільна національна культура“ (1996), „Микола Бутович: життя і творчість“ (2002), „Пластика Петра Капшученка“, „Андрій Чебикін — крила щедрої душі“ (2004), „Маestro художнього скла Андрій Бокотей“ (2008), „Моя колекція — мого життя: Бесіди з Михайлом Кнобелем“ (2015), „Художник і Академія: [Про художника Івана Пилипенка]“ (2021), „Мистецький шлях Михайла Глейзера“ (2022) у мистецьких альбомах „Людмила Морозова“ (2000), „Ака Перейма, Павлина Клим, Вака Фаррара-Перейма, Ірма Осадца: Кераміка“

Світлина Йосипа Марухняка, с. Вовків,
Музей-садиба Устияновичів, 2023 р.

(2011), у сотнях науково-теоретичних статей у спеціалізованих виданнях в Україні та поза її межами. Тритомний збірник його статей „Перетин знаку: Вибрані мистецтвознавчі статті“ вийшов друком у 2006—2008 рр.

Систематизуючи наукову, науково-організаційну, педагогічну та суспільно-культурну працю О. Федорука, важливо акцентувати на кількох аспектах. Перший — це його бачення культуротворчого процесу в Україні та діаспорі як ланок спільного мотиваційного простору, питомо пов'язаного з етно-культурною генетикою українства та його історичних взаємодій з іншими етнічними і національними спільнотами. Другий — це обстоювання права мистців здійснювати формалістичний пошук відповідно до власної екзистенції в умовах творчої свободи та подолання ідеологічних стереотипів, вироблених у тоталітарних суспільствах, частиною яких у різні періоди була й Україна. Третій — це поглиблення наукового дискурсу пластично-образних ідей, розвинутих українцями в різних полікультурних середовищах світу, з уважним „прочитанням“ тих факторів, які визначають етнонаціональну ідентичність. Четвертий — це врахування особливостей історичної динаміки розвитку структурно-образного мислення, що проявляється в появі щораз нових пластичних концепцій. Завдяки цьому О. Федорук завжди намагався зрозуміти навіть найнесподіваніші новації і підтримати нові мистецькі таланти. Це підтвердилося, зокрема, в його редакційній праці, особливо у статусі головного редактора журналу „Образотворче мистецтво“ (Київ, 2006—2019), а також на посадах завідувача кафедри теорії та історії мистецтва Національної академії образотворчого мистецтва та архітектури (2004—2017), професора кафедри мистецтвознавчої експертизи Інституту практичної культурології та арт-менеджменту Національної академії керівних кадрів культури і мистецтв (2020—2022), головного наукового співробітника Інституту сучасного мистецтва НАМ України (2018 — січень 2025; з перервами).

О. Федорук як психологією вченого широкого дослідницького профілю, так і смисловою наповненістю праці над артефактами мистецтва, був органічною постаттю нтшівської спільноти, дійсним членом якої він обраний 8 жовтня 2019 р. Його визначна роль у популяризації українського образотворчого мистецтва у світі, збереженні та осмисленні спадщини яскравих представників художньої культури українського зарубіжжя є широко визнана та суттєво розширює горизонти знань про національний творчий дух. Ціннісні пріоритети і наукові ідеї Олександра Касяновича Федорука наснажують нові покоління дослідників на вивчення поліфонії виявів етнонаціональної культури в реаліях сучасного світу. Похований на цвинтарі Петропавлівської Борщагівки під Києвом.

Роман ЯЦІВ

ОЛЕКСАНДР БАКАЙ

9 серпня 2025 р. завершився земний шлях видатного фізика-теоретика, дійсного члена НТШ від 2007 р., академіка НАН України (2009), почесного доктора Інституту теоретичної фізики ім. М. М. Боголюбова НАН України (2010) та Інституту фізики конденсованих систем ім. І. Р. Юхновського НАН України (2013) Олександра Степановича Бакай.

Народився Олександр Бакай 16 вересня 1938 р. у Харкові. Закінчив Петрівсько-Роменську середню школу (нині Миргородський район на Полтавщині) 1955 р. У 1956—1961 рр. навчався на фізико-математичному факультеті Харківського державного університету. З 1961 р. його наукова діяльність тісно пов'язана з Харківським фізико-технічним інститутом НАН України (ХФТІ), де пройшов шлях від молодшого наукового співробітника до начальника теоретичного відділу (з 1981 р.). У 1963—1964 рр. був учасником виконання проекту з вибору магнітної системи й вивчення динаміки частинок в електрон-позитронному накопичувачі заряджених частинок з енергією 2,2 Гев. Методами якісного аналізу та асимптотичних наближень дослідив топологію фазових траєкторій за наявності нелінійних резонансів і стійких атракторів. 1966 р. захистив кандидатську дисертацію „Вплив періодичних та випадкових збурень на нелінійні системи“. У 1967—1975 рр. виконав цикл досліджень нелінійних багатохвильових явищ у плазмі та твердому тілі. Побудував нелінійну теорію еволюції хвиль типу Бернштейна-Гріна-Крускала в пучково-плазмовій системі. 1972 р. захистив докторську дисертацію „Питання теорії нелінійних коливань та їх застосування в фізиці“. Розробив метод інтегральних многовидів у теорії адіабатичних інваріантів. Упродовж 1977—1999 рр. як професор читав лекції у Харківському університеті. Після створення у 1996 р. Інституту теоретичної фізики ім. О. І. Ахієзера у Національному науковому центрі ХФТІ незмінно очолював відділ теорії конденсованих середовищ і ядерної матерії.

Отримав вагомі наукові результати в теоретичній і математичній фізиці та радіаційному матеріалознавстві, серед яких: теорія стохастичного прискорення частинок на основі моделі Фермі-Уляма; дослідження процесів параметричного збурення звуку однорідним магнітним полем у ферромагнетик; встановлення зв'язку адіабатичних інваріантів та інваріантів Пуанкаре-Картана; розвиток теорії нелінійних багатохвильових явищ у суцільних середовищах; теорії помірної турбулентності в плазмі та поліаморфних переходах в орієнтованих склоподібних системах; дослідження природи великомасш-

табних кореляцій і появи ультраповільних мод у склоформуєчих рідинах; опис структурних фазових діаграм бінарних сплавів, які зазнають реакторного опромінення; пояснення природи гетерофазних флуктуацій в околі фазових переходів рідина—тверде тіло та рідина—газ; встановлення структурних і термодинамічних особливостей переходу між металічним і неметалічним станами ртуті.

О. Бакай значну увагу приділяв проблемам радіаційної фізики твердого тіла. Створена ним теорія корозії сталі за наявності захисних оксидних плівок застосовується при виборі матеріалів для реакторів нового покоління. Розробив модель, що описує механічні, кінетичні й термодинамічні властивості полікристалів. Його дослідження з теорії полікластерних аморфних тіл, викладені у монографії, відзначені Державною премією України (1992), а з ядерної енергетики — премією О. І. Лейпунського (2008). Він автор понад 350 наукових праць і шести монографій. Серед його учнів — 13 кандидатів і 5 докторів наук. В науково-організаційній роботі проявив себе як член низки державних експертних рад, у тому числі Комітету з державних премій України, та член редколегій низки відомих фізичних видань. Співавтор вагомих пропозицій НАН України щодо стратегії розвитку ядерної енергетики в Україні.

О. Бакай спільно з Ю. Ранюком став організатором Харківського осередку НТШ, виступав із доповідями на його наукових сесіях. Їх поєднувало зацікавлення історією України, висвітлення життєвого і творчого шляху відомих діячів української науки та культури. О. Бакай співпрацював з Фізичною комісією НТШ у Львові, підтримував концепцію видання „Фізичного збірника НТШ“. Публікував статті про перспективи ядерної енергетики в Україні у виданнях НТШ. Плідною була його наукова співпраця з колегами з Інституту фізики конденсованих систем ім. І. Р. Юхновського НАН України. Від 2021 р. і до останніх днів він очолював Наглядову раду при цьому інституті. Остання його прижиттєва стаття опублікована в червні цього року в спеціальному випуску журналу „Condensed Matter Physics“, приуроченому 100-річчю від народження І. Р. Юхновського.

Був закоханий у гори. У 1960 р. зробив свої перші кроки як альпініст, мав звання кандидата у майстри спорту та інструктора-методиста першого розряду з альпінізму. Цікавився традиціями і культурою рідної Слобожанщини, добре знав історію свого краю і чудово співав.

Численні колеги та учні Олександра Степановича, яким поталанило особисто спілкуватись із цією надзвичайно освіченою та інтелекгентною Людиною, чути його спокійний голос і бачити його лагідну усмішку, назавжди збережуть світлі спогади про нього.

Ігор МРИГЛОД, Роман ПЛЯЦКО

ПАМ'ЯТІ МАРІЇ КРУШЕЛЬНИЦЬКОЇ

15 серпня 2025 р. на 91 році життя зупинилося серце української п'яністки та музичної педагогині, професорки кафедри спеціального фортеп'яно Львівської національної музичної академії імені М. В. Лисенка, її очільниці у 1991—1999 рр., народної артистки України, громадської діячки, дійсної членкині НТШ (з 17 грудня 2005 р.) Марії Крушельницької.

Марія Тарасівна народилася 31 грудня 1934 р. у Харкові в родині філолога-германіста, письменника, перекладача Тараса Крушельницького (сина Антона Крушельницького) та студентки Ягеллонського університету Стефанії Шушкевич. Щоб приховати походження доньки від „ворога народу“, незадовго перед тим страченого за сфабрикованим звинуваченням, матір назвала дівчинку Аретою і записала на своє прізвище — Шушкевич.

Від 1935 р. Марія разом із матір'ю жила в російському Курську, куди вони були заслані після страти батька. У 1945 р. змогли повернутися до родини у Львів. Тут дівчинці дали друге ім'я — Марія. 1952 р. М. Крушельницька закінчила Львівську середню (10-річну) спеціалізовану музичну школу. Талант і наполегливість дали змогу продовжити навчання у класі знаменитого піаніста-педагога Генріха Нейгауза у Московській консерваторії. Після закінчення аспірантури Марія повернулася до Львова й почала педагогічну діяльність у Львівській консерваторії. Одночасно вишколювала свою виконавську майстерність, що дозволило їй стати лавреаткою Першого всеукраїнського конкурсу піаністів імені М. Лисенка (1962). Відтоді М. Крушельницька виступала на сценах багатьох міст України, гастролювала за кордоном як сольна виконавиця та у супроводі симфонічних оркестрів під орудою видатних українських диригентів С. Турчака, Ю. Луціва, В. Плоскіни та ін. Виконувала твори класиків фортеп'яної музики різних епох і стилів (Й. С. Баха, В. А. Моцарта, Л. Бетовена, Ф. Шуберта, Р. Шумана, Й. Брамса, Ф. Шопена, К. Дебюссі та С. Франка, А. Дворжака, С. Рахманінова та ін.). Але особливо близькою була їй українська музика. Її майстерне відтворення ніколи не залишало байдужими слухачів: виконавська майстерність М. Крушельницької плекалася шляхетними традиціями львівської фортеп'яної школи, переданої п'яністці від В. Барвінського.

М. Крушельницькій найкраще вдавалися твори В. Косенка, Л. Ревуцького, Я. Степового, І. Шамо, Б. Фільца, а також чи не всіх галицьких композиторів С. Людкевича, М. Колесси, А. Кос-Анатольського,

В. Барвінського, М. Скорика, Р. Сімовича, Н. Нижанківського, чия музичну мову розуміла найкраще. Тому кожна сольна програма п'яністки включала українську музику.

М. Крушельницька була першою виконавицею багатьох творів української музики. Серед них концерт для фортепіано з оркестром і п'єси С. Людкевича, концерт Р. Сімовича (1974), І. Драго (1967), численних творів М. Колесси, А. Кос-Анатольського. В умовах повного багаторічного забуття після прем'єрного виконання вона також відновила інтерпретацію кількох творів С. Людкевича, Н. Нижанківського, а також концерту для фортепіано В. Барвінського за 30 років непам'яті про нього через спалення усіх нот композитора перед його арештом.

Підсумками такої важкої інтерпретаційної роботи стали унікальні концерти-монографії, присвячені творчості щораз іншого українського композитора — Л. Ревуцького, С. Людкевича, М. Колесси або Н. Нижанківського чи А. Кос-Анатольського. У цій складній виснажливій праці завжди була до себе критично налаштована, невтомно шукаючи найвідповідніших засобів відтворення манери письма і мислення композитора.

Загалом інтерпретації М. Крушельницької були властиві глибокий психологізм, експресивність, пристрасність, детальність інтонації, яка завжди гнучка, випукла, повна агогічних і динамічних градацій, що робить музичне мовлення виконавиці близьким до словесного. Володіючи досконалою технікою, у своїх пошуках довершеності, вивіреності стилю М. Крушельницька любила звертатися за порадою до близького їй по духу п'яніста-колеги, народного артиста України професора О. Криштальського або за настановами до композиторів — С. Людкевича, М. Колесси, А. Кос-Анатольського. Водночас залишалася вірною собі у рельєфній інтонації, мікрофразуванні, індивідуалізації образу, що убезпечувало її від абстрактного висловлювання. При тому завжди демонструвала багатоплановість, симфонічність, масштабність свого мислення, драматизм, логічну вибудованість, переконливість своїх виконавських концепцій. Фахівці відзначають національну визначеність виконавської манери М. Крушельницької, адже п'яністка як велика українська патріотка у своїх інтерпретаціях промовляла підкреслено українською мовою.

Належачи до покоління шістдесятників, М. Крушельницька в роки „відлиги“ була обрана членом президії створеного у Львові Клубу творчої молоді „Пролісок“, члени якого обстоювали захист української мови й культури, свободу художньої творчості. Цим ідеалам служила все життя, бо була безмежно віддана українській національній ідеї. Проявом тієї вірності була глибоко змістовна, психологічно точна гра п'яністки, часто незіставна з „пригладженими“ нормами в тодішньому академічному виконавстві.

Вказані риси відчутні не тільки в монологічних концертах, а й під час прослуховування восьми дисків із записами виконавиці: „Станіслав Людкевич. Вибрані фортепіанні твори“ (Москва: Фірма „Мелодия“, 1980), „Невідомий Анатолій Кос-Анатольський“ (Москва: Фірма „Мелодия“, 1983), Віктор Косенко. 11 етюдів у формі старовинних танців для фортепіано (Київ: Укрмюзік, 2004) та ін.

Марія Тарасівна Крушельницька — відома педагогиня, у класі якої протягом 55 років виросло й сформувалося чимало учнів, одним із яких є народний артист України Йосеф Ерміль, а також лавреати міжнародних конкурсів Я. Боженко, О. Кушнір, О. Чіпак, В. Котис. Поєднання суворості, дисципліни, вимогливості до кожної найменшої деталі, ноти, ідеального їх прочитання і того, що крилося між ними, а разом чуйності і доброти — довго пам'ятатимуть її вихованці, сьогодні знані в Україні та за її межами фортеп'янні педагоги. З її досвіду черпатиме знання й молодше покоління, бо виступила виконавським редактором кількох збірок музичних творів, виявляючи при тому немало схильність до дослідження музичного матеріалу задля розкриття особливостей знаних і невідомих композицій, „зрозуміння автора і порозуміння з ним“ відповідними для цього засобами інтерпретації.

М. Крушельницька була також головою та членом журі Всеукраїнських і Міжнародних конкурсів, організаторкою фестивалів молодих п'яністів.

Високий зріст, струнка постава, шляхетна врода, спадкова інтелігентність виділяли М. Крушельницьку з-поміж оточення. У спілкуванні з колегами стримана (іноді навіть сувора), критична, часто безапеляційна, нетерпима до байдужості, несправедливості. Із близькими — привітна і щира. Заглиблена у своїх помислах, із неабияким почуттям гідності й честі справляла враження надзвичайно сильної, навіть недоступної жінки.

Світла пам'ять про Вас, Маріє Тарасівно, надовго залишиться в наших серцях!

Оксана ГНАТИШИН

ПАМ'ЯТІ МИХАЙЛА САВРУКА

Цього року на 84-му році життя (25. 10. 2025 р.) відійшов у засвіти провідний вчений, доктор фізико-математичних наук, дійсний член НТШ, професор Михайло Петрович Саврук.

М. Саврук народився 14 травня 1942 р. у селі Тисовиця Старосамбірського району Львівської області. У 1963 р. закінчив механіко-математичний факультет Львівського державного університету імені Івана Франка. З 1963 р. працював у Фізико-механічному інституті ім. Г. В. Карпенка НАН УРСР (ФМІ) інженером, молодшим науковим співробітником та навчався в аспірантурі. У 1970 р. захистив кандидатську дисертацію. Впродовж 1971—1974 рр. — старший викладач кафедри вищої математики Львівського політехнічного інституту. З 1974 р. працював у ФМІ старшим науковим співробітником, з 1983 р. — завідувачем лабораторії, а з 1996 р. — завідувачем відділу механіки композиційних матеріалів. 1982 р. захистив докторську дисертацію, а 1987 р. йому надано вчене звання професора.

З 2017 р.— провідний науковий співробітник відділу теоретичних основ механіки руйнування.

Праці Михайла Саврука сприяли становленню механіки руйнування як самостійного предмета науки про міцність матеріалів і конструкцій. Значним є його внесок у розроблення загальних методів розв'язування двовимірних задач теорії пружності та механіки руйнування однорідних і кусково-однорідних тіл з тріщинами, вирізами, отворами та включеннями. Для дослідження таких задач він розробив метод сингулярних інтегральних рівнянь і розвинув обчислювальні алгоритми для їх розв'язування.

У першій його монографії „Розподіл напружень біля тріщин у пластинах та оболонках“ (1976), написаній разом з В. В. Панасюком та О. П. Дацишин, запропоновано метод розв'язування плоских задач теорії пружності і термопружності, а також задач про згин тонких пластин і пологих оболонок зі системами довільно розміщених прямолінійних тріщин, який використовує апарат одновимірних сингулярних інтегральних рівнянь по контурах розрізів-тріщин.

У монографії „Двовимірні задачі пружності для тіл з тріщинами“ (1981) М. Саврук узагальнив цей метод для криволінійних тріщин та отворів у двовимірних тілах довільної форми. Сформульовані основні крайові задачі зв'язу до сингулярних інтегральних рівнянь першого роду по замкнених (контури отворів, зовнішня межа) і розімкнених (розрізи) контурах.

Розроблені ним методи розв'язування сингулярних інтегральних рівнянь застосовують також для розв'язування плоских задач дифракції електромагнітних хвиль на криволінійних розрізах-екранах, а також на тонких включеннях, які моделюють тріщини в твердих тілах. На цю тематику М. Саврук разом із В. В. Панасюком та З. Т. Назарчуком опублікував монографію „Метод сингулярних інтегральних рівнянь у двовимірних задачах дифракції“ (1984).

У монографії „Числовий аналіз у плоских задачах теорії тріщин“ (1989), написаній разом із П. М. Осівим та І. В. Прокопчуком, узагальнено метод сингулярних інтегральних рівнянь для задач теорії тріщин для тіл складної геометрії, коли тріщини-розрізи виходять на межу тіла, з'єднують між собою отвори чи отвори і зовнішню межу, є кусково-гладкими чи розгалуженими.

У довідковому посібнику „Коефіцієнти інтенсивності напружень у тілах з тріщинами“ (1988) учений синтезував численні результати, опубліковані з цієї тематики як у вітчизняній, так і в зарубіжній літературі. Цей посібник часто використовують для впровадження досягнень механіки руйнування в інженерну практику.

У монографії „Stress Concentration at Notches“ (Springer, 2017), написаній разом з А. Казберуком, наведено велику кількість результатів про коефіцієнти концентрації та інтенсивності напружень в ізотропних, ортотропних та квазіортотропних тілах з гострими та закругленими кутовими вирізами, що є корисним для фахівців з механіки руйнування та міцності матеріалів, а також для викладачів вищих навчальних закладів та аспірантів відповідних спеціальностей.

Останнім часом Михайло Саврук зосередив увагу на методах розв'язування плоских задач теорії пружності та механіки руйнування для кусково-однорідних анізотропних, ортотропних та квазіортотропних тіл з тріщинами, отворами та вирізами з гострими та закругленими вершинами.

Він — автор понад 400 наукових праць, у тому числі дев'яти монографій та розлогого українсько-англійського науково-технічного словника (120 тис. слів). Отримані ним результати частовикористовують інші дослідники, про що свідчать численні посилання на його праці як у вітчизняній, так і в зарубіжній літературі. Під його керівництвом захищено дві докторські та 11 кандидатських дисертацій. Своїм багатим досвідом і знаннями він щедро ділився з учнями, колегами, молодими фахівцями. Його знання, мудрість, доброта, толерантність і життєві принципи допомагали розбудувати вітчизняну науку та слугують компасом молодому поколінню на шляху до нових звершень.

М. П. Саврук був членом Європейського товариства з цілісності конструкцій (ESIS) та Національного комітету України з теоретичної та прикладної механіки, а також редколегії журналу „Фізико-хімічна механіка матеріалів“.

За свої наукові досягнення нагороджений Премією ім. Г. В. Карпенка Президії НАН України (1993) та Державною премією України в галузі науки і техніки (1995), отримав відзнаку НАН України „За наукові досягнення“ (2012). Заслужений діяч науки і техніки України (2008).

Висловлюємо щирі співчуття рідним і близьким Михайла Петровича. Поділяємо горе й біль неоправної втрати. Світла пам'ять про Михайла Саврука, талановитого вченого та мудрого керівника, висококваліфікованого викладача, добру і чуйну людину залишиться у серцях усіх тих, хто його знав. Поховали Михайла Петровича на Сихівському кладовищі у Львові.

Андрій ЧОРНЕНЬКИЙ

З поточного життя НТШ

XXXVI Наукова сесія Наукового товариства ім. Шевченка.— Редакція	1
XXXVI Наукова сесія Дніпровського осередку Наукового товариства ім. Шевченка.— Дмитро Архирейський	3
Наукова конференція „Галич давній і сучасний: відновлення історичної пам'яті“.— Василь Мойсишин	5
Спільне засідання Дрогобицького осередку та Історичної комісії НТШ.— Назар Юрчишин	6
Утвердження українознавчих пріоритетів.— Юрій Кисельов	7
Тридцять шоста Наукова сесія Осередку НТШ у Черкасах.— Віталій Масненко	7
Пленарне засідання Наукової сесії Рівненського осередку НТШ.— Редакція	9

Статті та повідомлення

У фотооб'єктиві: міжвоєнна археологія Наукового товариства імені Шевченка.— Наталя Булик, Марія Войтович	10
Іван Пулюй у світовій науці та культурі (До 180-річчя від народження).— Роман Пляцко	16
„...не раз вагався, що важніше — писати історію чи її творити“: Степан Томахівський між наукою і політикою (до 150-ліття від дня народження).— Мар'ян Мудрий	21
Професор Євген Гладішевський: життя в науці і для науки.— Світлана Пукас	26
Слово про Вчителя. До 100-річчя від народження Ігоря Юхновського.— Ігор Мриглюд	30
Георгій Шавловський — видатний український науковець, педагог, громадський діяч (до 100-річчя від народження).— Андрій Сибірний, Дарія Федорович	36
Річниця визначення географічного центру України.— Іван Ровенчак	39
Раймонд Олександр Прайс: видатний канадський геолог українського походження.— Ігор Бубняк, Андрій Бубняк	41
Внесок Комісії екологічних технологій НТШ у розвиток міжнародного наукового партнерства в галузі лісового господарювання.— Наталія Шевченко, Олег Мачуга, Олег Стиранівський	45

Наші славні НТШівські ювіляри

Білоніжка Петро.— Роман Кушнір, Ігор Наумко	50
Сапеляк Оксана.— Галина Виноградська	51
Бобало Юрій.— Роман Кушнір, Дмитро Федасюк	52
Савчук Варфоломій.— Надія Кушлакова	53
Кияк Богдан.— Редакція	54

Огляди нових книжок, рецензії

Юрій Діба. Imago gentis Tauroscytiae: легендарний родовід руси в князівських особових знаках X—XI століть.— Львів: НУ „Львівська політехніка“, НТШ, 2024.— 620 с., іл.— (Серія „Невідома давня Україна“ — 2). — Ігор Мицько	55
Леонід Тимошенко. Феномен Берестейської унії (XVI — початок XVII ст.). — Дрогобич: Коло, 2024.— 760 с., іл, карт, табл.— Андрій Фелонюк	57
Святий Йосафат Кунцевич: документи і дослідження (до 400-ліття мученицької смерті / Упоряд: Іван Альмес, Олег Дух.— Львів: Вид-во УКУ, 2024.— 528 с. (Серія „Київське християнство“ Т. 35). — Леонід Тимошенко	60
Символи українофобії: матеріали до довідника / Авт. статей: Кирило Галушко, Андрій Гречило, Микола Чмир.— К.: ТОВ „Юрка Любченка“, 2025.— 264 с.; іл.— Іван Сварник	63
Борис Білинський. Рікою життя. Via est vita. Роздуми і спогади лікаря-онкохірурга.— Київ: Портал, 2024.— 264 с.— Зиновій Масний	66
Петро Вольвач. Великий Хорс: сторінки життя та діяльності Василя Симиренка.— Черкаси: Вертикаль, видавець Кандич С. Г., 2025.— 270 с.— Микола Семена	67
М. М. Тимошик, О. А. Повстюк, М. М. Москалюк. Тернопільщина у філателії: монографія + каталог.— Одеса: Вид. дім „Гельветика“, 2024.— 290 с., іл.— Михайло Андрейчин	69

Конференції, симпозіуми, академії

Хроніка наукових і громадсько-культурних подій: Андрій Сова, За інформацією Волинського осередку НТШ, Олена Адамович, Андрій Гречило, За інформацією Економічної комісії НТШ, Володимир Дутка, Юрій Плекан, Галина Щербя, Ліліана Яремкевич, За інформацією Центру ім. Митрополита Андрея Шептицького УКУ, Дмитро Федасюк, Ганна Дидик-Меуш, Валентин Максимчук, Андрій Назаревич, За інформацією Секції комп'ютерних наук та управління проєктами Осередку НТШ у Черкасах, Назар Федорак, Микола Бандрівський, Ганна Карась, Олеся Садловська, За інформацією Секції етнографії та фольклористики НТШ, Ігор Капрусь, Михайло Гончар, Володимир Пришляк, Оксана Штанько, Юрій Данилець, За інформацією Філософської комісії НТШ, Андрій Фелонюк, Редакція, Юрій Кисельов	71

Наші втрати

Пам'яті Олександра Федорука.— Роман Яців	91
Олександр Бакай.— Ігор Мриглюд, Роман Пляцко	92
Пам'яті Марії Крушельницької.— Оксана Гнатишин	93
Пам'яті Михайла Саврука.— Андрій Чорненський	94

„ВІСНИК НТШ“

Інформаційне видання Світової ради Наукових товариств ім. Шевченка. Інформує про життя Товариства в Україні та діаспорі. Популяризує здобутки незалежної української науки. Змагає до відновлення історичної пам'яті, акумульованої в творчості національної еліти минулих поколінь. Виступає речником духовного відродження Галичини та усієї України, розбудови інтелектуальних сил українського народу в дусі традицій, яка плекалася в Товаристві упродовж XIX і XX століть.

Часопис засновано
в березні 1991 р.

Реєстраційне свідоцтво:

ЛВ № 089 від 28 лютого 1994 р.

Відповідальний редактор:

Андрій ФЕЛОНЮК

Редакційна колегія:

Михайло АНДРЕЙЧИН,
Борис БІЛИНСЬКИЙ,
Галина ГРИНЬ,
Юрій ДІБА,
Микола ЖЕЛЕЗНЯК,
Анатолій КАРАСЬ,
Олег КУПЧИНСЬКИЙ,
Роман КУШНІР,
Микола ЛИТВИН,
Роман ПЛЯЦКО,
Ростислав СТОЙКА,
Назар ФЕДОРАК

Мовний редактор:

Галина ОСТЮК

Технічний редактор:

Владислав
БАРТОШЕВСЬКИЙ

Комп'ютерна коректура:

Василь МАЙХЕР

Адреса редакції:

79013, Львів,
вул. Ген. Чупринки, 21

Адреса для листування:

79005, Львів, вул. Винниченка, 24
Тел.: (032) 276-51-55, (032) 276-04-97
e-mail: ntshoffice@gmail.com

<http://www.ntsh.org>

Підписано до друку 29. 11. 2025.

Формат 60 × 84 1/8.

Умов. друк. арк. 11,16.

Наклад 200 прим.